

ДОКУМЕНТОЗНАВСТВО

УДК 930.22

Бездрабко Валентина Василівна,
доктор історичних наук, професор,
завідувач кафедри документознавства
та інформаційно-аналітичної діяльності
Київського національного університету
культури і мистецтв
valentbez@gmail.com
orcid.org/0000-0003-3295-5277

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ДОКУМЕНТОЗНАВСТВА В УКРАЇНІ

Мета роботи. Дослідження присвячене з'ясуванню сучасного стану документознавства в Україні, виявленню основних проблем його розвитку як наукової та навчальної дисципліни, протиріч розбудови спеціальності 029 «Інформаційна, бібліотечна та архівна справа», шляхам подолання епістемологічної та організаційної кризи науки про документ. **Методологія дослідження** полягає в застосуванні історико-генетичного, порівняльного методів, методів формальної логіки, моделювання та узагальнення. Указані методи дозволяють комплексно розкрити зміст кризи документознавства, виявити причинно-наслідкові зв'язки та спрогнозувати можливі шляхи виходу з неї відповідно до потреб суспільства й внутрішнього потенціалу розвитку самої науки. **Наукова новизна** роботи полягає в наукознавчому осмисленні сучасного стану документознавства в Україні. Компаративний підхід до розвитку традиційного документознавства й документології виявив можливості діалектичного зв'язку між ними, а заодно сприяв культивуванню розуміння окремішності кожного напрямку. Зауважено на перспективності, крім управлінського, й інших видів спеціального документознавства, зокрема електронного та аудіовізуального. Успішність документознавчої освіти в Україні залежить від усвідомленої діяльності суб'єктів ринку освітніх послуг та відповідності навчальних пропозицій потребам професії документознавця. **Висновки.** Осмислення новітньої парадигми науки сприятиме виходу документознавства з кризи, що означатиме наступний етап його еволюції.

Ключові слова: документ; документознавство; загальне документознавство; спеціальне документознавство; документологія; криза науки, документознавча освіта.

Бездрабко Валентина Васильевна,
доктор исторических наук, профессор,
заведующая кафедрой документоведения
и информационно-аналитической деятельности
Киевского национального университета культуры и искусств

АКТУАЛЬНЫЕ ПРОБЛЕМЫ ДОКУМЕНТОВЕДЕНИЯ В УКРАИНЕ

Цель работы. Исследование посвящено определению современного состояния документоведения в Украине, выявлению основных проблем его развития как научной и учебной дисциплины, противоречиям развития специальности 029 «Информационное, библиотечное и архивное дело», путем преодоления эпистемологического и организационного кризиса науки о документе. **Методология исследования** заключается в использовании историко-генетического, сравнительного методов, а также методов

формальної логіки, моделювання і обобщення. Ці методи дозволили всестороннє розкрити зміст сучасного кризису документознавства, виявити причинно-наслідкові зв'язки і запропонувати можливі шляхи виходу з неї в відповідності з потребами суспільства і внутрішнього потенціалу самої науки. **Наукова новизна роботи** полягає в науковедчому розумінні сучасного стану документознавства в Україні. Компаративний підхід до розвитку традиційного документознавства і документології розкриває можливості діалектичної зв'язки між ними і одночасно сприяє культивуванню розуміння самобитності кожного напрямку. Крім управлінського, було вказано на перспективності розвитку інших видів спеціального документознавства, зокрема електронного і аудіовізуального. Успіх документознавчого освіти в Україні залежить від свідомої активності суб'єктів ринку освітніх послуг відповідно до потреб професії документальника. **Висновки.** Розуміння нової парадигми науки сприятиме виходу документознавства з кризи, а також означає наступний етап його еволюції.

Ключові слова: документ; документознавство; загальне документознавство, спеціальне документознавство; документологія; криза науки, документознавче освітнє.

Bezdrabko Valentyna,
Ph.D. hab. (History), Professor,
Head of the Department of Document Science,
Information and Analytical Activities
of the Kyiv National University of Culture and Arts

ACTUAL PROBLEMS OF DOCUMENTATION SCIENCE IN UKRAINE

The purpose of the article. The research is devoted to the elucidation of the current state of document science in Ukraine, to identify the main problems of its development as a scientific and educational discipline, which contradicts the development of the specialty 029 «Information, library and archival affairs», overcoming the epistemological and organizational crisis of the science of document. **The methodology** of the study is to apply historical-genetic, comparative, formal-logical, modeling and generalization methods. These methods make it possible to fully disclose the content of the current crisis of document science, to identify cause and effect relationships, and to foresee possible ways to overcome it in accordance with the needs of society and the internal potential of the science itself. **The scientific novelty** of the research lies in the scientific understanding of the current state of document science in Ukraine. A comparative approach to the development of traditional document science and documentologia has opened up the possibilities of dialectical communication between them, and at the same time has fostered an understanding of the identity of each field. In addition to management, other types of specialized document science, such as electronic and audiovisual, were noted. The success of documentary education in Ukraine depends on the conscious activity of the subjects of the educational services market and the relevance of educational offerings to the needs of the profession of the documentary. **Conclusions.** Understanding the newest paradigm of science will facilitate the emergence of document science from the crisis, which will mark the next stage of its evolution.

Key words: document; document science; general document science; special document science; documentologia; crisis of science, documentary education.

Актуальність теми дослідження. Після потужної інституціоналізації документознавства в 1990-х – 2000-х рр. в Україні для цієї науки та навчальної дисципліни настає період відносного «затишшя». Це пов'язано з рядом об'єктивних і суб'єктивних чинників розвитку гуманітаристики загалом і зокрема науки про

документ. У такій ситуації доволі актуальним є обговорення сучасного стану документознавства та перспектив дальшого розвитку науки. Звернення до складних проблем його еволюції також є бажаним для з'ясування горизонтів документознавчої освіти. Ці два моменти і стали головним мотивом нашої публікації.

Аналіз досліджень і публікацій. Незважаючи на опосередковане визнання фаховим товариством кризи документознавства й документознавчої освіти в 2010-х рр., маємо вказати на відсутність в українському науковому просторі публікацій, присвячених цьому явищу та висвітленню можливих шляхів її подолання. Це додатково актуалізує тему нашої розвідки й спонукає до публічного оприлюднення міркувань стосовно закономірностей, особливостей кризи документознавства й можливих варіантів виходу з неї. Саме це й сформувало мету нашої публікації.

Виклад основного матеріалу. Хрестоматійним фактом є виведення активної фази розвитку документознавства в Україні з 1990–2000-х рр., що відзначилися успішним конституюванням науки. Тоді були написані концептуальні теоретичні праці, вийшли друком перші навчальні підручники, посібники із загального і спеціального документознавства, відкрито в 2003 р. наукову спеціальність «Документознавство, архівознавство» (у межах історичних наук, згодом – соціальних комунікацій), створено різнорівневу мережу підготовки документознавців у системі вищої освіти за напрямом «Документознавство та інформаційна діяльність» (галузь знань «Культура і мистецтво»), засновано періодичні фахові видання та започатковано традиції щорічних наукових форумів, присвячених проблематиці науки про документ. Ці та інші добре відомі події сприяли динамічному розвитку документознавства.

Вирізнилася когорта його безперечних лідерів – С.Г. Кулешов, Н.М. Кушнарєнко, М.С. Слободяник, Г.М. Швецова-Водка. Саме ці імена заслужено асоціюються в українському науковому просторі з найбільшими документознавчими звершеннями різнопланового характеру освітнього й наукового значення. Більшість провідників документознавства – особи, які у вказаний час очолювали випускові кафедри закладів вищої освіти, відділи у галузевих науково-дослідних інституціях, набирали й вели аспірантів, були головами спеціалізованих рад вишів, членами експертних рад атестаційної колегії Міністерства освіти і науки України, мали ряд інших зобов'язань у науковому світі та безперечно впливали на

ситуацію, пов'язану з розбудовою науки про документ. Маючи реальні важелі впливу, природно сприяли успішному конституюванню документознавства як науки й навчальної спеціальності, про що ми неодноразово публічно заявляли [3].

Крім присутнього потужного суб'єктивного чинника, слід зауважити на суто об'єктивних спонуках розвитку документознавства в Україні. Ідеться передусім про гостру потребу у фахівцях із документального забезпечення управління, що склалася на ринку праці від моменту проголошення незалежності Української держави. Це було виявом глибинних зрушень у структурі державного, муніципального, самоврядного чи локального на рівні установи управлінського сегменту. Відповідний виклик потребував належного адекватного реагування суспільства. Ним стало започаткування в Київському національному університеті культури і мистецтв (далі – КНУКіМ) особливого напрямку підготовки спеціалістів – документознавців, орієнтованих на службу в управлінні. Причому це був чи не єдиний випадок, коли в системі галузевих закладів культури новостворена спеціальність «Документознавство та інформаційна діяльність» поступово вивільнилася від впливів «бібліотекознавчого» середовища народження й автономізувалася у своєму розвитку. Упродовж майже двох десятиліть КНУКіМ залишався флагманом підготовки документознавців для сфери управління у кращих класичних традиціях [19, 218]. Натомість у більшості випадків підготовка фахівців з означеної спеціальності освітніми закладами культури містила акцентовану бібліотекознавчу компоненту, а документознавство стало «майданчиком» для переважно академічних дискусій у дусі документології, соціальних інформатики, комунікацій, ноокомунікології тощо. Причому тлумачення ними документознавства як науки відбувалося доволі широко, а зміст тогочасної навчальної літератури підтверджує цей безперечний факт [25; 50].

Для представників «бібліотечного» (за влучним визначенням С. Кулешова) документознавства центральним об'єктом пізнання так само були документ і документально-комунікаційна сфера діяльності суспільства

чи середовище його створення та функціонування. Оперування спільною термінологією (документ, документаційний фонд, документація тощо) створювало додаткові підстави для сміливих ототожнень загальної теорії документа із документологією, а документології – із документознавством, про що багато написано бібліографознавцями, бібліотекознавцями, науковцями-педагогами вишів галузі культури.

Постання документознавства в «бібліотекознавчому» середовищі завжди базувалося на визнанні книги документом. Звідси його специфіка, суть котрої, по-перше, полягала в намаганні обґрунтувати претензії називати документом усе, що містить інформацію в будь-якому форматі її існування, а по-друге, в переважанні інтересу до з'ясування соціальних значущості, властивостей, статусу, функцій документа, онтологічних засад його загальної теорії, зокрема закономірностей функціонування в суспільстві, семіотичних складових (матеріальна основа, знакова система, зміст, смисл, структура, особливості побутування в зовнішньому середовищі), основ класифікування тощо. Склалася традиція пояснювати захоплення загальною теорією документа через реанімацію на пострадянському просторі ідей П. Отле. Заради справедливості, укажемо на той факт, що сам дослідник не лише порушував тему теорії документа як абстрактного, полісемантичного поняття, але й мав присвятити адмініструванню установою за допомогою документаційного забезпечення, тобто ті, що ми традиційно називаємо тематикою управлінського документознавства [4, 50–52].

Зацікавлення універсалізацією знань про документ, яка спиралася на різні дисципліни й характеризувалася комплексним характером, відповідало тогочасному розвитку науки, відкритої до постнекласичних трендів, давши волю критичним міркуванням прибічникам документології. Це викликало непереможне бажання у представників різних векторів розвитку науки про документ дискутувати поміж собою. Найвідомішими, але не єдиними, на пострадянському просторі стали гострі дискусії між С. Кулешовим і М. Слободяником, Є. Плешкевичем і Ю. Столяровим, М. Низовим і Н. Кушнарєнко, що розгорталися довкола

з'ясування перспектив предметного представлення головного об'єкта пізнання дисциплін документально-комунікаційного циклу – документа, а відтак структури, змісту документознавства, документології як детермінованого вияву значення, пов'язаного з полівекторністю розвитку науки. Багаторічні дискусії між прихильниками «широкого», «вузького» значення документознавства дещо втомили спільноту, яка через постійні «повороти» в науці, попри свою еластичність і толерування до інакомислення, часом впадає в меланхолію. Заодно й донині доволі часто зустрічаються емоційно й образно насичені тексти колег, що свідчать про тривання інтенсивного діалогу на загальні та конкретні теми [36; 43].

Із-поміж наукових, науково-дослідних інституцій, які послідовно розробляли документознавчу проблематику, назовемо Український науково-дослідний інститут архівної справи та документознавства (далі – УНДІАСД), заснований у 1994 р. у системі Головного архівного управління України, для якого вона відбулася завдяки тісному зв'язку з архівістикою. Вивчаючи тематику науково-дослідних розробок інститутського відділу документознавства [6], чітко можна виокремити зорієнтованість на класифікацію управлінських документів, стандартизацію організаційно-розпорядчої документації, регламентування організації документообігу, процедури передавання документів на архівне зберігання, особливості організації спеціальних їх видів (у т.ч. й електронних), експертизу цінності, студіювання діловодної й архівної термінології та загальних для них документознавчих понять, гармонізацію міжнародних стандартів із керування документаційними процесами тощо. Зауважмо, що науково-технологічні й фундаментально-прикладні за змістом дослідження переважали над історичними чи суто теоретичними студіями. Цей факт так само пояснювався кон'юнктурною ситуацією, яка склалася в межах компетентності Державної архівної служби України, замовленням від вищого виконавчого органу галузі. Активним і послідовним промотором класичного документознавства, повторимося, став С.Г. Кулешов, ім'я якого фігурує в більшості випадків як керівника та розробника наукових тем від-

ділу. Його творчий доробок збагачується в цей час одноосібними знаковими працями різного формату: від неординарних монографічних досліджень до навчальних програм, посібників із документознавства, управлінського документознавства.

Останньою в часі примітною подією стала поява в 2012 р. навчального видання за авторством С. Кулешова під назвою «Загальне документознавство», де, власне, представлено стрункий виклад поглядів дослідника на те, що складає *загальну* історичну, теоретичну і прикладну частини управлінського документознавства. Ключовими питаннями, на яких було зосереджено увагу автора, незмінно залишилися (порівняно з посібником «Управлінське документознавство» 2003 р.) історія, теоретичні засади документознавства, функції, концепції, класифікація, проблеми створення, функціонування та зберігання документів, уніфікація службової документації [21; 22].

Застосування тут означника «загальне» до означуваного – «документознавство», є розбіжним із більшістю праць цього періоду у виконанні інших колег, які прихильно ставляться до ототожнень цієї термінологічної варіації з документологією. Для порівняння достатньо принагідно згадати навчальний посібник Ю. Палехи і Н. Леміш «Загальне документознавство», що за змістом відповідає компромісному варіанту між загальною теорією документа, виконаному в дусі бібліотекознавців, та представленням окремих його спеціальних видів (видання, документи офіційного походження (у т.ч. патентна й нормативна документація), картографічні, музичні, ізографічні, аудіовізуальні документи) [32]. Основою доказової аргументації справедливості інспірування С. Кулешовим згаданого терміна-словосполучення у прив'язці до його класичного змісту, на наш погляд, є бажання викласти в загальних рисах теорію і практики роботи саме з системами управлінської документації. Провідна ідея такого підходу полягає в тому, що універсальна теорія документа можлива в умовах її екстраполяції на окремий вид спеціального документознавства, кожний конкретний випадок якого досліджує властиву для нього сукупність документів. Подібні узагальнення теорії й практики цілком можливі і передбачають розгляд об'єктно-предметної сфери

досліджень, функцій, класифікацію, концепцій документа як джерела інформації й засобу комунікації, проблем його створення та функціонування, особливостей зберігання тощо.

Вживання в Україні терміна «спеціальне документознавство» традиційно асоціюється знову ж таки з конституюванням його видом – управлінським. Єдиний посібник зі спеціального документознавства, що з'явився в Україні за роки незалежності, фактично представляє собою україномовну версію авторського підручника Н. Кушнарєнко під назвою «Документознавство» й навряд чи може претендувати на щось інше [24]. Окремі витвори спеціального документознавства здебільшого мали декларативний характер, оскільки це було те ж саме «бібліотечне» документознавство. Завдяки старанням установ державної архівної системи, галузевого інституту, на нашу думку, наразі активно відбувається інституціоналізація перспективних галузей знань, зокрема електронного й аудіовізуального документознавства. Помітними працями з електронного документознавства відзначився колектив авторів Центрального державного електронного архіву України, УНДІАСД, зокрема Ю. Ковтанюк, П. Марченко, котрі зосередили дослідницький інтерес на загальних для нього теоретичних засадах і розв'язанні окремих вузлових практичних завдань [15]¹. Активізація студіювань аудіовізуальних документів (Т. Ємельянова, Л. Приходько, О. Синєокий) [11; 12; 38–40] та розроблення Центральним державним кінофотофоноархівом ім. Г.С. Пшеничного спільно з УНДІАСД нормативно-правових, нормативних і науково-методичних актів із регулювання специфічних питань, пов'язаних із функціону-

¹ Див. також нормативні документи, методичні розробки: «Метадані архівного електронного документа. Структура та зміст. Галуzeвий стандарт» (проект), «Конвертування електронних документів для постійного зберігання в архіві», «Порядок приймання-передавання електронних документів до держархівів та ЦДЕА на постійне зберігання» науково-аналітичний огляд «Обґрунтування віднесення електронних інформаційних ресурсів до Національного архівного фонду», «Перелік форматів даних електронних документів постійного і тривалого (понад 10 років) зберігання», «Порядок роботи з електронними документами у діловодстві та їх підготовки до передавання на архівне зберігання», «Порядок організації електронного документообігу із застосуванням електронного цифрового підпису в органах виконавчої влади» та ін.

ванням, користуванням і зберіганням КФФД, живить надію на конституювання в

Україні цього виду спеціального документознавства. Намагання правників обґрунтувати реалізованість проекту під назвою «юридичне документознавство» були справедливо розкритиковані К. Климовою [14], з чим ми погоджуємося. Отже, сучасний розвиток окремих видів документознавства на організаційному й дисциплінарному рівнях сигналізує про перспективність їх інституціоналізації.

Коли ми говоримо про класичне (традиційне) документознавство, то йдеться про діловодство, документаційне забезпечення управління чи керування документаційними процесами як практичну сферу апробації його теоретичних ідей. Якщо ж мовити про документологію, то на увазі маємо потужне задіяння культурологічного, філософського чинників, які світоглядно розвертають і спрямовують науку в русло загальних теоретизувань довкола теорій інформації, документа та сфери його функціонування. Саме за цих умов формується документологія, що орієнтована на універсалізацію знань про документ, задекларована П. Отле й відчутно підтримана в останній третині XX ст. відомими російськими бібліотекознавцями, бібліографознавцями, зокрема Ю.М. Столяровим [44]. На наше глибоке переконання, це сталося не випадково, а через бажання представників суміжних наукових дисциплін чіткіше окреслити об'єктно-предметну сферу досліджень з урахуванням полісемантичного значення терміну «документ», що ввійшов до їхньої активної фахової лексики з 1970-х рр. Вживання інформації як синонімічного поняття до документа розширило повноваження соціальної інформатики та зміцнило її претензії на новітні узагальнення в стилі постнекласичної науки з акцентованою увагою на утвердженні універсальних конструкцій.

Структуралістські методи науки помітно відбилися на класифікації документів, виведенні нових таксономічних рядів їх видів [18; 51; 52], а стратегічне запозичення західноєвропейських ідей стимулювало розширення об'єкта документознавства й охоплення середовища його народження та функціонування як

системи соціальних комунікацій, інших дискурсивних форм, позначених категоріями «бібліосфера», «документосфера», «ноокомунікологія»; зростання авторитету філософських студій, які здобули помітну перевагу над практичними розвідками; відчутне зацікавлення спеціалістами цариною узагальнювальних досліджень через формування особливого наукового напрямку – документології.

Розмаїття тенденцій розвитку науки про документ породжує необхідність обґрунтування дисциплінарної ідентичності – визначення балансу між документознавством і документологією завдяки протиставленню «себе» до «іншого». Зрозуміло, багато чого в процесі самоідентифікації залежить від рівня професійної здатності дослідника обґрунтувати об'єктно-предметне поле кожного напрямку. Цей процес неодноразово перебував у центрі наукових дискусій, а тематична бібліографія налічує сотні публікацій [45]. Для архівістів, джерелознавців та інших прихильників традиційного, або, як ми його ще називаємо «міт'євського», документознавства, наука чітко ідентифікувалася з виробничими функціями управління, а для фахівців книгознавства, бібліотекознавства, бібліографознавства – з теорією документа та узагальненнями знань про нього як джерела інформації та засобу комунікації. Подібна ситуація не є винятковою в науці. До прикладу, за слушним зауваженням Л. Зашкільняка, німецькі історики дев'ятнадцятого століття розрізняли історичні дослідження (*Geschichtsforschung*) й історіописання (*Geschichtsschreibung*) [13, 15]. Якщо перше тяжіло до встановлення фактів, то друге – до їх інтерпретації і репрезентації. Предметне виокремлення об'єкта дослідження сприяло розвитку історичної науки на теоретичному та практичному рівнях. Так само німецькі фахівці чітко розрізняють архівні практики (*Archivistica*, *Archivkunde*) й архівознавство (*Archivwissenschaft*). Тому, коли йдеться з одного боку про загальну теорію документа та документально-комунікаційної сфери діяльності суспільства, а з іншого – про окремі її прикладні прояви, слід мати на увазі діалектичний зв'язок і залежність між ними, через що кожен напрям стверджується, самоідентифікується й розвивається.

Багатьом фаховим дослідникам ці наукові напрями видаються взаємно суперечливими. Однак їх існування і змагання з-поміж собою виявилися продуктивними. По-перше, йдеться про поглиблене осмислення змісту традиційного документознавства, а по-друге, про народження новітніх тенденцій, яким властиве прагнення до універсальних теоретичних конструкцій. Коментуючи перспективи розвитку загальної теорії документа, С. Кулешов відзначив її можливості в контексті новітніх теорій, методологій і практичних досягнень бібліотекознавства, бібліографознавства, соціальної інформатики [20; 7]. Знаний дослідник неодноразово переглядав визначення змісту загального документознавства, зрештою, зауваживши, що творення спільної для споріднених чи суміжних галузей знань теорії документа є доцільним у тому випадку, коли ми прагнемо вийти за межі суто утилітарного підходу до науки про документ через збагачення її соціально-комунікаційними ідеями, керуючись глибокою рефлексією стосовно уважного «декодування» значень поняття «документ», заперечуючи при цьому офіційне визнання документології науковою дисципліною [20; 8]. Згадаймо кантівський вислів: «Теорія без практики порожня, а практика без теорії сліпа». Слабкою стороною документології, на думку С. Кулешова, якраз і є відірваність від практик роботи з документами тих наукових дисциплін, які зазвичай її адепти зараховують до документально-комунікаційного переліку.

Погоджуємося також із шанованим автором у тому, що в Україні найпосплідовнішим провідником ідей загальної теорії документа наразі залишається Г. Швецова-Водка, котрій належать відомі студії з документознавчої проблематики, генеровані в монографію «Документ в свете ноокоммунологии» [47] та авторський навчальний курс для магістрів «Ноокоммунологія» [49], що став втіленням бажання дослідниці звільнитися від традиційних підходів у гуманітарному сегменті інформаційної науки й апробувати синтез новітніх ідей наук документально-комунікаційного циклу з теорією ноосфери [5; 49].

2010-ті роки стали вельми драматичними для розвитку українського документознавства. Деякі колеги заговорили про кризу на-

уки про документ [26; 35–37] і навіть про її «смерть», завершення «природного життєвого циклу» та безперспективність через зв'язок із «примітивним аналоговим» діловодством. За нашими спостереженнями, найбільше про це говорять ті, хто зацікавлений в авангардних підходах до документознавства та інкорпорації новітніх трендів у зміст дисципліни. Однак інші його прихильники до кризи науки ставляться доволі скептично, відбиваючи панічні атаки опонентів аргументами про закономірності розвитку будь-якої науки, вважаючи декларування занепадницьких настроїв своєрідним перформансом. Направду традиційне документознавство вже давно перебуває в системі «термінологічних» координат, коли визначення наріжного поняття «документ», наприклад, відбувається з позицій інформологічного чи інформаційного підходу. Залучення здобутків інформаційних наук до арсеналу практик роботи з документами ніколи не ставилося під сумнів його представниками, а навпаки вважалися підставовими для розвитку класичного документознавства в умовах інформатизації суспільства. Тому говорити про формування нині відмінної парадигми інноваційних знань, що начебто заперечує традиційне документознавство через ігнорування суспільних інформаційних процесів, позбавлено сенсу та дуже вже схоже на звичайну ідеологію «революційних змін». Не втримаємося і процитуємо класика наукознавства Томаса Куна, котрий у своїй знаменитій монографії «Структура наукових революцій» красномовно зауважив, що в добу кризи дослідник «нагадує людину, яка шукає навпомацки, і пробує створювати кожного разу нові теорії, що або здобувають визнання і прокладають шлях новій парадигмі, або стають приреченими на забуття» [23, 97].

Та чи можна говорити про кризу сучасного документознавства як занепад науки? Чи це все-таки стало наслідком атак на його дисциплінарну ідентичність, «вичерпання» можливого потенціалу попередніх тенденцій розвитку, коли ми почали потребувати інших траєкторій її багатосмыслового проблемного руху? Чи йдеться тут про документ як незрозумілий конгломерат пояснень значень і змісту, чи доволі конкретне бачення його структурованою ін-

формацією, спеціально зафіксованою з метою збереження й передачі у часі та просторі?

На нашу думку, слід розрізняти кризу в документознавстві епістемологічного та організаційного змісту. Епістемологічна криза пов'язана з неоднозначним сприйняттям і визначенням об'єкта науки – документа, а звідси – браком метанаративів, великих дослідницьких «полотен» теоретичного характеру, здатних відповідати новітньому стану науки, тенденціям її розвитку, що проголошують необмеженість пізнання в умовах безкінечної можливої інтеграції міждисциплінарних, комплексних підходів і генерування новітніх засад дослідження. Погодьмося, що насправді, за тим невеликим винятком майже десятирічної давнини, про що ішлося вище, в українській науці відсутні праці, які би цілісно представляли документознавчу теорію (а не лише загальну теорію документа чи книги).

Ми вважаємо, що народження кризової ситуації з документознавством сталося також від того, що попередні концептуальні схеми пояснення змісту науки про документ і перспектив її розвитку вичерпали себе. Своєрідним проміжним на цьому етапі підсумком досягнень класичної «гілки» науки про документ в Україні став навчальний посібник С. Кулешова «Загальне документознавство», а документології – студії Г. Швецової-Водки, зокрема «Общая теория документа и книги», «Документ в свете ноокоммуниологии» (у Російській Федерації, приміром, навчальний посібник Ю. Столярова «Документология») та збірник вибраних праць М. Слободяника «Бібліотека. Документ. Комунікації» [21; 41; 47–49]. Якщо ж говорити про осмислення еволюції документознавства в Україні в другій половині XX ст. – початку XXI ст., то найповніше це репрезентовано в монографії В. Бездрабко [3].

«Атаки» на документознавство є різносторонніми. З одного боку, це пояснюється сучасним станом гуманітаристики, яка в умовах постнекласичної доби розвитку спонукає науку про документ до більш гнучкої моделі існування, коли поряд із усталеною парадигмою знань формується межовий досвід нових студій, що «розмивають» рамки між документознавством і філософією, культурологією, історією і т.д. Це, своєю чергою, створює широ-

кі можливості для синтезу нових знань через комплексне студіювання інформації, тексту, документа тощо. З іншого боку ми маємо враховувати внутрішні, іманентно властиві самому документознавству чинники розвитку, які останнім часом трансформуються під впливом активної критики начебто «вузького» контексту традиційного документознавства. На нашу думку, т. зв. криза документознавства свідчить навпаки про його живучість і можливість відповідати новим запитам суспільства.

Важливою рисою кризи документознавства як науки стала його *фрагментація*. Останніми десятиліттями цей термін здобув велику армію шанувальників і став настільки популярним у наукознавстві, що долучитися до його пропагування автоматично означає бути в тренді. На терміни «фрагмент», «фрагментованість», «фрагментований», «фрагментарність» та інші похідні можна натрапити в текстах багатьох дослідників, котрі пишуть про фрагментацію науки, об'єкта досліджень, соціального простору і часу тощо (Ф. Анкерсміт, Р. Барт, Ж. Дерріда, У. Еко, М. Фуко та ін.). Це зумовлено процесами, які характеризують сучасну науку та стали панівною парадигмою для широкого діапазону досліджень у гуманітарних і суспільних студіях. Передусім ідеться про її міждисциплінарний розвиток і постнекласичні дискурси, що зобов'язують дослідника звернути увагу на різні методики, методології наукового пізнання, спосіб філософствування й світоглядні орієнтири, зосередженість на метафоричних операціях мови, узагальнення і, навпаки, партикуляризм.

Конструювання наукового факту через численні інтерпретації неминує зумовлює фрагментарність знань. Безперечно, ідея співвідносності частини і цілого, загального й унікального належить до «вічних» проблем науки. Проте методологічно правильним буде зауваження про доцільність принципу єдності їх розгляду, бо розуміння загального плану дозволяє зорієнтуватися з фрагментом, і навпаки. Новітні тенденції розвитку документознавства, які породжують численні його образи, є не лише виявом кризи науки. На нашу думку, ідеться про наполегливе бажання фахівців виявити оптимальні тенденції дисциплінарного оновлення. Водночас, як зазначалося вище,

наука помітно прагне до самоідентифікації й захисту самості.

Метафора «фрагментація» завжди актуалізується в перехідні періоди розвитку науки, коли на тлі вимальювання новітніх тенденцій відбувається перегляд традицій. Після конституювання загального плану розвитку документознавства в 1960–1970-х роках наступив період глибокої диференціації його об'єктно-предметної сфери, а за тим ми стали свідками потужної актуалізації загальних теоретичних тем, означених згодом поняттям «документологія» і сфокусованих на природі феноменів «документ», «документосфера», «інфосфера», «ноокомунікологія» та інших не менш загальних явищах.

Однак доволі очевидним став рух у протилежному напрямі, що засвідчив бажання дослідників доповнити загальну проблематику конкретним змістом. Приміром сторінки наукових фахових періодичних видань, збірників матеріалів конференцій останніх десятиліть яскраво ілюструють дрібнотем'я багатьох розвідок і доводять існування відцентрових тенденцій розвитку документознавства. Так само із навчальною літературою, коли поряд із підручниками, посібниками із (загального) документознавства, документології, загальної теорії документа та книги, ноокомунікології, з'являються видання зі спеціального документознавства чи ще з конкретніших його складових [31].

Дальший поступ макротеорії документознавства потребував конкретних студій, зорієнтованих на вивчення окремих питань, що мало би сприяти розвитку цілісних теорій документа й соціально-документально-інформаційних комунікацій. Це стало одним із чинників активізації досліджень спеціальних видів документів та їх внутрішніх і зовнішніх характеристик, класифікації, організації, особливостей, середовища функціонування тощо. Саме тому останнім десятиріччям популярною є деконструкція загальних документознавчих теорій, схем через конкретні теми, присвячені, приміром, репрезентації торговельної документації (О. Шевченко) [53], фонових документів (О. Синєкокий) [40], електронного документообігу в транспортній галузі (К. Корнійчук) [16] чи судочинстві (О. Вдо-

віна) [7], документально-інформаційним ресурсам медичної сфери (Н. Філіппова) [46], документальному супроводу діяльності релігійних організацій в Україні (Ю. Коротецька) [17] або керуванню документацією в органах управління культурою (В. Добровольська) [9] тощо. Ідеться лише про багаторічні розвідки фахівців, які завершилися оригінальними самостійними працями у вигляді дисертацій, монографій і стали помітним внеском у формування підґрунтя для майбутніх теорій, методологій документознавчих студій.

Диференціація проблемного поля документознавства фіксує рухливість ідей, засобів, форм наукового студіювання. Міждисциплінарні зв'язки детермінують зародження великої кількості дослідницьких напрямів із власними об'єктно-предметними сферами, що дозволяє говорити про «з'юрмлення» галузей знань і відособлення науковців, за якого втрачається розуміння між ними, незважаючи на спільну генеалогію інтересів. Фрагментованість наукового знання за таких обставин безкінечно примножує теми маргінального змісту. Перефразовуючи відомого філософа К. Ясперса, якщо ми не хочемо, аби документознавство розпалося на низку випадковостей, на численні хибні шляхи, які нікуди не ведуть, то від ідеї єдності відмовитися не можна. Однак набагато важливіше нам усім зрозуміти, як досягнути цю єдність і як до неї прийти. Інакше кажучи, варто продовжити пошуки світу, «в якому буде місце для багатьох світів» [10, 139].

Організаційна криза викликана змістом підготовки фахівців, а також іншими супутніми обставинами. Ми стали свідками потужної комерціалізації освіти, знання, коли пріоритетним критерієм їх потрібності сприймають корисність для роботодавця. Суспільно-політична, економічна (а не пізнавальна) функції науки вплинули на зміст університетської освіти, покликані не зрощувати «ідеали», а випускати компетентних фахівців. Зменшення й скорочення фінансування вищої школи, слабкість автономії університетів, які однак залежать від центрального виконавчого органу, а отже, підпорядковані кон'юнктурно тим, хто зацікавлений у реалізації лише певного переліку досліджень, забезпечених дер-

жавним замовленням; масовізація навчання, коли продукують працівників із дипломом, а вища освіта стає способом боротьби з безробіттям молоді; зниження якості підготовки і статусу людини з університетською освітою в суспільстві – ці та інші чинники вплинули на стан документознавчої освіти.

У цей же час відбулося доволі емоційне маркування її змісту. Це сталося після того, як у 2015 р. документознавство позбавили окремої навчальної спеціальності, приєднавши його до конгломерату напрямів підготовки під назвою «Інформаційна, бібліотечна та архівна справа» (шифр 029). Відтоді зміст нової спеціальності став предметом багаторічних та малопродуктивних обговорень, дискусій на шпальтах періодичних фахових наукових видань і в конференц-залах науковцями-педагогами, представниками професійних асоціацій. Відмічаючи корисність обміну думками, укажемо ще на одну доволі характерну й тривожну закономірність – вболівальники за перспективи нової спеціальності сповідують інтереси власних університетських і фахових корпорацій, мало переймаючись її інтегративним компонентом. Це породжує розтіч із позицією науково-методичної комісії Міністерства освіти і науки України, що виступила розробником нових редакцій державних стандартів зі спеціальності 029 «Інформаційна, бібліотечна та архівна справа» (освітні ступені – бакалавр, магістр) та яка намагалася триматися «золотої середини» через створення «вікна широких можливостей» для кожного її складника і бажання надати закладам вищої освіти право вільно обирати варіативну частину стандартів. Так само для нас є очевидним той факт, що розробники стандарту намагалися модернізувати зміст освіти, «розмиваючи» конкретність кожної складової (документознавчої, архівної, бібліотечної) спеціальності завдяки розумінню кризи фахової освіти, що має передусім зовнішній характер і торкнулася загалом науки, зокрема гуманітаристики, а ще ширше – культури.

Не додає оптимізму профільність вишів, які останнім десятиріччям долучилися до розбудови документознавчої освіти в Україні. Якщо у закладах вищої освіти системи культури зазвичай першість у формуванні номен-

клатури дисциплін для підготовки документознавців незмінно належить книгознавцям, бібліотекознавцям, бібліографознавцям, то в технічних закладах – у кращому випадку гуманітаріям (філософам, філологам, історикам) чи представникам технічних наук, котрі маргіналізують документо-, архівознавчі курси за рахунок пріоритетності інших домінант, часто керуючись при цьому не доцільністю для фаху, а переслідуванням корпоративних інтересів. Убезпечуючись від звинувачень в упередженості, нами було проведено окреме дослідження, що й підтверджує думку [1]. Зауважмо також, найкраща ситуація, на нашу думку, якщо брати до уваги заклади вищої освіти галузі культури, наразі склалася в КНУ-КиМ, де освітні програми, навчальні плани спеціальності 029 побудовано таким чином, аби уможливити підготовку різних фахівців, у т.ч. документознавців, інформаційних аналітиків для сфери управління, бізнес-структур тощо.

Порятунок від кризи в такі моменти, як переконують наукознавство, гарантують різні «повороти», наприклад, лінгвістичний, наративний, етичний, естетичний та ін., що часто стають симптомом і свідченням «блукання» гуманітаристики, яка намагається подолати невідповідні часу чинні моделі науки, освіти [10, 117]. У нашому випадку йдеться про інформаційний поворот також у змісті навчальної спеціальності 029, що не є інноваційним, а присутній, приміром, у документознавчій освіті з 1970-х рр. Приймаючи це, ми категорично проти того, щоби безпідставно зменшувати перелік документо- чи архівознавчих курсів у навчальних планах закладів вищої освіти, штучно підміняючи їх тими, які небагато пропонують для підготовки саме документознавців.

Експериментуючи з документознавством, необхідно пам'ятати, що це ще й навчальна дисципліна [26, 140], опанування якою передбачає здобуття певних традиційних фахових компетентностей, знань. Останні мають відповідати згідно з ДК 003:2010 «Національним класифікатором України. Класифікатором професій» професії «документознавець» (шифр 2432.1) [8]. Зауважмо, в коментарі до другого розділу «Професіонали» ДК

003:2010, де власне, знайшов місце реєстрації «документознавець» як назва посади і професії, зазначено, що відбутися таким можуть особи з високим рівнем знань у галузі гуманітарних наук, професійні завдання котрих «полягають у збільшенні існуючого фонду (обсягу) знань, застосуванні певних концепцій, теорій та методів для розв'язання певних проблем чи в систематизованому викладенні відповідних дисциплін у повному обсязі» [8]. Тут же окреслено рівень кваліфікації працівника професії «Документознавець». Це обов'язково має бути особа з дипломом про вищу освіту (рівень «спеціаліст», «магістр»), можливо з дипломом про присудження наукового ступеня чи атестатом про затвердження вченого звання [8].

Примітивізуючи сприйняття документознавства як наукової та навчальної дисципліни, зазвичай колеги не пропонують альтернативи для представлення й розв'язання проблем електронного діловодства, організації й функціонування електронних уряду, офісу чи архіву, системи міжвідомчої електронної взаємодії тощо завдяки іншим курсам. Доволі часто залучені до навчальних планів підготовки документознавців загальні чи вузько спеціалізовані інформаційні дисципліни ще не усталені за своєю природою і лише торують формівний шлях та залишають без відповіді ці конкретні практичні завдання фаху. На нашу думку, «розважання» закладів вищої освіти у вигляді освітнього, педагогічного експериментів створюють дисонанс між фаховими потребами документознавців та змістом пропонованих для опанування ними навчальних дисциплін. Це додатково поглиблює кризу документознавства як науки й навчальної дисципліни.

Попри величезну історіографію питання, пов'язаного зі студіюванням проблематики документознавчої освіти в Україні, у т.ч. і в межах педагогічних наук, відмітимо праці О. Матвієнко, М. Цивіна, які неухильно й послідовно продовжують обстоювати її традиційні домінанти, заперечуючи намагання деяких колег відверто їх змарганілізувати [27–30]. Звернімо при цьому увагу, що розвідки шанованих авторів, окрім аргументованого теоретичного обґрунтування, містять практичні виклади стосовно моделі та наповнення змісту підготовки документознавців як управлінців, а за-

одно й інформаційних фахівців. Окреслюючи компетентності, знання, вміння, навички, автори відкидають доволі сміливі експерименти з ототожненням їх із «менеджерами» інформаційного, кіберпростору чи щось на кшталт цього, оприявленого й репрезентованого в сучасних рекламних гаслах для аудиторії абітурієнтів або в інший маніфестаційний спосіб освітніми закладами. За нашим спостереженням, більшість долучених до обговорення, запозичуючи зарубіжний досвід й апелюючи до нього, відстоює перспективність нової спеціальності. Не заперечуючи їхньої впевненості, зауважимо, що це можливо за умови рівного ставлення до всіх її компонентів та врахування особливостей архівної, бібліотечної, документознавчої підготовки, яку навряд чи можна беззастережно підмінювати поняттями «інформаційна», «соціокомунікаційна», або ж директивно нав'язувати домінування однієї складової спеціальності, пропонуючи іншим статус «упривілейованих пригноблених».

Винятковим прикладом наголошення на тісному зв'язку документознавчої освіти з архівною є публікації В. Бездрабко та М. Палієнко [1; 2; 33; 34]. У цьому місці варто звернути увагу на те, що не йдеться про заперечення їхнього контакту з інформаційними чи іншими науками, а вказується на генетичну спорідненість цих напрямів підготовки й небезпечність ігнорування цього факту. Відкриття в 2019 р. у Київському національному університеті імені Тараса Шевченка спеціальності 029 «Інформаційна, бібліотечна та архівна справа» та репрезентація унікальної для нашого освітнього ринку (хоча звичної для зарубіжної системи підготовки фахівців, на яку так люблять посилалися авторитетні колеги) програми «Архівістика та управління документацією» можна лише вітати. Є надія, що започаткована університетом освітня програма нарешті стане переломним моментом у розбудові архівної освіти в Україні і збагатить репертуар ідей, пов'язаний із документознавчим напрямом підготовки.

Наразі також спостерігаємо «розчинення» документознавства, архівознавства як наукових спеціальностей так само в конгломераті під назвою «Інформаційна, бібліотечна та архівна справа». І поки триває розроблення паспорту спеціальності залишається сподіватися на

збереження окремішності для умовних опцій «документознавство», «архівознавство» в його оновлених форматі й змісті підготовки наукових кадрів в Україні. З огляду на сказане вище, вважаємо, що організаційна криза суттєво впливає на епістемологічну й визначає її перебіг.

Висновки. Наостанку подумалося про таке. Слово «криза» (κρίσις) – грецького походження, що початково застосовувалося лише в медичних трактатах, наприклад, Гіппократа. Буквально воно означало особливий, поворотний момент, різкі зміни в перебігу хвороби пацієнта, від якого залежав його стан у майбутньому [42, 462]. Говорячи про кризу документознавства, будемо сподіватися на її прогресивний, позитивний і необхідний характер для успішного розвитку науки та навчальної дисципліни. Найближчим часом традиційно збережуться два різних підходи до визначення його змісту. Це епістемологічно пов'язано з нездоланною полісемантичністю терміна «документ». Не заперечуючи корисність загальних теоретико-методологічних студій із документознавства, дуже важливо не скотитися до штучного конструкта та пам'ятати про їх доцільність у контексті практичної апробації. Вочевидь прихильникам документології слід подбати про підтвердження теоретичних умовиводів на рівні практик роботи з документами

тих наук, що входять до т.зв. документально-комунікаційного переліку, аби їх загальна теорія документа виглядала переконливіше.

У той же час представникам класичного документознавства через численну фрагментацію знань слід удатися до фундаментальних теоретичних, прикладних студій, підготувати серію навчальної літератури нового покоління, активніше обстоювати окремішність документознавчої освіти й наукової спеціальності «Документознавство, архівознавство» з метою зцементувати дальший їх поступ відповідно до вимог часу, вирізнивши унікальність і неоднозначність беззастережної підміни теорії документа теорією інформації, комунікації, комунікології тощо. Інституціоналізація спеціального документознавства, як-от електронного чи аудіовізуального, так само буде залежати від запиту суспільства і зусиль наукової, професійної корпорації та їх прагнень до визначення особності галузей знань. Ключовою проблемою залишається фаховий рівень тих, хто долучений до продукування теоретичного та практичного ефективного знання, підготовки спеціалістів для ринку праці й наукових кадрів. Оптимізм, викликаний вірою в пізнавальні здібності людини, виправдано переконує нас сподіватися на перспективність науки про документ в Україні.

Список використаних джерел

1. Бездрабко В. Архівна освіта в Україні: стан і перспективи // Сумський історико-архівний журнал. 2018. Т. XXXI. С. 5–17.
2. Бездрабко В. Архівна освіта в Україні: традиції та тенденції // Український історичний журнал. 2017. № 3. С. 129–147.
3. Бездрабко В. Документознавство в Україні: інституціоналізація та сучасний розвиток: монографія. Київ: Четверта хвиля, 2009. 720 с.
4. Бездрабко В. Історіографічні ескізи про документознавство, або Персональний текст про персональні тексти. Київ: Четверта хвиля, 2010. 208 с.
5. Бездрабко В. Ноокомунікологія Галини Швецової-Водки // Вісн. Кн. палати. 2019. № 5. С. 46–51.
6. Бюлетень Галузевого центру науково-технічної інформації з архівної справи та документознавства. Вип. 1 (31) [рукопис] / Держ. арх. служба України, Укр. наук.-дослід. ін-т арх. справи та документознавства, Галуз. центр наук.-техн. інформації з арх. справи та документознавства; уклад.: А. А. Майстренко, Р. В. Романовський, С. Л. Зворський. Київ, 2019. 290 арк.
7. Вдовіна О.О. Електронне діловодство як комунікаційна складова судочинства в Україні: автореф. дис. ... канд. наук із соц. комунікацій. Київ, 2018. 20 с.
8. ДК 003:2010 Національний класифікатор України. Класифікатор професій із змінами, затвердженими наказом Міністерства економічного розвитку і торгівлі України від 15 лютого 2019 року N 259. URL: https://hrliga.com/docs/KP-2010_r2z.htm
9. Добровольська В.В. Керування документацією в органах управління культурою України: соціально-комунікаційний аспект: автореф. дис. ... канд. наук із соц. комунікацій. Київ, 2012. 20 с.

10. Доманська Е. Історія та сучасна гуманітаристика. Київ: Ніка-центр, 2012. 264 с.
11. Ємельянова Т. О. Актуалізація аудіовізуальної спадщини засобами інформаційно-комунікаційних технологій (стандарти та практики) // *Архіви України*. 2017. № 3/4. С. 81–94.
12. Ємельянова Т. О. Аудіовізуальні документи в державних архівах України: організація доступу та використання інформації, що міститься в них (1930–2007 рр.) : автореф. дис. ... канд. іст. наук : 27.00.02. Київ, 2010. 18 с.
13. Зашкільняк Л. Про свободу й обмеження в пізнанні минулого: українська історіографія на початку ХХІ століття // *Харківський історіографічний збірник*. Вип. 15. Харків, 2016. С. 14–27.
14. Климова К. Юридичне документознавство: поняття, зміст, структура та межі // *Термінологія документознавства та суміжних галузей знань: збірн. наук. пр.* Вип. 9. Київ: Четверта хвиля, 2016. С. 75–86.
15. Ковтанюк Ю. Електронне документознавство в Україні: сутність наукового напрямку, історія формування, перспективи розвитку : автореф. дис. ... канд. іст. наук : 27.00.02. Київ, 2012. 20 с.
16. Корнійчук К. С. Формування системи електронного документообігу в транспортному комплексі України: автореф. дис. ... канд. наук із соц. комунікацій: 27.00.02. Київ, 2019. 20 с.
17. Коротецька Ю. Д. Сучасний документаційний супровід діяльності православних релігійних організацій України: автореф. дис. ... канд. наук із соц. комунікацій. Київ, 2019. 20 с.
18. Кулешов С. Г. Документальні джерела наукової інформації: поняття, типологія, історія типологічної схеми. Київ, 1995. 194 с.
19. Кулешов С. Г. Документознавство // *Спеціальні історичні дисципліни: довідник: навч. посіб. для студ. вищих навч. закл. / І. Н. Войцехівська (кер. авт. кол.), В. В. Томазов, М. Ф. Дмитрієнко*. Київ: Либідь, 2008. С. 211–218.
20. Кулешов С. Г. Загальна теорія документа: реалії та перспективи // *Архіви України*. 2012. № 6. С. 5–10.
21. Кулешов С. Г. Загальне документознавство: навч. посіб. Київ: Вид. дім «Києво-Могилянська академія», 2012. 123 с.
22. Кулешов С. Г. Управлінське документознавство: навч. посіб. Київ: ДАКККиМ, 2003. 57 с.
23. Кун Т. Структура научных революций. Москва: Прогресс, 1977. 302 с.
24. Кушнарченко Н. М., Трач Ю. В. Спеціальне документознавство: навч. посіб. Київ: Ун-т «Україна», 2010. 281 с.
25. Кушнарченко Н. Н. Документоведение: учеб. 2-е изд. Киев: Знання, 2000. 460 с.
26. Ларин М. В. Актуальные проблемы современного документоведения // *Вестник РГГУ*. 2014. № 2 (124). С. 139–148.
27. Матвієнко О. Документознавча освіта: проблеми та перспективи розвитку практики та наукових досліджень // *Бібліотекознавство. Документознавство. Інформологія*. 2009. № 4. С. 17–21.
28. Матвієнко О., Цивін М. «Інформаціолог-аналітик» та «інформаціологія»: сутнісний зв'язок чи необхідність розмежування // *Термінологія документознавства та суміжних галузей знань: збірн. наук. пр.* Вип. 11. Київ: Четверта хвиля, 2019. С. 17–21 та ін.
29. Матвієнко О., Цивін М. Концепція професійного спрямування за спеціальністю «Інформаційна, бібліотечна та архівна справа». Київ: Центр навч. л-ри, 2018. 101 с.
30. Матвієнко О., Цивін М. Спеціальність 029 «Інформаційна, бібліотечна та архівна справа»: у пошуках інформаційного фахівця // *Вісн. Кн. палати*. 2016. № 10. С. 32–35.
31. Московченко Н. П., Палеха Ю. І. Документне фондознавство: архівні фонди: навч. посіб. Київ: Вид-во Ліра-К, 2018. 308 с.
32. Палеха Ю., Леміш Н. Загальне документознавство: навч. посіб. Київ: Ліра-К, 2009. 434 с.
33. Палієнко М. Архівіст інформаційного суспільства: проблеми модернізації системи професійної освіти // *Вісн. Київ. нац. ун-ту ім. Тараса Шевченка. Серія «Історія»*. 2016. Вип. 3. С. 57–62.
34. Палієнко М. Між історією та інформологією: до проблеми вироблення нової парадигми архівної освіти // *Архіви – наука – суспільство: шляхи взаємодії: матер. Всеукр. (з міжнар. участю) наук.-практ. конф.* (Київ, 21–22 травня 2015 р.). Київ, 2015. С. 134–137 та ін.
35. Плешкевич Е. А. Кризис документоведения и пути его преодоления // *Отечественные архивы*. 2016. № 3. С. 5–10.
36. Плешкевич Е. А. О «левом» и «правом» уклонах в российском документоведении // *Термінологія документознавства та суміжних галузей знань: збірн. наук. пр.* Вип. 11. Київ: Четверта хвиля, 2019. С. 35–42.

37. Плешкевич Е.А. Проблемы развития документоведения и возможные пути их преодоления // Документ. Архив. История. Современность: материалы VI Международной научно-практической конференции, Екатеринбург, 2–3 декабря 2016 г. Екатеринбург: Изд-во Урал. ун-та, 2016. С. 57–62.
38. Приходько Л. Ф. Експертиза цінності аудіовізуальних документів: теоретичні засади, науково-методичні аспекти // Архіви України. 2017. № 3/4. С. 95–119.
39. Робота архівних установ України з аудіовізуальними документами: метод. посібник [рукопис] / Держ. арх. служба України, УНДІАСД; уклад.: Л.Ф. Приходько (кер. теми), Г.К. Волкотруб, В.В. Патик; за заг. ред. Т.О. Ємельянової. Київ, 2015. 390 арк.
40. Синєокий О.В. Фонодокумент у світовому комунікаційному просторі: еволюція, сучасний стан, напрями трансформацій: автореф. дис. ... д-ра наук із соц. комунікацій: 27.00.02. Харків, 2016. 36 с.
41. Слободяник М.С. Бібліотека. Документ. Комунікації: вибрані праці (до 60-річчя від дня народження і 35-річчя наукової діяльності). Київ: Ліра-К, 2010. 306 с.
42. Словник іншомовних слів. 2-е вид. / за ред. акад. АН УРСР О.С. Мельничука. Київ: Гол. ред. УРЕ, 1985. 970 с.
43. Столяров Ю.Н. Документологический нигилизм Е.А. Плешкевича // Український журнал бібліотекознавства та інформаційних наук. 2019. № 4. С. 10–18.
44. Столяров Ю.Н. Документология. Орёл: Горизонт, 2013. 370 с.
45. Українське документознавство (1991–2011): науково-допоміжний бібліографічний покажчик. Київ, 2012. 176 с.
46. Філіппова Н.П. Документно-інформаційні ресурси медичної галузі України: теоретичний та прикладний аспекти: автореф. дис. ... канд. наук із соц. комунікацій. Київ, 2019. 20 с.
47. Швецова-Водка Г. Документ в свете ноокоммуниологии. Москва: Литера, 2010. 384 с.
48. Швецова-Водка Г.Н. Общая теория документа и книги: учеб. пособие. Москва: Рыбари; Киев: Знання, 2009. 487 с.
49. Швецова-Водка Г. Ноокоммуниология. Київ: Кондор, 2019. 108 с.
50. Швецова-Водка Г. Документознавство: навч. посіб. Київ: Знання, 2007. 398 с.
51. Швецова-Водка Г.М. Типологія документа: навч. посіб. для студ. ін-тів культури. Київ: Кн. палата України, 1998. 78 с.
52. Швецова-Водка Г.М. Типологія книги: навч. посіб. для студ. вищих навч. закладів культури і мистецтв. Київ: Кн. палата України, 1999. 79 с.
53. Шевченко О.В. Система документального забезпечення торговельної галузі України: теоретико-методологічні засади: автореф. дис. ... д-ра наук із соц. комунікацій: 27.00.02. Харків, 2016. 39 с.

References

1. Bezdrabko, V. (2018). Archive education in Ukraine: Status and Prospects. *Sumskyj istoryko-arkhivnyj zhurnal*, XXXI, 5–17 [in Ukrainian].
2. Bezdrabko, V. (2017). Archival education in Ukraine: Traditions and Trends. *Ukrainskyi istorychnyi zhurnal*, № 3, 129–147 [in Ukrainian].
3. Bezdrabko, V. (2009). Document science in Ukraine: Institutionalization and Modern Development. *Kyiv* [in Ukrainian].
4. Bezdrabko, V. (2010). Historiographical sketches on documentary studies, or Personal text on personal texts. *Kyiv* [in Ukrainian].
5. Bezdrabko, V. (2019). Noocommunology Halyna Shvetsova-Vodka. *Visnyk Knyzhkovoji palaty*, 5, 46–51 [in Ukrainian].
6. Bjuleten' Haluzevoghho centru naukovo-tekhnichnoji informaciji z arkhivnoji spravy ta dokumentoznavstva, (2019). (Issue 1 (31)). *Kyiv* [in Ukrainian].
7. Vdovina, O.O. (2018). Electronic record keeping as a communication component of legal proceedings in Ukraine (Extended abstract of Candidate's thesis). *Kyiv* [in Ukrainian].
8. DK 003:2010 National Classifier of Ukraine. Occupational qualifier with changes. Retrived from: https://hrliga.com/docs/KP-2010_r2z.htm
9. Dobrovolska, V.V. (2012). Records management in cultural management bodies of Ukraine: social and communication aspect (Extended abstract of Candidate's thesis). *Kyiv* [in Ukrainian].
10. Domanska, E. (2012). History and modern humanities. *Kyiv: Nika-centr* [in Ukrainian].

11. Jemeljanova, T. O. (2017). Updating of audiovisual heritage by means of information and communication technologies (standards and practices). *Arkhivy Ukrainy*, № 3/4, 81–94 [in Ukrainian].
12. Jemeljanova, T. O. (2010). Audiovisual Documents in the State Archives of Ukraine: Organization of Access and Use of Information Contained in It (1930–2007) (Extended abstract of Candidate's thesis). Kyiv [in Ukrainian].
13. Zashkilnjak L., (2016). On freedom and limitations in the knowledge of the past: Ukrainian historiography at the beginning of the 21st century. *Kharkivskyj istoriohrafichnyj zbirnyk*, 15, 14–27 [in Ukrainian].
14. Klymova, K. (2016). Legal documentation: concept, content, structure and limits. *Terminologhija dokumentoznavstva ta sumizhnykh ghaluzej znan'*, 9, 75–86 [in Ukrainian].
15. Kovtanjuk, Ju. (2012). Electronic document science in Ukraine: the essence of scientific direction, history of formation, prospects of development (Extended abstract of Candidate's thesis). Kyiv [in Ukrainian].
16. Kornijchuk, K.S. (2019). Formation of electronic document circulation system in the transport complex of Ukraine (Extended abstract of Candidate's thesis). Kyiv [in Ukrainian].
17. Korotecka, Ju.D. (2019). Contemporary documentary support of activities of Orthodox religious organizations of Ukraine (Extended abstract of Candidate's thesis). Kyiv [in Ukrainian].
18. Kuleshov, S.H. (1995). Documentary sources of scientific information: concept, typology, history of typological scheme. Kyiv [in Ukrainian].
19. Kuleshov, S.H. (2008). Document science. *Specialjni istorychni dyscypliny* (pp. 211–218). Kyiv: Lybid [in Ukrainian].
20. Kuleshov, S.H. (2012). General document theory: realities and perspectives. *Arkhivy Ukrainy*, 6, 5–10.
21. Kuleshov, S.H. (2012). General document science. Kyiv [in Ukrainian].
22. Kuleshov, S.H. (2003). Management documentation. Kyiv [in Ukrainian].
23. Kun, T. (1977). The structure of scientific revolutions. Moscow: Progress [in Russian].
24. Kushnarenko, N.M, Trach, Yu.V. (2010). Special documents science. Kyiv [in Ukrainian].
25. Kushnarenko, N. N. (2000). Document science. Kiev [in Russian].
26. Larin, M.V. (2014). Actual problems of modern document science. *Vestnik RGGU*, 2 (124), 139–148 [in Russian].
27. Matvijenko, O. (2009). Documentary education: problems and prospects for the development of practice and research. *Bibliotekoznavstvo. Dokumentoznavstvo. Informologhija*, 4, 17–21 [in Ukrainian].
28. Matvijenko, O., Cyvin, M.N. (2019). Analyst and information scientist: essential communication or the need for distinction. *Terminologhija dokumentoznavstva ta sumizhnykh ghaluzej znan'*, 11, 17–21 [in Ukrainian].
29. Matvijenko, O., Cyvin, M.N. (2018). The concept of professional direction in the specialty «Information, library and archival affairs». Kyiv [in Ukrainian].
30. Matvijenko, O., Cyvin, M.N. (2016). Specialty 029 «Information, library and archival affairs»: in search of an information specialist. *Visnyk Knyzhkovojo palaty*, 10, 32–35 [in Ukrainian].
31. Moskovchenko, N.P., Palekha, Ju.I. (2018). Documentary stock science: archive funds. Kyiv [in Ukrainian].
32. Palekha, Ju., Lemish, N. (2009). General document science. Kyiv [in Ukrainian].
33. Palijenko, M. (2016). Information society archivist: problems of vocational education system modernization. *Visnyk Kyivskoho nacionaljnoho universytetu imeni Tarasa Shevchenka. Serija «Istoriija»*, 3, 57–62 [in Ukrainian].
34. Palijenko, M. (2015). Between history and informology: the problem of developing a new paradigm for archival education. *Arkhivy – nauka – suspil'stvo: shljakhy vzajemodiji*, (pp. 134–137). Kyiv [in Ukrainian].
35. Pleshkevich, E.A. (2016). The crisis of document science and ways to overcome it. *Otechestvennyje arkhivy*, 3, 5–10 [in Russian].
36. Pleshkevich, E.A. (2019). On the «left» and «right» deviations in russian document science. *Terminologhija dokumentoznavstva ta sumizhnykh ghaluzej znan'*, 11, 35–42 [in Russian].
37. Pleshkevich, E.A. (2016). Problems of development of document science and possible ways to overcome them. *Dokument. Arkhyv. Istoriya. Sovremennost*, (pp. 57–62). Ekaterinburg [in Russian].
38. Prykhodko, L.F. (2017). Appraisal of audiovisual documents: theoretical ambush, scientific and methodological aspects. *Arkhivy Ukrainy*, 3/4, 95–119 [in Ukrainian].
39. The work of archival institutions of Ukraine with audiovisual documents (2015). Kyiv [in Ukrainian].
40. Synjeokij, O.V. (2016). Background document in the global communication space: evolution, current state, directions of transformations (Extended abstract of Doctor thesis). Kharkiv [in Ukrainian].

41. Slobodjanyk, M.S. (2010). Library. Document. Communications. Kyiv [in Ukrainian].
42. Dictionary of foreign words (1985). Kyiv [in Ukrainian].
43. Stoljarov, Ju.N. (2019). E. A. Pleshkevich' documentology nihilism. *Ukrajinskyj zhurnal bibliotekoznavstva ta informacijnykh nauk*, 4, 10–18 [in Russian].
44. Stoljarov, Ju.N. (2013). Documentology. *Oryol: Ghorizont* [in Russian].
45. Ukrainian document science (1991–2011), (2012). Kyiv [in Ukrainian].
46. Filippova, N.P. (2019). Documentary and information resources of the medical industry of Ukraine: theoretical and applied aspects (Extended abstract of Doctor thesis). Kyiv [in Ukrainian].
47. Shvecova-Vodka, G. (2010). Document in the light of noocommunology. Moskva: Litera [in Russian].
48. Shvecova-Vodka, G.N. (2009). General theory of the document and the book. Moskva: Rybari; Kiev: Znannja [in Russian].
49. Shvecova-Vodka, H.M. (2019). Noocommunology. Kyiv [in Ukrainian].
50. Shvecova-Vodka, H.M. (2007). Documentary science. Kyiv [in Ukrainian].
51. Shvecova-Vodka, H.M. (1998). Document typology. Kyiv [in Ukrainian].
52. Shvecova-Vodka, H.M. (1999). Typology of the book. Kyiv [in Ukrainian].
53. Shevchenko, O.V. (2016). System of documentation support of ukrainian trade industry: theoretical and methodological foundations (Extended abstract of Doctor thesis). Kharkiv [in Ukrainian].

УДК 006.05.058

Тур Оксана Миколаївна,
доктор наук із соціальних комунікацій, доцент,
професор кафедри гуманітарних наук, культури і мистецтва
Кременчуцького національного університету імені Михайла Остроградського
oktur@ukr.net
<https://orcid.org/0000-0002-8094-687X>

СУЧАСНА ПРОБЛЕМАТИКА ГАРМОНІЗУВАННЯ НАЦІОНАЛЬНИХ СТАНДАРТІВ ІЗ МІЖНАРОДНИМИ ТА ЄВРОПЕЙСЬКИМИ

Мета статті – дослідити комплекс проблем, пов'язаних із запровадженням міжнародних і європейських стандартів із метою гармонізації законодавства України з законодавством Європейського Союзу. **Методологічну основу** дослідження склали сукупність загальнонаукових, спеціальнонаукових та специфічних методів студіювання проблематики, застосування яких дозволяє досягти поставленої мети. Основним став принцип історизму, який передбачає розгляд будь-якого явища в його розвитку під впливом різноманітних факторів. Крім нього, дослідження ґрунтувалося на принципах об'єктивності та цілісності. Використання комплексу наукових методів дозволило встановити проблематику гармонізування національних стандартів із міжнародними та європейськими. **Наукова новизна** полягає в тому, що, спираючись на дослідження зарубіжних та вітчизняних науковців і спеціалістів-практиків, у яких студіювалися питання стандартизації, автору вдалося виокремити актуальну проблематику гармонізування національних стандартів із міжнародними та європейськими. **Висновки.** Розроблення національних стандартів має ґрунтуватися на науковому аналізі досвіду створення нормативних документів за кордоном, можливостей застосування норм профільних міжнародних стандартів в Україні, вироблення раціональних наукових методів укладання документів, запровадження уніфікованих форм та систем документації. Окреслені у дослідженні проблеми дають змогу визначити комплекс теоретико-фундаментальних завдань та перспективних напрямів практичної діяльності. У першу чергу необхідно проаналізувати галузеві стандарти, чинні в Україні, порівняти їх із сучасними

41. Slobodjanyk, M.S. (2010). Library. Document. Communications. Kyiv [in Ukrainian].
42. Dictionary of foreign words (1985). Kyiv [in Ukrainian].
43. Stoljarov, Ju.N. (2019). E. A. Pleshkevich' documentology nihilism. *Ukrajinskyj zhurnal bibliotekoznavstva ta informacijnykh nauk*, 4, 10–18 [in Russian].
44. Stoljarov, Ju.N. (2013). Documentology. *Oryol: Ghorizont* [in Russian].
45. Ukrainian document science (1991–2011), (2012). Kyiv [in Ukrainian].
46. Filippova, N.P. (2019). Documentary and information resources of the medical industry of Ukraine: theoretical and applied aspects (Extended abstract of Doctor thesis). Kyiv [in Ukrainian].
47. Shvecova-Vodka, G. (2010). Document in the light of noocommunology. Moskva: Litera [in Russian]
48. Shvecova-Vodka, G.N. (2009). General theory of the document and the book. Moskva: Rybari; Kiev: Znannja [in Russian]
49. Shvecova-Vodka, H.M. (2019). Noocommunology. Kyiv [in Ukrainian].
50. Shvecova-Vodka, H.M. (2007). Documentary science. Kyiv [in Ukrainian].
51. Shvecova-Vodka, H.M. (1998). Document typology. Kyiv [in Ukrainian].
52. Shvecova-Vodka, H.M. (1999). Typology of the book. Kyiv [in Ukrainian].
53. Shevchenko, O.V. (2016). System of documentation support of ukrainian trade industry: theoretical and methodological foundations (Extended abstract of Doctor thesis). Kharkiv [in Ukrainian].

УДК 006.05.058

Тур Оксана Миколаївна,
доктор наук із соціальних комунікацій, доцент,
професор кафедри гуманітарних наук, культури і мистецтва
Кременчуцького національного університету імені Михайла Остроградського
oktur@ukr.net
<https://orcid.org/0000-0002-8094-687X>

СУЧАСНА ПРОБЛЕМАТИКА ГАРМОНІЗУВАННЯ НАЦІОНАЛЬНИХ СТАНДАРТІВ ІЗ МІЖНАРОДНИМИ ТА ЄВРОПЕЙСЬКИМИ

Мета статті – дослідити комплекс проблем, пов'язаних із запровадженням міжнародних і європейських стандартів із метою гармонізації законодавства України з законодавством Європейського Союзу. **Методологічну основу** дослідження склали сукупність загальнонаукових, спеціальнонаукових та специфічних методів студіювання проблематики, застосування яких дозволяє досягти поставленої мети. Основним став принцип історизму, який передбачає розгляд будь-якого явища в його розвитку під впливом різноманітних факторів. Крім нього, дослідження ґрунтувалося на принципах об'єктивності та цілісності. Використання комплексу наукових методів дозволило встановити проблематику гармонізування національних стандартів із міжнародними та європейськими. **Наукова новизна** полягає в тому, що, спираючись на дослідження зарубіжних та вітчизняних науковців і спеціалістів-практиків, у яких студіювалися питання стандартизації, автору вдалося виокремити актуальну проблематику гармонізування національних стандартів із міжнародними та європейськими. **Висновки.** Розроблення національних стандартів має ґрунтуватися на науковому аналізі досвіду створення нормативних документів за кордоном, можливостей застосування норм профільних міжнародних стандартів в Україні, вироблення раціональних наукових методів укладання документів, запровадження уніфікованих форм та систем документації. Окреслені у дослідженні проблеми дають змогу визначити комплекс теоретико-фундаментальних завдань та перспективних напрямів практичної діяльності. У першу чергу необхідно проаналізувати галузеві стандарти, чинні в Україні, порівняти їх із сучасними

міжнародними стандартами і, за потреби, доручити відповідним установам розробити відповідні національні стандарти, гармонізовані з міжнародними та європейськими.

Ключові слова: стандарт, Міжнародна організація зі стандартизації (ISO), міжнародний стандарт, європейський стандарт, гармонізування.

Тур Оксана Николаевна,
доктор наук по социальным коммуникациям, доцент,
профессор кафедры гуманитарных наук, культуры и искусства
Кременчугского национального университета
имени Михаила Остроградского

СОВРЕМЕННАЯ ПРОБЛЕМАТИКА ГАРМОНИЗАЦИИ НАЦИОНАЛЬНЫХ СТАНДАРТОВ С МЕЖДУНАРОДНЫМИ И ЕВРОПЕЙСКИМИ

Цель статьи – исследовать комплекс проблем, связанных с внедрением международных и европейских стандартов с целью гармонизации законодательства Украины с законодательством Европейского Союза. **Методологическую основу** исследования составила совокупность общенаучных, специальнаучных и специфических методов изучения проблематики, применение которых позволяет достичь поставленной цели. Основным стал принцип историзма, предусматривающий рассмотрение любого явления в его развитии под влиянием различных факторов. Кроме него, исследование основывалось на принципах объективности и целостности. Использование комплекса научных методов позволило установить проблематику гармонизации национальных стандартов с международными и европейскими. **Научная новизна** заключается в том, что, опираясь на исследования зарубежных и отечественных ученых и специалистов-практиков, в которых изучались вопросы стандартизации, автору удалось выделить актуальную проблематику гармонизации национальных стандартов с международными и европейскими. **Выводы.** Разработка национальных стандартов должна основываться на научном анализе опыта создания нормативных документов за рубежом, возможностей внедрения норм профильных международных стандартов в Украине, унифицированных форм и систем документации. Обозначенные в исследовании проблемы позволяют определить комплекс теоретико-фундаментальных задач и перспективных направлений практической деятельности. В первую очередь необходимо проанализировать отраслевые стандарты, действующие в Украине, сравнить их с современными международными стандартами и, в случае надобности, поручить соответствующим учреждениям разработать национальные стандарты, гармонизированные с международными и европейскими.

Ключевые слова: стандарт, Международная организация по стандартизации (ISO), международный стандарт, европейский стандарт, гармонизация.

Tur Oksana,
Doctor of Science in Social Communications, Associate Professor,
Professor of the Department of Humanities, Culture, and Art
Kremenchuk Mykhailo Ostrohradskyi National University

MODERN PROBLEMS OF HARMONIZING NATIONAL STANDARDS WITH INTERNATIONAL AND EUROPEAN STANDARDS

The purpose of the article is to investigate a set of problems associated with the implementation of international and European standards with the aim of harmonizing the laws of Ukraine with the laws of the European Union. **The methodology** of the study was a set of general scientific, special scientific and specific methods for studying the problems, the application of which allows us to achieve our goal. The principle of historicism, which provides for the consideration of any phenomenon in its self-development under the influence of various factors, became the main one. In addition to him, research was based on the principles of objectivity and integrity. The use of a complex of scientific methods has made it possible to establish the problem of harmonizing national standards with international and European ones. **The scientific novelty**

lies in the fact that, based on the research of foreign and domestic scientists and practitioners who studied standardization issues, the author was able to single out the actual problems of harmonizing national standards with international and European ones. **Conclusions.** The development of national standards should be based on a scientific analysis of the experience of creating regulatory documents abroad, the possibility of introducing relevant international standards in Ukraine, unified forms and systems of documentation. The problems identified in the study allow us to determine the complex of theoretical and fundamental problems and promising areas of practical activity. First of all, it is necessary to analyze the industry standards operating in Ukraine, compare them with modern international standards and, if necessary, instruct the relevant institutions to develop national standards harmonized with international and European ones.

Key words: standard, International Organization for Standardization (ISO), the international standard, European standard, harmonization.

Актуальність дослідження. Інтегрування України в єдиний економічний, інформаційний простір, розуміння того, що стандартизація відіграє першочергову роль у забезпеченні виробництва конкурентоспроможної й доброякісної продукції, зумовили необхідність створення умов для розвитку національної системи стандартизації, її максимальної відповідності вимогам Угоди про технічні бар'єри в торгівлі та гармонізації із аналогічною системою Європейського Союзу.

Пріоритетними напрямками стали багатовекторне нормативно-правове й організаційно-методичне забезпечення гармонізації стандартизації, розвитку й ефективного функціонування Національного інформаційного центру міжнародної інформаційної мережі (ISONET); оптимізація фонду нормативних документів, зокрема перевірка фонду міждержавних стандартів і приведення його у відповідність до потреб національної економіки; удосконалення стандартів із науково-технічної термінології; перегляд або скасування республіканських стандартів і галузевих стандартів колишнього СРСР. Широкий спектр завдань, що постали перед Україною, визначають актуальність розроблення теоретичних та прикладних питань, пов'язаних із запровадженням міжнародних та європейських стандартів з метою гармонізації законодавства України із законодавством ЄС.

Мета статті – дослідити комплекс проблем, пов'язаних із запровадженням міжнародних та європейських стандартів із метою гармонізації законодавства України з законодавством ЄС.

Варто зазначити, що для країн-кандидентів на членство в ЄС існує вимога щодо необхідності впровадження на національному рівні не менше, ніж 80% стандартів, чин-

них у ЄС. Прийняті стандарти повинні бути ідентичними з європейськими, тобто їхні положення необхідно прийняти без змін [11].

Аналіз останніх досліджень. Глобальність проблематики щодо гармонізації стандартів у різних галузях знань засвідчує увага науковців, спеціалістів різних сфер науки, техніки, медицини, освіти, культури тощо. Серед зарубіжних дослідників заслуговують на увагу Ю. Ружевицюс, професор Вільнюського університету, який аналізував технічні бар'єри в міжнародній торгівлі в контексті стандартизації та якості, серед яких основним убачав недостатність міжнародної гармонізації стандартів у світовому масштабі [16]; В. Р. Фалікман, що досліджував системи нормування та проблеми гармонізації в будівництві [20]; І. К. Коровкін, який вивчав забезпечення конкурентоспроможності продукції засобами гармонізації національних стандартів [9]; М. В. Балюк, який розглядав проблеми гармонізації стандартів у сфері захисту від потужних електромагнітних дій [1]. Вітчизняні дослідники також присвячували окресленій проблематиці свої наукові розвідки. С. М. Пазізіна та К. В. Пазізіна, аналізуючи гармонізацію українських стандартів якості з європейськими як механізм підвищення конкурентоспроможності продукції агропромислового комплексу, вказували на досвід європейських країн щодо контролю за якістю харчової продукції, а також запропонували заходи щодо прискорення гармонізації українських стандартів з європейськими [13].

Проблеми гармонізації вітчизняних і світових стандартів у сфері електрозахисних засобів і пристосувань висвітлює у своїй праці Д. В. Орешкін [12]. В. В. Гомонай дослідив

механізм зближення законодавства України з правовою системою Європейського Союзу [5]. Необхідність приведення судової системи України у відповідність до загальновизнаних міжнародних стандартів зумовлена геополітичним вектором інтеграції України до світової спільноти, зауважує О. В. Саленко [17]. Дослідження та міжнародна практика у сфері інтеграції національних правових систем до світового правового простору довели, що суть процесу створення гомогенного правового середовища у сфері судочинства в межах міжнародних (європейських) інтеграційних організацій відповідно до моделей, запропонованих інститутами Європейського Союзу, Ради Європи, ООН, адекватно відображає інститут гармонізації [17]. Проблеми гармонізації законодавства України щодо прав осіб із інвалідністю з відповідними стандартами Європейського Союзу досліджував В. Л. Костюк [10]. Аналізові сучасного стану національної системи стандартизації та сертифікації в контексті Угоди про асоціацію України та ЄС присвячена праця Ю. Й. Герасим, у якій автор аналізує процес реорганізації національного органу стандартизації й сертифікації, методи гармонізації, а також наводить статистичні дані щодо кількості вже гармонізованих стандартів [2].

До різних аспектів проблем створення та функціонування стандартів, як-от: уживання

застарілих, прийнятих до 1992 р. стандартів, недосконалість формулювань та визначень, порушення сучасних словотвірних та правописних норм української мови, унормування термінології стандартів – неодноразово зверталися філологи, спеціалісти зі стандартизації, фахівці певних галузей знань: М. Д. Гінзбург [4], М. С. Хойнацький [18], С. С. Коваленко, Н. Н. Денисюк [8], С. В. Литвинська [11], О. М. Тур [19].

Виклад основного матеріалу. Численні наукові розвідки, доповіді, присвячені питанням організації стандартизації в Україні, гармонізування національних стандартів із міжнародними та європейськими, засвідчують низку проблем, які потребують негайного вирішення.

1. Відповідно до постанови Кабінету Міністрів України від 09.12.2014 р. № 695 [14] на території України має бути припинена чинність стандартів колишнього СРСР. Проблеми, що супроводжували цей процес, неодноразово аналізувалися на шпальтах наукових видань [11]. Науковці відзначали факт наявності великої кількості нормативних документів СРСР, які залишаються чинними в Україні [21].

Статистика втрати чинності стандартів СРСР за 2015–2017 рр., а також перспективи цієї діяльності до 2020 р. відображені в Табл. 1. Скасування чинності ГОСТ, прийнятих до 1992 р. [6].

Табл. 1.

Скасування чинності ГОСТ, прийнятих до 1992 р.

Роки	Втрата чинності	ДСТУ на заміну
2015	74	71
2016	254	112
2017	212	174
2018	6839	261
2019	4707	33
Усього	12086	651

Як бачимо, у 2018 р. втратили чинність 6839 стандартів, однак натомість юридичної сили набув лише 261 стандарт. Очевидно, що нові стандарти не в змозі охопити коло питань, що потребують унормування на державному рівні.

2. Законодавча база стандартизації містить суперечливі або неузгоджені положення. Часто в стандартах наявні посилання на нормативні акти, що вже втратили чинність або замінені оновленими версіями. З метою

наближення до вирішення цієї проблеми у Програмі робіт із національної стандартизації на 2018 р. заплановано вдосконалення основоположних стандартів, а саме: унесення змін до ДСТУ 1.2:2015 «Національна стандартизація. Правила проведення робіт з національної стандартизації»; ДСТУ 1.5:2015 «Національна стандартизація. Правила розроблення, викладання та оформлення національних нормативних документів»; ДСТУ 1.7:2015 «Національна стандартизація. Правила та методи прийняття міжнародних і регіональних нормативних документів»; ДСТУ 1.14:2015 «Національна стандартизація. Процедури створення, діяльності та припинення діяльності технічних комітетів стандартизації».

3. Дослідники стандартизації, науковці, фахівці неодноразово наголошували на проблемі обмеженого доступу до чинних національних стандартів, у тому числі й гармонізованих із міжнародними та європейськими. З метою розширення способів отримання інформації для всіх верств населення починають створюватися повнотекстові електронні бази національних стандартів, зокрема на Українське агентство зі стандартизації покладені обов'язки формувати Національний фонд нормативних документів. Однак доступ до стандартів є платними. Імовірно, висока ціна не дозволить скористатися стандартом, наприклад, з навчальною метою.

4. На сьогодні важливою є популяризація на державному рівні стандартизації та гармонізації як видів діяльності, особливо з набуттям чинності нових законодавчих актів, здатних забезпечити відповідність національного законодавства технічним регламентам ЄС та системам стандартизації, метрології, акредитації, роботам із оцінки відповідності та ринкового нагляду ЄС. Задля цього організовуються спеціалізовані семінари та конференції, наприклад «Реформування системи технічного регулювання в Україні. Сучасний стан та тенденції розвитку стандартизації, метрології та оцінки відповідності. Налаштування ринкового нагляду. Безпечність та якість промислової продукції», що проводилася 27–28 лютого 2018 р. ТОВ «НТЦ Інсталсервіс» [15]. Із цією

жметою Українське агентство зі стандартизації ініціювало видання науково-технічного журналу «Стандартизація, сертифікація, якість» у паперовому та електронному вигляді. До того ж журнал отримав статус фахового видання з технічних наук.

5. Безперечно, взаємодія національного органу стандартизації України з міжнародними та європейськими організаціями стандартизації сприяє всебічному розвитку та результативності стандартизації, забезпечує урахування принципів і положень міжнародних організацій зі стандартизації. ДП «УкрНДНЦ» представляє Україну в таких міжнародних і регіональних організаціях: ISO, IEC, CEN, CENELEC, ETSI, EASC, MAC.

Державне підприємство «Український науково-дослідний і навчальний центр проблем стандартизації, сертифікації та якості» уклало договори про співробітництво з регіональними організаціями, зокрема Угоду про співробітництво у сфері стандартизації з Литовським бюро стандартів від 09 жовтня 2015 р.; з Польським комітетом зі стандартизації від 15 березня 2016 р.; з Інститутом стандартизації Молдови від 02 червня 2017 р.; з Грузинським національним агентством стандартів і метрології від 21 листопада 2017 р.; зі Шведським інститутом стандартів від 22 листопада 2017 р.; з Австрійським інститутом стандартів від 05 лютого 2018 р., а також Меморандум про взаєморозуміння в сфері стандартизації між Державним підприємством «Український науково-дослідний і навчальний центр проблем стандартизації, сертифікації та якості» та Німецьким інститутом стандартів від 08 червня 2017 р. У 2017 р. передано на підписання Меморандум про взаєморозуміння з Європейським інститутом телекомунікаційних стандартів. Це відкриває широкі можливості для обміну досвідом у сфері стандартизації та гармонізації вітчизняних стандартів із міжнародними.

Дослідники проблем гармонізації національних і міжнародних стандартів відзначають, що активізація співпраці національного органу та міжнародних інституцій стандартизації сприятиме аналізу та зіс-

тавленню рівня стандартизації в Україні та інших країнах, передусім, європейських; науково-методичній підтримці процесу стандартизації; розробленню науково-технічних та економічних основ стандартизації [21, 23].

6. Серед проблем, що гальмують розвиток стандартизації та гармонізації українських національних стандартів, – надзвичайно слабка активність роботи деяких Технічних комітетів. Так, аналітичні матеріали щодо діяльності Технічних комітетів засвідчують, що станом на 01.01.2018 р. функціонували 186 ТК порівняно зі 183 у 2016 р. [7].

У 2017 р. з різних причин припинили свою діяльність 5 ТК (у порівнянні з 4 у 2016 р.). Простежується надзвичайно слабка тенденція активізації діяльності ТК: у 2017 р. кількість ТК, що не розробили жодного стандарту, становила 72 ТК порівняно з 80 такими ТК у 2016 р. Крім того, 84 національні ТК стали працювати в 320 структурних підрозділах ISO у різних статусах у порівнянні з 83 ТК, що діяли в 319 структурних підрозділах ISO у 2016 р.

Безперечно, від активності роботи технічних комітетів Національного органу стандартизації залежить і рівень гармонізації національних стандартів із міжнародними.

7. Оскільки гармонізована термінологія є носієм фахової інформації, науковці відзначають надзвичайну важливість приведення у відповідність національних стандартів на терміни та визначення понять із міжнародними, запровадження міжнародних термінів як національних. Актуальність цього питання засвідчена у Програмі робіт із національної стандартизації на 2018 р., згідно з якою Технічний комітет 19 «Науково-технічна термінологія» у січні 2017 р. розпочав розроблення національного НД на заміну ДСТУ ISO 860:1999 «Термінологічна робота. Гармонізування понять та термінів». Гармонізований із ISO 860:2007 «Термінологічна робота. Гармонізування понять та термінів» національний стандарт нині на етапі 60.00 (підготовка до видання: технічне перевіряння, редагування).

8. Станом на початок 2018 р. до національних стандартів України серії «Інформація та документація» належить 43 стандарти,

серед яких 8 стандартизують систему термінів і понять галузі, 2 – регламентують укладання тезаурусів. Спеціалісти зазначають, що для гармонізування національних стандартів, у тому числі й серії «Інформація та документація», пріоритетною має стати поглиблена експертиза проектів стандартів, зокрема й лінгвістична. Мовні помилки, недоречності в текстах стандартів, пов'язані з недосконалістю формулювань визначень, порушеннями сучасних словотвірних, лексичних і правописних норм, неодноразово ставали предметом дискусій на шпальтах фахових видань [3; 22]. У своїх працях дослідники стандартизації зосереджували увагу на необхідності співпраці вузькогалузових фахівців із термінологами, на яких покладено обов'язок аналізувати, систематизувати та класифікувати поняття й на підставі цього визначати, наскільки наявні терміни корелятивні поняттям та іншим мовним, семіотичним тощо вимогам, яким повинен відповідати кожен термін як компонент терміносистеми.

9. Невирішеним залишається питання щодо того, із яким ступенем відповідності варто приймати міжнародні стандарти: чи можливо затверджувати в якості національних стандартів ідентичні переклади стандартів ISO, чи адаптувати їх із урахуванням вітчизняного досвіду та традицій.

10. Гармонізації національної документознавчої термінології з міжнародною перешкоджає проблема невідповідності систем термінів у різних мовах, спричиненої відсутністю певних понять.

Окреслені проблеми дають змогу визначити комплекс теоретико-фундаментальних завдань та перспективних напрямів практичної діяльності, пов'язаної зі стандартизацією.

Висновки. Отже, розроблення національних стандартів має ґрунтуватися на науковому аналізі досвіду створення нормативних документів за кордоном, можливостей застосування норм профільних міжнародних стандартів в Україні, вироблення раціональних наукових методів укладання документів, запровадження уніфікованих форм та систем документації.

Фахівці авторитетно визнають, що необхідно проаналізувати галузеві стандарти,

чинні в Україні, порівняти їх із сучасними відповідні національні стандарти, гармонізовані з міжнародними стандартами і, за потреби, до міжнародними та європейськими. ручити відповідним установам розробити від-

Список використаних джерел

1. Балюк Н. В. Актуальные проблемы гармонизации отечественных и зарубежных стандартов в области защиты гражданской инфраструктуры от мощных электромагнитных воздействий // Технологии электромагнитной совместимости. 2012. № 3 (42). С. 59–65.
2. Герасим Ю. Й. Аналіз національної системи стандартизації і сертифікації в контексті Угоди про асоціацію України та ЄС // Зовнішня торгівля: економіка, фінанси, право. Сер. : Економічні науки. 2015. № 3 (80). С. 58–65.
3. Гінзбург М. Д. Мова технічних стандартів як окремий функційний шар фахових мов // Термінологія документознавства та суміжних галузей знань : зб. наук. пр. Київ, 2017. Вип. 10. С. 28–38.
4. Гінзбург М. Щодо засадничих понять, пов'язаних із подаванням процесів // Вісник Нац. ун-ту «Львівська політехніка». Сер. «Проблеми української термінології». 2010. № 676. С. 8–14.
5. Гомонай В. В. Зближення законодавства України з правовою системою Європейського Союзу // Держава і право : зб. наук. праць. Київ, 2010. Вип. 44. С. 204–212.
6. Державне підприємство «Український науково-дослідний і навчальний центр проблем стандартизації, сертифікації та якості». Звіт про діяльність національного органу стандартизації за 2017 рік <http://uas.org.ua/ua/messages/zvit-pro-diyalnist-natsionalnogo-organu-standartizatsiyi-za-2017-rik/> (дата звернення 01.06.2018).
7. Державне підприємство «Український науково-дослідний і навчальний центр проблем стандартизації, сертифікації та якості». Аналітична довідка щодо діяльності ТК за 2017 рік. URL: <http://uas.org.ua/ua/messages/analitichna-dovidka-shhodo-diyalnosti-tk-za-2017-rik/> (дата звернення: 01.06.2018).
8. Коваленко С. С., Денисюк Н. Н. Проблеми стандартизації української технічної термінології // Вісн. АН УРСР. 1991. № 5. С. 97–99.
9. Коровкин И. Обеспечение конкурентоспособности продукции средствами гармонизации национальных стандартов: дисс. ... канд. экон. наук : 08.00.20. Санкт-Петербург, 2000. 168 с.
10. Костюк В. Проблеми гармонізації законодавства України щодо прав осіб з інвалідністю з відповідними стандартами Європейського Союзу // Право України. 2016. № 8. С. 47–54.
11. Литвинська С. Гармонізація українських національних стандартів серії «Інформація та документація» з міжнародними й європейськими: здобутки і перспективи // Ukrainian Scientific Journal of Information Security. 2012. № 3 (18). С. 43–47.
12. Орешкин Д. Проблемы гармонизации отечественных и мировых стандартов в области электрозащитных средств и приспособлений URL: <http://www.ekipage.com/publication/standard/1.html>. (дата звернення: 18.06.18).
13. Пазізіна С., Пазізіна К. Гармонізація українських стандартів якості з європейськими як механізм підвищення конкурентоспроможності продукції агропромислового комплексу // Українська наука: минуле, сучасне, майбутнє. 2014. Вип. 19. Ч. 1. С. 108–114.
14. Про положення про державну інспекцію України з питань захисту прав споживачів : Указ Президента України від 13.04.2011 № 465/2011. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/465/2011> (дата звернення: 20.06.2018).
15. Реформування системи технічного регулювання в Україні. Сучасний стан та тенденції розвитку стандартизації, метрології та оцінки відповідності. Налаштування ринкового нагляду. Безпечність та якість промислової продукції. URL: <http://lp.edu.ua/opportunities/2018/seminar-reformuvannya-systemy-tehnichnogo-regulyuvannya-v-ukrayini-suchasnyy-standart>. (дата звернення: 19.06.2018).
16. Ружевицюз Ю. Технические барьеры в международной торговле в контексте стандартизации и качества. URL: http://www.kv.ef.vu.lt/wp-content/uploads/2010/10/Str-Standarty-i-kacestvo_2.2010.07.pdf. (дата звернення: 30.06.2018).
17. Саленко О. В. Гармонізація як універсальний інструмент приведення судової системи України у відповідність із загальновизнаними міжнародними стандартами // Актуальні проблеми держави і права. 2015. № 3. С. 281–290.
18. Симоненко Л., Хойнацький М. Мовні проблеми державних стандартів на терміни та визначення // Вісник Книжкової палати. 2000. № 1. С. 16–18.

19. Тур О. М. Міжнародна стандартизація в галузі документаційного забезпечення управління // *Virtus : scientific journal*. 2018. № 21. Р. 311–313.
20. Фаликман В. Системы нормирования и проблемы гармонизации в строительстве. URL: <https://www.faufcc.ru/upload/iblock/cd4/falikmanprezent.pdf> (дата звернення: 18.06.18).
21. Харченко С. В. Проблема гармонізації національних та міжнародних стандартів серії «Інформація та документація // *Документознавство. Бібліотекознавство. Інформаційна діяльність: проблеми науки, освіти, практики* : матеріали VI Міжнар. наук.-практ. конф. Київ, 2009. С. 22–25.
22. Харченко С., Литвинська С. Мовні особливості термінологічних стандартів // *Термінологія документознавства та суміжних галузей знань* : зб. наук. пр. Київ, 2011. Вип. 5. С. 44–49.

References

1. Baliuk, N. V. (2012). Current problems of harmonization of domestic and foreign standards in the field of protection of civil infrastructure from powerful electromagnetic influences. *Tekhnolohyy Elektromahnytoi Sovestymosti*, 3 (42), 59–65 [in Russian].
2. Herasym, Yu. Y. (2015). Analysis of the national standardization and certification system in the context of the EU-Ukraine Association Agreement. *Zovnishnia Torhivlia Ekonomika Finansy Pravo. Seriia: Ekonomichni Nauky*, 3 (80), 58–65 [in Ukrainian].
3. Hinzburh, M. D. (2017). The language of technical standards as a separate functional layer of professional languages. *Terminolohiia Dokumentoznavstva Ta Sumizhnykh Haluzei Znan*, 10, 28–38 [in Ukrainian].
4. Hinzburh, M. D. (2017). About the basic concepts involved in submitting processes. *Visnyk Nats. Un-Tu «Lvivska Politehnika»*. Ser. «Problemy Ukrainskoi Terminolohii», 676, 8–14 [in Ukrainian].
5. Homonai, V. V. (2010). Approximation of Ukrainian legislation with the legal system of the European Union. *Derzhava I Pravo: Zb. Nauk. Prats. Kyiv*, 44, 204–212 [in Ukrainian].
6. State Enterprise “Ukrainian Research and Training Center for Standardization, Certification and Quality”. Report on the activities of the national standardization body for 2017. Retrieved from <http://uas.org.ua/ua/messages/zvit-pro-diyalnist-natsionalnogo-organu-standartizatsiyi-za-2017-rik/> [in Ukrainian].
7. State Enterprise “Ukrainian Research and Training Center for Problems of Standardization, Certification and Quality”. Analytical report on the activities of TC for 2017. Retrieved from <http://uas.org.ua/ua/messages/analitichna-dovidka-shhodo-diyalnosti-tk-za-2017-rik/> [in Ukrainian].
8. Kovalenko, S. S., Denysiuk, N. N. (1991). Problems of standardization of Ukrainian technical terminology. *Visnyk AN URSR*, 5, 97–99 [in Ukrainian].
9. Korovkyn, Y. (2000). Ensuring the competitiveness of products by means of harmonization of national standards: Extended abstract of candidate's thesis. St. Petersburg [in Russian].
10. Kostiuk, V. (2016). Problems of harmonization of the legislation of Ukraine The right to ensure that all the standards of the European Union are respected. *Pravo Ukrainy*, 8, 47–54 [in Ukrainian].
11. Lytvynska, S. (2012). Harmonization of Ukrainian national standards of the Serbia «Information and Documentation» with international and European: health and prospects. *Ukrainian Scientific Journal of Information Security*. 3 (18), 43–47 [in Ukrainian].
12. Oreshkyn, D. Problems of harmonization of domestic and world standards in the field of electrical protective equipment and devices. Retrieved from <http://www.ekipage.com/publication/standard/1.html>. [in Russian].
13. Pazizina, S., Pazizina, K. (2014). Harmonization of Ukrainian standards with European standards Mechanism and competitive competitiveness of agricultural products. *Ukrainska Nauka: Mynule, Suchasne, Maibutnie*, 19, 108–114 [in Ukrainian].
14. Regarding the Provision of the State Inspectorate of Ukraine for the Protection of Human Rights: Decree of the President of Ukraine on April 13, 2011 No. 465/2011. Retrieved from <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/465/2011> [in Ukrainian].
15. Reform of the system of technical regulation in Ukraine. The current standard and trend of standardization development, metrology and evaluation of the standard. Nalashtuvannya market look. Security and industrial products. Retrieved from <http://lp.edu.ua/opportunities/2018/seminar-reformuvannya-systemy-tehnichnogo-regulyuvannya-v-ukrayini-suchasnyy-stan>. [in Ukrainian].
16. Ruzhevychius, Yu. Technical Barriers to International Trade in the Context of Standardization and Quality. Retrieved from http://www.kv.ef.vu.lt/wp-content/uploads/2010/10/Str-Standarty-i-kacestvo_2.2010.07.pdf.

17. Salenko, O. V. (2015). Harmonization as a universal instrument for the reduction of the shipboard system of Ukraine at the international standards of international standards. *Aktualni Problemy Derzhavy I Prava*, 3, 281–290 [in Ukrainian].
18. Symonenko, L. Khoynatskyi, M. (2000). Language Problems of State Standards for Terms and Definitions. *Visnyk Knyzhkovoi Palaty*, 1, 16–18 [in Ukrainian].
19. Tur, O. M. (2018). International standardization in the field of management documentation. *Virtus : scientific journal*, 21, 311–313 [in Ukrainian].
20. Falykman, V. Rationing systems and problems of harmonization in construction. Retrieved from <https://www.faufcc.ru/upload/iblock/cd4/falikmanprezent.pdf>
21. Kharchenko, S. Lytvynska, S. (2009). The problem of harmonization of national and international standards of the series “Information and documentation. Dokumentoznavstvo. Bibliotekoznavstvo. Informatsiina Diialnist. Kyiv, 22–25 [in Ukrainian].
22. Kharchenko, S. Lytvynska, S. (2011). Linguistic features of terminological standards. *Terminolohiia Dokumentoznavstva Ta Sumizhnykh Haluzei Znan*, 5, 44–49 [in Ukrainian].

УДК 005.73:658 (045)

Палеха Юрій Іванович,
кандидат історичних наук,
завідувач кафедри документознавства та інформаційної діяльності,
професор ПВНЗ «Європейський університет»
Paleha_Yu@ukr.net
<https://orcid.org/0000-0001-8060-8590>

Аншай Марія Василівна,
кандидат наук з соціальних комунікацій,
доцент кафедри соціокультурної діяльності
КЗВО «Ужгородський інститут культури і
мистецтв» Закарпатської обласної ради
m_apshay@rambler.ru
<https://orcid.org/0000-0001-8060-8590>

КУЛЬТУРА КЕРУВАННЯ ДОКУМЕНТАЦІЄЮ ЯК СКЛАДНИК ІНФОРМАЦІЙНОЇ КУЛЬТУРИ ОРГАНІЗАЦІЇ

Мета роботи. Визначити сутність культури керування документацією, як складника інформаційної культури організації, розкрити та проаналізувати її основні елементи, намітити напрями її вдосконалення в аспекті формування корпоративної культури організації. **Методологія дослідження** полягає у застосуванні інформаційного методу та методу сходження від абстрактного до конкретного. **Наукова новизна** роботи полягає в розширенні уявлень про культуру керування документацією як складника інформаційної культури особистості з однієї сторони та інформаційної культури організації з іншої. Інформаційна культура організації, в свою чергу, подається як складник її організаційної культури з однієї сторони та інформаційної культури суспільства з іншої. **Висновки.** Культуру керування документацією, як продукт сукупної діяльності й головний об'єкт культурної творчості персоналу організації можна подати як складну, багатоаспектну структуру, що включає знання нормативних актів щодо керування документаційними процесами в Україні, навички долучати інформацію до ІАС та управляти нею, спроможність працювати з документами в ІАС, здатність здійснювати інформаційний

17. Salenko, O. V. (2015). Harmonization as a universal instrument for the reduction of the shipboard system of Ukraine at the international standards of international standards. *Aktualni Problemy Derzhavy I Prava*, 3, 281–290 [in Ukrainian].
18. Symonenko, L. Khoynatskyi, M. (2000). Language Problems of State Standards for Terms and Definitions. *Visnyk Knyzhkovoi Palaty*, 1, 16–18 [in Ukrainian].
19. Tur, O. M. (2018). International standardization in the field of management documentation. *Virtus : scientific journal*, 21, 311–313 [in Ukrainian].
20. Falykman, V. Rationing systems and problems of harmonization in construction. Retrieved from <https://www.faufcc.ru/upload/iblock/cd4/falikmanpresent.pdf>
21. Kharchenko, S. Lytvynska, S. (2009). The problem of harmonization of national and international standards of the series “Information and documentation. Dokumentoznavstvo. Bibliotekoznavstvo. Informatsiina Diialnist. Kyiv, 22–25 [in Ukrainian].
22. Kharchenko, S. Lytvynska, S. (2011). Linguistic features of terminological standards. *Terminolohiia Dokumentoznavstva Ta Sumizhnykh Haluzei Znan*, 5, 44–49 [in Ukrainian].

УДК 005.73:658 (045)

Палеха Юрій Іванович,

кандидат історичних наук,
завідувач кафедри документознавства та інформаційної діяльності,
професор ПВНЗ «Європейський університет»

Paleha_Yu@ukr.net

<https://orcid.org/0000-0001-8060-8590>

Апшай Марія Василівна,

кандидат наук з соціальних комунікацій,
доцент кафедри соціокультурної діяльності
КЗВО «Ужгородський інститут культури і
мистецтв» Закарпатської обласної ради

m_apshay@rambler.ru

<https://orcid.org/0000-0001-8060-8590>

КУЛЬТУРА КЕРУВАННЯ ДОКУМЕНТАЦІЄЮ ЯК СКЛАДНИК ІНФОРМАЦІЙНОЇ КУЛЬТУРИ ОРГАНІЗАЦІЇ

Мета роботи. Визначити сутність культури керування документацією, як складника інформаційної культури організації, розкрити та проаналізувати її основні елементи, намітити напрями її вдосконалення в аспекті формування корпоративної культури організації. **Методологія дослідження** полягає у застосуванні інформаційного методу та методу сходження від абстрактного до конкретного. **Наукова новизна** роботи полягає в розширенні уявлень про культуру керування документацією як складника інформаційної культури особистості з однієї сторони та інформаційної культури організації з іншої. Інформаційна культура організації, в свою чергу, подається як складник її організаційної культури з однієї сторони та інформаційної культури суспільства з іншої. **Висновки.** Культуру керування документацією, як продукт сукупної діяльності й головний об'єкт культурної творчості персоналу організації можна подати як складну, багатоаспектну структуру, що включає знання нормативних актів щодо керування документаційними процесами в Україні, навички долучати інформацію до ІАС та управляти нею, спроможність працювати з документами в ІАС, здатність здійснювати інформаційний

моніторинг, спроможність зберігати інформацію та швидко її знаходити в електронному архівному підрозділі. Поєднання основних елементів культури керування документацією ґрунтується на принципах комплексності, диференційного підходу та безперервності й дає нове бачення та розуміння необхідності колективної роботи над створенням інформаційних документів. Культуру керування документацією доповнюють навички володіння науково-методичними засадами захисту інформації від несанкціонованого доступу до неї.

Ключові слова: інформація, культура, керування документацією, суб'єкт управління, організація, інформаційні технології, несанкціонований доступ.

Палеха Юрій Іванович,
кандидат исторических наук,
заведующий кафедры документоведения и информационной деятельности,
профессор ЧВУЗ «Европейский университет»

Апишай Мария Васильевна,
кандидат наук по социальным коммуникациям,
доцент кафедры социокультурной деятельности
КЗВО «Ужгородский институт культуры и искусств» Закарпатского областного совета

КУЛЬТУРА УПРАВЛЕНИЯ ДОКУМЕНТАЦИЕЙ КАК СОСТАВЛЯЮЩАЯ ИНФОРМАЦИОННОЙ КУЛЬТУРЫ ОРГАНИЗАЦИИ

Цель работы. Определить сущность культуры управления документацией как составляющей информационной культуры организации, выделить и проанализировать основные ее элементы, а также наметить направления дальнейшего совершенствования в аспекте формирования корпоративной культуры организации. **Методология исследования** состоит в применении информационного метода и метода схождения от абстрактного к конкретному. **Научная новизна** состоит в расширении представления об информационной культуре управления документацией как составляющей информационной культуры личности с одной стороны, и как составляющей информационной культуры организации с другой. Информационная культура организации в свою очередь, представляется как составляющая корпоративной культуры и как составляющая информационной культуры общества в целом. **Выводы.** Культура управления документацией, как продукт совместной деятельности и главный объект культурного творчества персонала организации нужно рассматривать как сложную, многоаспектную структуру, которая включает знание нормативных актов относительно управления документационными процессами в Украине, навыки приобщения документированной информации к ИАС и управления ею, возможность работать с документами в системе, способность осуществлять информационный мониторинг, возможность хранить информацию и быстро ее находить в электронном архиве. Объединение основных элементов культуры управления документацией основывается на принципах комплексности, дифференцированного подхода, непрерывности и дает новое понимание необходимости коллективной работы над подготовкой информационных документов.

Ключевые слова: информация, культура, управление документацией, субъект управления, организация, информационные технологии, несанкционированный доступ.

Palekha Yuriy,

Ph.D. in Historical and Culture Sciences,
Head of the Department of Documentation and Information-Analytical Activities,
Professor of European University

Apshai Maria,

Ph.D. in Social Communications,
Associate Professor of the Department of Socio-Cultural Activity,
Uzhgorod Institute of Culture and Arts
Transcarpathian Regional Council

CULTURE OF RECORDS MANAGEMENT OF INFORMATION CULTURE OF ORGANIZATION

Purpose of the article. Determine the nature of the culture of the records management as a component of the information culture of the organization, to reveal and analyze its main elements, outline directions for its improvement in the aspect of forming the corporate culture of the organization. **The methodology of the research** is to apply the information method and the method of ascent from the abstract to the concrete. **The scientific novelty** of the work is to expand the perceptions about the culture of records management as a component of the information culture of the individual on the one hand and the information culture of the organization on the other. The information culture of the organization, in its turn, is presented as a component of its corporate culture and as a component of the information culture of the society in general. **Conclusions.** A culture of the records management as a product of joint activities and the main object of cultural creativity of the personnel of an organization can be presented as a complex, multi-dimensional structure that includes the ability to perform knowledge of normative acts in relation to records management in Ukraine, skill to attach information to informative system and manage her, possibility to work with documents in informative system, ability to carry out the informative monitoring, possibility to keep information and quickly to find her in the electronic archived subdivision. The combination of the main elements of the culture of records management of information is based on the principles of complexity, differential approach and continuity principle and gives a new vision and understanding of the need for collective work on the creation of information documents. The culture of the records management of information is complemented by the skills of possessing scientifically-methodical principles of private from an unauthorized division to her.

Key words: information, culture, records management, entities of management, organization, information technologies, unauthorized division.

Актуальність теми дослідження. Робота зі службовими документами вимагає від працівників певних компетенцій керування документаційними процесами. Зазначене потребує відповідних компетенцій колективної роботи з документацією, а отже, знання сучасних надбань досконалого інформаційного забезпечення діяльності організації, здатності її фахівців та керівництва спільно використовувати свої уміння побудови якісних процесів керування документацією, як складника інформаційної культури організації.

Постановка проблеми. Забезпечення належного рівня культури керування документаційними процесами як однієї з найважливіших операцій роботи з інформацією, вимагає

відповідних знань, вмінь та погоджених дій всього персоналу організації, як злагодженого механізму. Своєчасне та якісне виконання поставлених завдань щодо раціонального керування документацією, передбачає її долучення до інформаційної автоматизованої системи (ІАС), дотримання чіткої регламентації руху проходження документів, обов'язковий контроль за просуванням та виконанням документів, включаючи їх захист, передання на зберігання до архіву; обмеження доступу та скорочення документообігу завдяки застосуванню новітніх технологій.

Проте проблеми вдосконалення інформаційної культури організації, як суб'єкту соціального управління, на сьогодні ще недо-

статньо однозначно і повно вивчені, а отже, потребують комплексного, інтегрованого наукового осмислення.

Аналіз досліджень і публікацій. У наукових роботах закордонних і вітчизняних учених активно досліджуються питання інформаційної культури як соціокультурного феномену цивілізації, вивчаються особливості інформаційної культури різних груп, аналізується інформаційна культура особистості, особливості формування інформаційної культури професіоналів своєї справи. Широко розглядаються питання ролі управлінської культури керівника, визначається її зміст та складові [1], а от дослідженню інформаційної культури організацій, складники якої є головними об'єктами культурної творчості, на сьогодні практично не розглядаються, про що вже зазначалось автором у попередніх публікаціях журналу [2].

Тенденції вдосконалення керування документаційними процесами, нормативне забезпечення та використання технологій у цій сфері плідно досліджують українські науковці І. Є. Антоненко, В. В. Бездрабко, Т. М. Білушак, В. В. Добровольська, О. М. Загорецька, М.В. Комова, Л. В. Кузнецова, С. Г. Кулешов, А. М. Пелешишин [3-7]. Разом з тим питання дослідження культури керування документаційними процесами суб'єкту управління, як організаційної форми індивідуальної діяльності персоналу на сьогодні не розглядалися.

Мета дослідження. Розширення сприймання культури керування документаційними процесами як складника інформаційної культури організації з однієї сторони та інформаційної культури особистості з іншої, виділити та висвітлити її основні елементи, визначити напрями подальшого її дослідження в аспекті підвищення ефективності діяльності організації.

Виклад основного матеріалу. Невпинне упровадження новітніх засобів і технологій роботи з інформацією в усіх сферах суспільства сприяє підвищенню ефективності діяльності організацій, росту їх корпоративної культури та інформаційної культури всього суспільства.

Стаття є продовженням дослідження сутності нового наукового напрямку – інформаційної культури організації, а саме інформа-

ційної культури керування документацією, як її складника, розкриттю та аналізу ролі кожного елементу, дослідженню напрямів вдосконалення документаційного забезпечення в аспекті формування корпоративної культури успішної організації.

Організація роботи з документованою інформацією, досконале керування документаційними процесами в сучасній організації, включаючи створення, опрацювання, рух та обмін документованою інформацією з іншими установами, її зберігання та захист від несанкціонованого втручання, повинні здійснюватися виключно з використанням інформаційної автоматизованої системи (ІАС), інтегрованої до системи загальної взаємодії, що вимагає відповідних знань, умінь та навичок персоналу, чіткої роботи в команді, тобто відповідної інформаційної культури як кожного працівника так і всього колективу.

Спробуємо дати визначення культурі керування документаційними процесами: Культура керування документаційними процесами – відображення раціонального керування документаційними процесами на основі найефективніших засобів, технологій, форм і методів створення, опрацювання, руху документів, передання їх до архіву та контролю за виконанням.

Звідси, культуру керування документаційними процесами можна розглядати як комплекс найбільш стабільних і довготривалих характеристик щодо побудови роботи з документованою інформацією, а також досконалого організаційного, правового та технологічного забезпечення її долучення до інформаційної системи, руху, збереження і захисту в процесі виконання управлінських дій. Так само від узвичаєного в організації керування документацією буде залежати культура роботи з документованою інформацією під час її долучення, руху, пересилання, захисту та збереження.

Отже, культура керування документаційними процесами, як частка інформаційної культури установи, сприяє її організаційній культурі, ефективності роботи управлінського апарату, і, навпаки, форми і методи організації управлінської діяльності, рівень організаційної культури зумовлює чіткість й оперативність переміщення (руху) документів, їх захист та збереження.

Завданням культури керування документаційними процесами є раціональна побудова роботи з документами в організації, а саме: долучення документованої інформації до ІАС та якісне управління нею; встановлення оптимальної послідовності руху і обробки документованої інформації; моніторинг виконання управлінських рішень; забезпечення надійного захисту документів від несанкціонованого доступу протягом всього шляху їх просування.

Отже, розглянемо елементи культури керування документаційними процесами детальніше.

Знання нормативних актів щодо керування документаційними процесами передбачає ґрунтовне вивчення Закону України «Про електронні документи та електронний до-

кументообіг», Постанови КМУ від 17 квітня 2019 №375, якою затверджена Типова інструкція з документування управлінської інформації в електронній формі та організації роботи з електронними документами в діловодстві.

Навички долучати інформацію до ІАС та управляти нею передбачають визначення необхідності того, що створені або надіслані до установи документи треба включити до документаційної системи цієї установи, зареєструвати в ній, використовувати, опрацьовувати, і зберігати.

Технологія долучення документів до документаційної системи, відповідно до Типової інструкції включає їх приймання, попередній розгляд, реєстрацію та первинний розгляд посадовою особою (рис. 1).

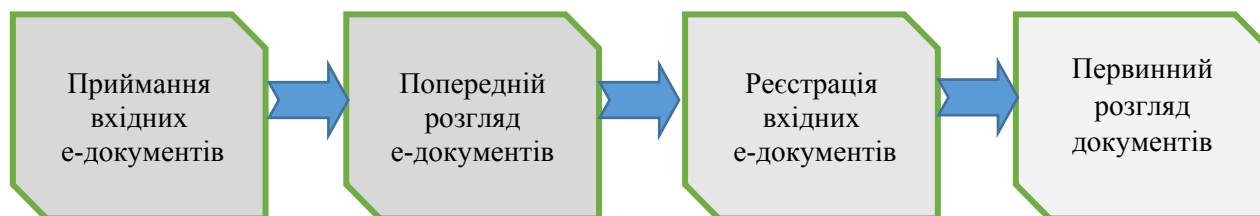

Рис. 1. Технологія долучення документів до документаційної системи

Технологічні етапи роботи долучення документів до ІАС зведено в таблицю 1.

Таблиця 1

Технологічні етапи долучення документів

№	Назва етапу	Особливості роботи з е-документами
1	Приймання вхідних е-документів	Документи, що надходять до установи через систему взаємодії, приймаються службою діловодства, або відповідальною особою, на яку покладено виконання завдань і функцій цієї служби. Традиційні документи надходять на АРМ сканування, обладнаного швидкодійним сканером
2	Попередній розгляд вхідних е-документів	Перед долученням службового документа до ІАС необхідно з'ясувати необхідність здійснення цього процесу. Метою є розподіл їх на такі, що потребують обов'язкового розгляду керівництвом установи або безпосередньо виконавцями відповідно до їх обов'язків, визначення необхідності їх реєстрації, а також встановлення строку виконання
3	Реєстрація документів	Факт створення або надходження документів, незалежно від виду носія, фіксується проставлянням на ньому умовних позначень, реєстраційних індексів з подальшим записом у реєстраційних формах необхідних відомостей про документ
4	Первинний розгляд документів	Посадова особа, яка здійснює первинний розгляд е-документа накладає на нього електронну резолюцію (ЕР), в якій визначається головного виконавця, відповідального за організацію виконання документа в установі, та у разі необхідності співвиконавців і строк його виконання

Спроможність працювати з документами в ІАС вимагає дотримання чітких принципів роботи з документами, починаючи від їх долучення до ІАС та пересування в ній; чітку регламентацію руху проходження документів, скорочення інстанцій, до яких мають потрапляти документи, тобто знання технологічних аспектів роботи з документами.

Технологія роботи з документом в ІАС включає надходження вхідного документу від керівника до виконавця, підготовку проекту е-документу, погодження проекту, його юридичну експертизу, підписання проекту документу відповідальною особою, розгляд документу службою керівника, його підписання керівником та реєстрацію вихідного документу (див. рис 2).

Рис 2. Технологія роботи з документом в документаційній системі

Технологічні етапи роботи з е-документами в ІАС зведено в таблицю 2.

Таблиця 2

Технологічні етапи роботи з е-документами

№	Назва етапу	Особливості роботи з е-документами
1	Надходження вхідного документу від керівника до виконавця	Документи надходять до їх виконавців виключно через ІАС на підставі накладених на них ЕР. Документ, виконавцями якого є кілька структурних підрозділів чи осіб, надходить одночасно до всіх його виконавців, визначених ЕР чи переліком розсилки
2	Підготовка проекту е-документу	Підготовка здійснюється з урахуванням таких вимог: проект е-документу готується автором в ІАС установи; у разі наявності супровідних матеріалів до проекту документу вони додаються до нього виключно в е-формі; внесення до проекту документу посилань на документи, на виконання яких створено відповідний проект; внесення до РМК індексу справи за номенклатурою справ, зазначення обов'язкового статусу призначення проекту; формулювання проекту доручення; формування переліку погоджувачів та підписувачів у РМК
3	Погодження проекту е-документу	Погодження проекту е-документу забезпечується ІАС установи на підставі сформованого переліку погоджувачів, зазначених у РМК. Процедура погодження проекту е-документу контролюється його автором

4	Юридична експертиза	Юридична експертиза проходить у е-формі з використанням ІАС установи. Висновок вноситься до ІАС установи як внутрішній документ, логічно пов'язаний із проектом
5	Підписання проекту документу	Проекти е-документів підписуються, як правило, однією посадовою особою, а у разі, коли за зміст проекту е-документа відповідальні кілька осіб – двома або більше посадовими особами
6	Розгляд документу службою керівника	Погоджений зацікавленими особами проект е-документу надходить до уповноваженої особи служби керівника установи (патронатної чи іншої служби, що організовує та забезпечує роботу керівника або його секретар-референта)
7	Підписання проекту документу керівником	Керівник підписує документ в е-формі, після чого він автоматично реєструється та надсилається через систему електронної взаємодії (СЕВ). Відхилений проект документу повертається через ІАС установи автору із зазначенням причини відхилення
8	Реєстрація вихідного документу	Реєстрація вихідних е-документів здійснюється реєстратором в автоматизованому режимі після їх підписання

Здатність проводити інформаційний моніторинг виконання управлінських рішень вимагає проведення нагляду за виконавською дисципліною шляхом збору, обробки та систематизації інформації про стан виконання управлінських рішень за визначеними індикаторами, які необхідні для моніторингу в установі, й вносяться в автоматичному режимі залежно від обраного статусу призначення е-документа та/або автоматизованому режимі до РМК під час вхідної реєстрації документа, первинного розгляду чи його створення. Для підвищення ефективності роботи пошукової системи ІАС установи розробляють класифікаційні довідники.

Спроможність зберігати інформацію та швидко її знаходити в електронному архівному підрозділі, передбачає дотримання певних вимог щодо її подальшого зберігання протягом певного періоду, передання документів на архівне збереження або вилучення для знищення. Для їх реалізації у корпоративному е-архіві потрібно створити відповідні підсистеми введення, зберігання, індексування, пошуку і відображення інформації, аналізу, управління потоками, адміністрування і науково-технічного супроводження, які й відображуватимуть рівень культури виконання вказаних операцій.

Володіння науково-методичними засадами захисту інформації від несанкціонованого доступу до неї. Для забезпечення захисту

організацій від загроз існують різні рішення провідних світових виробників, але найбільший ефект досягається тоді, коли всі використовувані засоби, методи і заходи об'єднуються в єдиний цілісний механізм – комплексну систему захисту інформації (КСЗІ).

Таким чином дотримання в організації вищезазначених правил та ритуалів керування документаційними процесами, постійний інформаційний моніторинг та контроль, зберігання та захист документованої інформації визначають культуру керування документаційними процесами як частку інформаційної культури організації та інформаційну культуру її працівників.

Підводячи підсумки проведеного дослідження, можна зробити висновок:

1. У сучасних наукових дослідженнях інформаційна культура організації, як складник інформаційної культури суспільства та синергетичне об'єднання інформаційних культур кожного її працівника, який бере участь у виробленні інформаційного продукту, повинна зайняти відповідне місце.

2. В статті продовжено дослідження інформаційної культури організації, а саме культури керування документаційними процесами, визначена її сутність, проаналізовано та розглянуто основні її елементи.

3. Вивчення елементів культури керування документаційними процесами, починаючи з долучення документів до інформаційної

автоматизованої системи, їх приймання, попередній розгляд, реєстрування та первинний розгляд посадовою особою, підготовку проекту е-документу, погодження проекту, його юридичну експертизу, підписання проекту документу відповідальною особою, розгляд документу службою керівника, його підписання

керівником та реєстрацію вихідного документу в цій системі доводить їх значущість та необхідність відповідних знань, спроможностей вмінь, та узгоджених дій всього персоналу організації, як досконалого гармонійного механізму.

Список використаних джерел

1. Герчанівська П.Е. Культура управління: навч. посібник. Київ: ІОЦ Вид. «Політехніка». 2005. 152 с.
2. Палеха Ю.І. Інформаційна культура організації як віддзеркалення стану її інформаційного забезпечення / Бібліотекознавство. Документознавство. Інформологія. К. №2. 2019. С.56-67.
3. Антоненко І.Є. Керування документацією за кордоном: історія, законодавство, теоретичні основи і технології: Автореф. дис. ... канд. іст. наук / Держкомархів України. УНДІАСД. К., 2005. 20 с.
4. Бездрабко В. DSTU 4423:2005 «Інформація та документація. Керування документаційними процесами»: impressiaet reflexia / В. Бездрабко// Спец.істор. дисципліни: питання теорії та методики: Зб. наук. пр. 2009. Вип. 16. С. 111-125.
5. Добровольська В. В. Нормативно-правове забезпечення діяльності органів управління культурою у сфері розвитку культурного простору України // Бібліотекознавство. Документознавство. Інформологія. 2018. № 1. С.104-115.
6. Загорецька О. М., Кузнецова Л. В., Кулешов С. Г Стандартизація в галузі справочинства: невирішені проблеми //Архіви України.2001.№ 12(245). С.11-20.
7. Комова М. В., Пелешишин А. М, Білушак Т. М. Керування документаційними процесами: навч. пос. Вид-во Львів. політехніки, 2013.188 с.
8. Кулешов С.Г. Загальне документознавство: навч. посіб. / С.П. Кудрявцева, В. В. Колос. К.: Видавничий дім «Києво-Могилянська академія», 2012. 120 с.

References

1. Gertchanivska, P.E. (2005). Management culture: Teach. Manual: IOTs View "Polytechnic". Kyiv [in Ukrainian].
2. Palekha, Y. I. (2019). Information culture of the organization as an indicator of status and information support. Library Science. Record Studies. Informology. Kyiv. №2 [in Ukrainian].
3. Antonenko I. Є. (2005). Records management abroad: history, legislation, theoretical bases and technologies: Abstract of thesis of the dissertation of the candidate of historical sciences. State committee of archives of Ukraine. UNDIACD. Kyiv. 20 p. [in Ukrainian].
4. Bezdrabko V.V. (2005). DSTU 4423: 2005 "Information and documentation. Records management documentation processes": impressiaet reflexia. Special historical disciplines: Question of theory and methodology: Collection sciences. 2009 Producing 16. Kyiv [in Ukrainian].
5. Dobrovol'ska V.V. (2005). Regulatory support activity of culture administration in the field of Ukrainian cultural is a development. Library Science. Record Studies. Informology. 2018. № 1 [in Ukrainian].
6. Zagoretska O. M., Kuznetscova L. V., Kuleschov S. G.(2001). Standardization in industry of office work: unsolved problems. Archives of Ukraine. № 12 (245) [in Ukrainian].
7. Komova M. V., Peletschischin A. M., Bilushak T. M. (2013). Records management: manual. Publishing House Lviv polytechnic, 2013 [in Ukrainian].
8. Kuleschov S. G (2012). Common Record Studies: manual. K.: Publishing house the Kiev "Mohyla academy" [in Ukrainian].

УДК 002:[008:629] (477)

Литвинська Світлана Віталіївна,
кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри історії та документознавства
Національного авіаційного університету
zlsv@ukr.net
<https://orcid.org/0000-0002-5761-5124>

ДОКУМЕНТАЦІЙНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ГОСПОДАРСЬКО-ДОГОВІРНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В АВІАЦІЙНІЙ ГАЛУЗІ

Мета роботи – розглянути особливості документаційного забезпечення господарсько-договірної діяльності в галузі цивільної авіації, зокрема у КП «Міжнародний аеропорт “Київ” (Жуляни) ім. Ігоря Сікорського». **Методологія дослідження** полягає у використанні теоретичних й емпіричних методів дослідження, а саме: спостереження, опису, аналізу і синтезу, узагальнення. **Наукова новизна.** У статті обґрунтовуються можливості комплексного вивчення документаційного забезпечення господарсько-договірної діяльності підприємств авіаційної галузі, створення єдиної класифікації видів і типові форми договорів на повітряному транспорті. **Висновки.** Удосконалення документаційного забезпечення господарсько-договірної діяльності в авіаційній галузі на сучасному етапі є важливим, оскільки це сприятиме підвищенню рівня організації роботи з документами і налагодженню ділової комунікації між суб'єктами підприємництва, зокрема українськими та зарубіжними аеропортами.

Ключові слова: документ, господарсько-договірна діяльність, договір, контракт, угода, підприємство, авіаційна галузь.

Литвинская Светлана Витальевна,
кандидат филологических наук, доцент,
доцент кафедры истории и документоведения
Национального авиационного университета

ДОКУМЕНТАЦИОННОЕ ОБЕСПЕЧЕНИЕ ХОЗЯЙСТВЕННО-ДОГОВОРНОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ В АВИАЦИОННОЙ ОТРАСЛИ

Цель работы – рассмотреть особенности документационного обеспечения хозяйственно-договорной деятельности в области гражданской авиации, в частности в коммунальном предприятии «Международный аэропорт “Киев” (Жуляны) им. Игоря Сикорского». **Методология исследования** заключается в использовании теоретических и эмпирических методов исследования, а именно: наблюдения, описания, анализа и синтеза, обобщения. **Научная новизна.** В статье обосновываются возможности комплексного изучения документационного обеспечения хозяйственно-договорной деятельности предприятий авиационной отрасли, создание единой классификации видов и типовые формы договоров на воздушном транспорте. **Выводы.** Совершенствование документационного обеспечения хозяйственно-договорной деятельности в авиационной отрасли на современном этапе является важным, поскольку это будет способствовать повышению уровня организации работы с документами и налаживанию деловой коммуникации между субъектами предпринимательства, в частности украинскими и зарубежными аэропортами.

Ключевые слова: документ, хозяйственно-договорная деятельность, договор, контракт, соглашение, предприятие, авиационная отрасль.

Lytvynska Svitlana,

Doctor of Philosophy in Philology, Associate Professor,
Associate Professor of the Department of History and Documentation
National Aviation University

DOCUMENTATION SUPPORT FOR ECONOMIC AND CONTRACTUAL ACTIVITIES IN THE AVIATION FIELD

The purpose of the article is to consider the peculiarities of the documentary support of economic and contractual activity in the field of civil aviation, in particular at the Municipal Enterprise «International Airport “Kyiv” (Zhulhany) named after Igor Sikorsky». The methodology of the study is to use theoretical and empirical methods of research, namely: observation, description, analysis and synthesis, generalization. Scientific novelty. The article substantiates the possibilities of a comprehensive study of documentation of economic and contractual activity of aviation industry enterprises and the creation of a unified classification of types and typical forms of contracts for air transport. Conclusions. The peculiarities of execution of the contracts of KP “MA “Kyiv” (Zhulhany)” are to determine the specifics of the subject of contractual relations that directly affect the obligatory and additional provisions of the contract. In general, the content of the contract, the structure, and placement of details have a typical set of details that determine the general moments of the conclusion, change, and termination of contractual relations. The basis of economic and contractual activity consists of contracts on transportation of passengers and luggage, on a lease, on-ground service of aircraft, on the procedure of deciding compensation of services, on the provision of the use of airport infrastructure, etc. All of these types of contracts are characterized by the following features: consensual, retaliation, bilateralism, writing. Documenting the airport's business and contracting activities requires analytical research. Common classification of species and standard forms of basic and ancillary contracts for air transport should be established. Improvement of documentation support of economic and contractual activity in the aviation industry at the present stage is important since it will help to increase the level of organization of work with documents and establish business communication between the subjects of business, in particular, Ukrainian and foreign airports.

Key words: document, economic and contractual activity, contract, agreement, enterprise, aviation field.

Актуальність теми дослідження зумовлена необхідністю ґрунтовного вивчення й підвищення рівня документального забезпечення господарсько-договірної діяльності в авіаційній галузі України, що наразі стрімко розвивається. Діяльність цивільних авіаційних служб і підприємств потребує документального супроводу, оскільки зобов'язання, які виникають між сторонами, мають бути оформленими не лише юридично, а також містити документознавчу складову. Ведення документації господарсько-договірної діяльності забезпечує ефективне функціонування підприємства, надаючи йому можливість вступати в договірні відносини з юридичними і фізичними особами. Вдосконалення системи документального забезпечення господарсько-договірної діяльності є важливим, оскільки це сприятиме підвищенню рівня організації роботи з документами, налагодженню ділової комунікації між суб'єктами підприємництва.

Аналіз дослідження і публікацій. Процедура нотаріального посвідчення договірних зобов'язань регламентовано Законом України «Про нотаріат» [1]. Закон України «Про електронну комерцію» [2] і Законом України «Про електронні довірчі послуги» [3] координують можливість проставлення електронного підпису цифровим ідентифікатором та надання юридичної сили договорам, контрактам, угодам. Враховуючи те, що документи господарсько-договірної діяльності підтверджують цивільно-правові зв'язки між сторонами, то основна частина нормативів і приписів знаходиться в Цивільному кодексі України [5], Господарському кодексі України [6] та частково міститься в Кодексі законів про працю України [4].

Документи господарсько-договірної документації фіксують різноманітні види діяльності організації, підприємства або установи. Питаннями виконання правової функції цих

документів (договорів, контрактів, угод) займалися: І. Дроздов [9], В. Мілаш [12], С. Немченко [13], О. Подвірна [16], Д. Щербина [18] та інші. У працях науковців акцентовано увагу на правову й регулятивну функції, що ці документи виконують. Крім цього, у роботах С. Немченко [13] та О. Подвірної [15] наголошено на важливість процедури вільного укладання, внесення змін та умов розірвання зазначених документів. Велику увагу приділено договору як провідному документу господарської діяльності в підприємстві у роботах І. Дроздова [9], В. Мілаш [12] і Д. Щербини [18].

До питання визначення особливостей укладання й функціонування документів господарсько-договірної діяльності звернулися у своїх наукових розвідках Ю. Палеха [14], С. Сельченкова [13], Г. Швецова-Водка [17] та інші фахівці в галузі документознавства і діловодства. Так, Г. Швецова-Водка [17] обґрунтувала дефініцію поняття «договір» як документа, «що фіксує домовленість між двома чи кількома сторонами про встановлення визначених відносин і регулює ці відносини» [17, 54]. Науковці Ю. Палеха [14], С. Сельченкова [13] також репрезентували дефініції понять, більше уваги приділили класифікації і належному оформленню вищезазначених документів, описали склад їхніх постійних і змінних реквізитів, типові форми тощо.

Мета роботи – розглянути особливості документаційного забезпечення господарсько-договірної діяльності в галузі цивільної авіації, зокрема у Комунальному підприємстві «Міжнародний аеропорт “Київ” (Жуляни) ім. Ігоря Сікорського».

Наукова новизна. У статті визначено вузлові аспекти і обґрунтовано можливості комплексного вивчення документаційного забезпечення господарсько-договірної діяльності підприємств авіаційної галузі, створення єдиної класифікації видів і типові форми договорів на повітряному транспорті.

Виклад основного матеріалу. Господарсько-договірна документація, як правило, представлена трьома різновидами: трудовою угодою, контрактом та договором. Документи господарсько-договірної діяльності забезпечують здійснення цивільних і господарських відносин. Залежно від специфіки підприєм-

ства, організації або установи, де провадиться дана діяльність, надається перевага конкретному виду документа з комплексу спеціалізованої документації.

Зважаючи на стрімкий прогрес розвитку цивільної авіації та зростання пасажиропотоку до нашої країни, слід відмітити діяльність другого за завантаженістю в Україні аеропорту – КП «Міжнародного аеропорту “Київ” (Жуляни) ім. Ігоря Сікорського» (далі – КП «МА “Київ” (Жуляни)»). Так, Л. Кузьменко у статті «Регулювання діяльності аеропортів: світовий досвід» зазначає [10], що Міжнародний аеропорт «Київ» (Жуляни) ім. Ігоря Сікорського має налагоджені контакти з низкою таких зарубіжних («Jordan Airways», «Alitalia», «Belavia», «LOT», «Bravo Airways», «Buda Airways», «Pegasus Airlines», «Vueling») та українських авіакомпаній (БАТ «Мотор-Січ», БАТ Авіакомпанія «Буковель», ТОВ «ЧеленджАероЮкрейн»), є хабом для лоукост-компаній «WizzAir», «Ernest», «YanAir», а також забезпечує аеровокзальний комплекс хендлінговими компаніями («МастерАвіа», «Транс-Аеро-Хендлінг»), які займаються наземним обслуговуванням пасажирів.

Незважаючи на невеликий розмір аеровокзального приміщення, аеропорт повністю забезпечує цілодобову роботу авіакомпаній та їхніх хабів. Підприємство має тісні зв'язки з багатьма іноземними авіакомпаніями, тому в майбутньому заплановано розширення партнерських контактів і широке впровадження інвестиційної програми з метою технічного і економічного розвитку аеропорту. Згідно зі статутом КП «МА “Київ” (Жуляни)» було засновано територіальною громадою м. Києва. Підприємство підпорядковується безпосередньо Головному управлінню транспорту і зв'язку виконавчого органу Київської міської ради. Сьогодні КП «МА “Київ” (Жуляни)» є одним із найпопулярніших аеропортів країни, другим за завантаженістю та п'ятим за розмірами аеровокзального комплексу.

Наразі КП «МА “Київ” (Жуляни)» провадить свою діяльність на підставі чинного Статуту, затвердженого від 24.01.2012 р. за №107, відповідно до якого в цивільно-правових і господарських відносинах виступає юридичною особою, яка користується наділеними

правами та обов'язками, працює на основі госпрозрахунку, має власний баланс і рахунок у банку, круглу печатку з найменуванням підприємства, власні бланки організаційно-розпорядчих документів та інші реквізити [8]. Крім цього, КП «МА «Київ» (Жуляни)» здійснює діяльність на підставі таких документів: свідоцтва про реєстрацію платника податків на додану вартість від 07.07.1997 р. за №НБ279862, свідоцтва про реєстрацію юридичної особи від 24.06.1999 р. за №А00001919 та довідки з Єдиного державного реєстру підприємств та організацій України від 31.01.2012 р. за №520573.

Діяльність аеропорту зосереджена не тільки на наданні авіаційних послуг, перевезенні пасажирів, вантажу та пошти, а також вказує на зростаючу популярність аеропорту серед зарубіжних авіакомпаній. Високий рівень технічного забезпечення свідчить про пріоритетність і значний розвиток господарської діяльності комунального підприємства, що зафіксовано у щорічних фінансових звітах аеропорту, розміщених у вільному доступі на офіційному веб-сайті. З огляду на невеликий кількісний склад документів господарсько-договірної діяльності слід зазначити високий рівень складності їхнього оформлення. Під час створення договору, наприклад, необхідно враховувати велику кількість вимог та зауважень щодо встановлення договірних зав'язків між суб'єктами підприємницької діяльності.

Документування господарсько-договірних відносин під час укладання договору вимагає від будь-якого підприємства дотримання формуляра та реквізитів документа, опису конкретних положень і ведення контролю за виконанням усіх пунктів, вказаних в основній частині договору. Оскільки КП «МА «Київ» (Жуляни)» є комунальним підприємством, підпорядкований Київській державній адміністрації, то окрім виконання вищезазначених пунктів це підприємство має подавати звітність з усіх укладених договорів з іншими підприємствами, компаніями, установами або фізичними особами.

Типовим для складання договору є такі його реквізити, як: назва, предмет договору,

права і обов'язки сторін, термін дії, порядок і умови розрахунків, форс-мажорні обставини, вирішення спорів, юридичні адреси сторін та їхні реквізити, печатки, підписи. Однак від специфіки предмета укладання договору буде залежати зміст і наповненість договору, тому поряд із традиційними положеннями договору мають місце і особливі частини, які відображають тему і проблему виникнення господарсько-договірних відносин між сторонами. З огляду на те, що КП «МА «Київ» (Жуляни)» спеціалізується на наданні авіаційних послуг із перевезення пасажирів, вантажу, багажу, пошти та користується послугами хендлінгу, то в документах господарсько-договірних відносин повинні бути відображені ці особливості.

Наразі на авіаційних підприємствах застосовуються транспортні договори на повітряному транспорті відповідно до Повітряного кодексу України [7]. Це основні договори, а саме: договір чартеру, договір фрахтування, договір перевезення пасажирів і багажу, договір перевезення вантажу. А також допоміжні, що віддзеркалюють специфіку повітряного транспорту та його виробничі потужності, а саме: договір із наземного обслуговування авіаційної техніки, договір зі страхування, договір купівлі-продажу повітряного судна (чи окремих його елементів), договір користування інфраструктурою аеропорту та виконання вимог з екологічної безпеки, договір компенсації вартості послуг. Загалом документи господарсько-договірної діяльності в авіаційній галузі відповідають вимогам Цивільного кодексу України та Господарського кодексу України, але мають певні недоліки в діловому оформленні. Тому необхідно розробити сучасні типові форми цих документів [11].

Основні транспортні договори покликані зафіксувати і задовільнити потреби населення та учасників господарського життя у перевезеннях та пов'язаних з ними послугах. Наприклад, особливістю чартерного договору є те, що сторони завчасно укладають договір про майбутні перевезення за допомогою одного чи кількох повітряних суден або їх частини для перевезення пасажирів чи вантажу за відповідну оплату.

Договір перевезення пасажирів та його багажу теж має свої особливості. У тексті до-

кумента обов'язково чітко прописують безпосереднього перевізника і пасажирів. А у тексті договору про перевезення багажу визначають, що перевізником виступає фізична або юридична особа – експлуатант повітряного судна, що здійснює перевезення за наявності свідчення експлуатанта.

Важливими є допоміжні види транспортних договорів. Так, договір страхування регулює відповідальність повітряного перевізника за можливу шкоду, заподіяну пасажирів, багажу, вантажу, аеропорту, повітряному судну тощо. Договір купівлі-продажу повітряного судна врегульовує спірні моменти, тому такий договір укладається в кілька етапів, а саме: передпродажна підготовка підписання договору купівлі-продажу повітряного судна, складання проекту договору купівлі-продажу, передачу-прийом повітряного судна, реєстрацію договору. Договір обслуговування авіаційної техніки укладається на базі державного чи приватного замовлення, де виконавець зобов'язується виконати ремонтні або інші технічні роботи на повітряному судні за відповідну плату, а замовник – прийняти роботу та оплатити її.

Для усіх зазначених видів транспортних договорів характерні такі ознаки: консесуальність, відплатність, двосторонність, письмова форма укладання. Будова усіх зазначених видів договорів передбачає наявність шаблону або макету, тому що для тексту договору характерно використовувати трафаретну форму [1, 30].

Однак видовий склад вирізняється наявністю істотних відмінностей у структурі вказаних договорів. Структурне оформлення загальних стандартних договорів (договір фрахтування, перевезення пасажирів і багажу, перевезення вантажу) подібне, хоч деякі реквізити договорів визначаються відповідно до цільової спрямованості. Наприклад, у договорі про перевезення вантажу окремо зазначаються обов'язки перевізника і відправника та порядок розрахунків за перевезення.

У допоміжних договорах спільним є поняття, що позначають назви розділів: «Предмет договору», «Відповідальність сторін», «Термін дії договору» та «Юридичні адреси сторін та їх реквізити». Оскільки вищевказані

договори регулюють специфічне коло діяльності, то відповідно вони містять особливі положення. Наприклад, договір обслуговування авіаційної техніки містить спеціальні реквізити, а саме: «Прийняття-передача транспортного засобу», «Виконання робіт», «Особливі умови».

Текст договору страхування також має свої специфічні відмінності. Одними з них є назви реквізитів: «Страхова сума, страховий тариф і умови страхування», «Розміри страхових платежів і порядок їх внесення», «Страхові випадки», «Умови здійснення виплати страхового відшкодування».

Відрізняється й текст договору купівлі-продажу повітряного судна. Документ містить такі назви рубрик: «Ціна і загальна сума договору», «Умови платежу», «Умови прийому-передачі повітряного судна», «Транспортування літака», «Форс-мажор».

Специфіка договору «Про компенсацію вартості послуг» полягає у встановленні між КП «МА «Київ» (Жуляни)) та юридичною або фізичною особою таких господарських відносин, які передбачають розрахунки за користування землею або площею, що належить аеропорту. В договірних відносинах аеропорт виступає орендодавцем, який надає ділянку землі або приміщення для проведення певних робіт, а сторона, яка займає ділянку землі або приміщення, виступає орендарем, який здійснює компенсацію витрат орендодавцю. Як правило, сторонами-укладачами цього договору є генеральні директори підприємств, організацій або установ.

Зазвичай договір «Про компенсацію вартості послуг» містить такі реквізити: назву, предмет договору; вартість послуг і порядок розрахунків; обов'язки сторін; відповідальність сторін; форс-мажорні обставини; строк дії договору; юридичні адреси і банківські реквізити сторін, печатки, підписи. Так, у реквізиті «Предмет договору» описано функції сторін. Предмет встановлення договірних відносин зазначає, на підставі якого документа укладено цей договір і вказано його часові межі, також може бути присутнє посилання на інфографіку, представлену діаграмами, графіками, таблицями тощо, яку наведено як в основній частині договору, так і в додатках. Рекві-

зит «Вартість послуг і порядок розрахунків» містить термін передплати та повної оплати за надання певних послуг аеропортом.

У реквізиті «Обов'язки сторін» описано обов'язкові функції сторін та покладено імператив на їхнє виконання. Реквізит «Відповідальність сторін» передбачає звернення до чинного законодавства.

Положення «Форс-мажорні обставини» описує непереборні обставини, в силу яких виконання пунктів договору стало неможливим (загроза війни, збройний конфлікт, акти тероризму, диверсії і піратство, безлади, аварія, пожежа, вибух, епідемія, ураган, ожеледь тощо). Тоді сторони звільняються від виконання покладених на них обов'язків. У реквізиті «Строк дії договору» зазначають термін дії договірних відносин і причини, які можуть достроково припинити дію договору. Договір складається у двох примірниках і має однакову юридичну силу. Останнім пунктом договору є подання реквізитів сторін, їхні підписи та печатки юридичних осіб.

Договір «Про користування інфраструктурою аеропорту та виконання вимог з екологічної безпеки» також визначає відносини між КП «МА «Київ» (Жуляни)» та юридичною особою, яку іменують, як правило, як «аеропорт» та «підприємство» відповідно. Специфіка договору полягає у наданні певної частки аеропорту в користування іншим підприємствам, організаціям або установам.

В договорі «Про користування інфраструктурою реквізит «Предмет договору» містить перелік об'єктів, які належать до інфраструктури аеропорту. Положення «Умови і порядок оплати» вказує на термін оплати підприємством суми вартості послуг, а аеропорт зазначає фіксовану суму сплати з урахуванням ПДВ. У разі зміни фіксованої суми договір також підлягає зміні обома сторонами. Реквізит «Строк дії та особливі умови» визначає не тільки дію договору, а також включає порядок розірвання його строком до 20 календарних днів до моменту настання цієї дії. Характерною особливістю даного договору є те, що за відсутності письмової заяви від однієї зі сторін про припинення або зміну умов договору, останній вважається продовженим на наступний календарний рік. Зміни можуть вважати-

ся дійсними тільки в тому випадку, якщо вони викладені окремим документом та засвідчені підписами і печатками сторін.

Договір «Про наземне обслуговування» є найбільш специфічним документом у господарсько-договірній діяльності МА «Київ» (Жуляни), оскільки може виступати як незалежним документом у встановленні договірних відносин, так і бути окремим додатком до основного договору про певну діяльність аеропорту. Загалом даний вид договорів має нестандартне оформлення, тому що не підпорядкований загальній структурі та викладу змісту договору, зокрема: преамбула; обслуговування і тарифи; додаткові послуги і тарифи; оплата; межі відповідальності; сфера відповідальності; передача послуг; порядок розрахунків; нагляд і управління; термін дії, зміни та припинення дії договору; повідомлення; законодавство; форс-мажор; спеціальні умови; антикорупційне застереження; інші умови; юридичні адреси і реквізити сторін.

Зважаючи на те, що описаний договір більшою мірою розглядається як додаток до основного договору, ніж є самостійний документ, то конкретизація певних реквізитів договору є доречною. Крім цього, структура документа не є ієрархічною, тому що реквізит «Юридичні адреси і реквізити сторін» зазначено як на початку договору, так і в кінці. Також термін дії договору вказано до початку викладу основних положень. Реквізит «Передача послуг» встановлює процес передавання послуг обслуговуючої компанії хендлінгу.

Висновки. Особливості оформлення договорів КП «МА «Київ» (Жуляни)» полягають у встановленні специфіки предмету договірних відносин, які безпосередньо впливають на обов'язкові та додаткові положення договору. Загалом зміст договору, структура і розміщення реквізитів мають типовий набір реквізитів, які визначають загальні моменти укладання, зміни і розірвання договірних відносин. Разом із цим договори КП «МА «Київ» (Жуляни)» мають певний перелік особливостей укладання, що передбачено організаційно-правовою формою підприємства, статутом та підпорядкованістю вищому органу виконавчої влади – Київській державній адміністрації, тому договір з господарсько-договірної діяльності в авіа-

ційній галузі є складним документом суворого виконання та контролю. Базис господарсько-договірної діяльності складають договори про перевезення пасажирів і багажу, про оренду, про наземне обслуговування літаків, про порядок вирішення компенсації вартості послуг, про надання в користування інфраструктури аеропорту тощо. Для усіх зазначених видів договорів характерні такі ознаки: консесуаль-

ність, відплатність, двосторонність, письмова форма укладання.

Отже, документування господарсько-договірної діяльності аеропорту потребує аналітичних досліджень. Необхідно створити єдину класифікацію видів і типові форми основних і допоміжних договорів на повітряному транспорті.

Список використаних джерел

1. Закон України Про нотаріат: за станом на 04 лютого 2019 // Законодавство України. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3425-12>.
2. Закон України Про електронну комерцію: за станом на 26 квітня 2017 // Законодавство України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/675-19>.
3. Закон України Про електронні довірчі послуги: за станом на 05 жовтня 2017 // Законодавство України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2155-19>.
4. Кодекс законів про працю України: за станом на 11 жовтня 2018 // Законодавство України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/322-08>.
5. Цивільний кодекс України: за станом на 31 березня 2019 // Законодавство України. URL: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/435-15>.
6. Господарський кодекс України: за станом на 07 лютого 2019 // Законодавство України. URL: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/436-15>.
7. Повітряний кодекс України: за станом на 20 жовтня 2019 // Законодавство України. URL: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/3393-17>.
8. Статут Комунального підприємства «Міжнародний аеропорт “Київ” (Жуляни) ім. Ігоря Сікорського»: за станом на 24 січня 2012 р. №107 // Портал Київгаудит. URL: <https://bit.ly/2M6l8Gk> (дата звернення: 12.01.2020).
9. Дроздов І. А. Обслуговування в системі цивільно-правових відносин // Журнал міжнародного права. №186. 2012. С. 27–38.
10. Кузьменко Л.Г. Регулювання діяльності аеропортів: світовий досвід. URL: <http://journals.iir.kiev.ua/index.php/apmv/article/viewFile/2419/2152> (дата звернення: 12.01.2020).
11. Литвинська С., Плоха О. Особливості оформлення договорів в авіаційній галузі // Документно-інформаційні комунікації в умовах глобалізації: матеріали III Всеукраїн. наук.-практ. конф., м. Полтава, 22 листопада 2018 р. Полтава : ПолтНТУ, 2018. С. 111–114.
12. Мілаш В. С. Комерційний договір у контексті сучасних ринкових умов : монографія. Харків : Видавець ФОП Вапнярчук Н. М., 2007. 440 с.
13. Немченко С. С. Принцип свободи договору – головний принцип договірних відносин у цивільному праві // Південноукраїнський правничий часопис. 2014. № 3. С. 101–103.
14. Сельченкова С. В. Діловодство : практ. посіб. Київ : Інкунабула, 2009. 480 с.
15. Палеха Ю. І. Документування в підприємницькій сфері : навч. посіб. Київ : Ліра-К, 2014. 512 с.
16. Подвірна О. В. Інститут договірної права: необхідність реформування та перспективи розвитку // Часопис Національного університету «Острозька академія». Серія «Право». 2018. № 2 (18). URL: <http://lj.oa.edu.ua/articles/2018/n2/18povtpr.pdf> (дата звернення: 11.01.2020).
17. Швецова-Водка Г. М. Документознавство : словник-довідник термінів і понять : навч. посіб. Київ : Знання, 2011. 319 с.
18. Щербина Д. І. Правові аспекти укладання договору // Юридичний вісник України. 2012. № 31. 3–9 серп. С. 8–12.

References

1. Law of Ukraine on notarization. (2019). Retrieved from: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/3425-12> [in Ukrainian].
2. Law of Ukraine on electronic commerce. (2017). Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/675-19> [in Ukrainian].
3. Law of Ukraine on electronic services. (2017). Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2155-19> [in Ukrainian].
4. Code of Laws on Ukraine in Ukraine (2018). Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/322-08> [in Ukrainian].
5. Civil Code of Ukraine: (2019). Retrieved from: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/435-15> [in Ukrainian].
6. Commercial Codex of Ukraine. (2009). Retrieved from: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/436-15> [in Ukrainian].
7. Repeated Code of Ukraine. (2019). Retrieved from: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/3393-17> [in Ukrainian].
8. Statute of the Public Utility Enterprise “International Airport “Kyiv “(Zhuliani) im. Igoria Sikorskogo” from September 24 2012, № 107. Portal of Kyiv Audit. Retrieved from: <https://bit.ly/2M6l8Gk> [in Ukrainian].
9. Drozdov I. A. (2012). Service in the system of civil law legal. Journal of International Law. No. 186. 27-38 [in Ukrainian].
10. Kuzmenko L.G. (2017). Regulatory diyalnosti aeroportiv: svitovy dosvid. Retrieved from: <http://journals.iir.kiev.ua/index.php/apmv/article/viewFile/2419/2152> [in Ukrainian].
11. Lytvynska S., Ploha O. (2018). Special features for signing an agreement in aviation galuzy. Proceedings from of the 3rd All-Ukraine Scientific and Practical Conference «Documents and information in the minds of globalization» (pp. 111–114). Poltava: PoltNTU [in Ukrainian].
12. Milash V. S. (2007). Commercial agreement in the context of modern market conditions. Kharkiv: Publisher FOP Vapnyarchuk N.M. [in Ukrainian].
13. Nemchenko S. S. (2014). The principle of freedom of contract - the main principle of contractual relations in civil law. South Ukrainian Law Journal, 3. 101–103 [in Ukrainian].
14. Selchenko S. V. (2009). Paperwork: pract. tool. Kyiv: Incunabula [in Ukrainian].
15. Paleha Y. I. (2014). Documentation in the business sphere: textbook. guide: Kiev: Lira-K [in Ukrainian].
16. Podvirna O. V. (2018). Contract Law Institute: The need for reform and prospects. Journal of the National University of Ostroh Academy. Law Series, 2 (18). Retrieved from <http://lj.oa.edu.ua/articles/2018/n2/18povtpr.pdf> [in Ukrainian].
17. Shvetsova-Vodka G. M. (2011). Documentary Studies: Dictionary-Directory of Terms and Concepts: Tutorial. tool. Kiev: Knowledge [in Ukrainian].
18. Shcherbin D. I. (2012). Legal aspects of the contract. Legal Bulletin of Ukraine, 31, 8–12 [in Ukrainian].

УДК 352.07:[316.77+004](477)

Бойко Наталія Вячеславівна,
аспірантка Національної академії
керівних кадрів культури і мистецтв
natasha.boiko87.16@gmail.com
<https://orcid.org/0000-0003-4643-5299>

ІНФОРМАЦІЙНО-АНАЛІТИЧНА ДІЯЛЬНІСТЬ ОРГАНІВ МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ – ВАЖЛИВА СКЛАДОВА ПРОЦЕСУ ПРИЙНЯТТЯ УПРАВЛІНСЬКИХ РІШЕНЬ

Мета роботи. Дослідити роботу структурних підрозділів органів місцевого самоврядування, що провадять інформаційно-аналітичну діяльність для визначення основних функцій та можливостей для розвитку і вдосконалення комунікації з населенням регіону; визначити роль інформаційних підрозділів органів місцевого самоврядування у процесі впровадження електронного урядування. **Методологія дослідження** базується на застосуванні загальнонаукових методів: аналізу, синтезу, узагальнення, логічного методу. Застосування названих методів дає змогу визначити роль інформаційно-аналітичної діяльності у процесі прийняття управлінського рішення. **Наукова новизна** роботи полягає у визначенні ролі та можливостей інформаційно-аналітичної діяльності структурних підрозділів органів місцевого самоврядування, визначення напрямків роботи інформаційно-аналітичних центрів; окреслення інформаційних потреб споживачів інформації, яку створює виконавчий апарат органів місцевого самоврядування. **Висновки.** Представлені у статті результати аналізу інформаційно-аналітичної діяльності структурних підрозділів органів місцевого самоврядування свідчать про широкий попит на розширення такого роду інформаційних послуг. Інформаційно-аналітичні підрозділи супроводжують населення регіону у здійсненні самоуправління, формують думку місцевої спільноти щодо територіальної влади і здійснюють постійний аналіз інформаційних потреб громадян для формування правильного інформаційного середовища. Інформаційні служби необхідні місцевій владі для встановлення зв'язків з територіальними громадами та впровадження принципів реформи децентралізації влади. За допомогою інформаційно-аналітичних центрів посилено впроваджується електронне урядування і автоматизуються процеси прийняття управлінських рішень.

Ключові слова: інформаційно-аналітична діяльність, інформаційний підрозділ, інформаційна служба, інформаційна потреба, інформаційно-аналітичний центр, електронне урядування.

Бойко Наталья Вячеславовна,
аспирантка Национальной академии
руководящих кадров культуры и искусств

ИНФОРМАЦИОННО-АНАЛИТИЧЕСКАЯ ДЕЯТЕЛЬНОСТЬ ОРГАНОВ МЕСТНОГО САМОУПРАВЛЕНИЯ – ВАЖНАЯ СОСТАВЛЯЮЩАЯ ПРОЦЕССА ПРИНЯТИЯ УПРАВЛЕНЧЕСКОГО РЕШЕНИЯ

Цель работы. Исследовать работу структурных подразделений органов местного самоуправления, которые проводят информационно-аналитическую деятельность для определения основных функций и возможностей для развития и усовершенствования коммуникации с населением региона; определить роль информационных подразделений органов местного самоуправления в процессе электронного правления. **Методология исследования** базируется на использовании общенаучных методов: анализа, синтеза, обобщения, логического метода. Использование названных методов дают возможность определить роль информационно-аналитической деятельности в процессе принятия управленческого решения. **Научная новизна** работы состоит в определении роли и возможностей информационно-аналитической деятельности структурных подразделений

органов местного самоуправления, определение направлений работы информационно-аналитических центров; определение информационных потребностей пользователей информации, которую создает исполнительный аппарат органов местного самоуправления. **Висновки.** Представленные в статье результаты анализа информационно-аналитической деятельности структурных подразделений органов местного самоуправления свидетельствуют про широкий спрос на расширение такого рода информационных услуг. Информационно-аналитические подразделения сопровождают население региона в осуществлении самоуправления, формируют мнение местной общины по поводу территориальной власти и осуществляют постоянный анализ информационных потребностей граждан для формирования правильной информационной среды. Информационные службы необходимы местной власти для установления связей с территориальными общинами и внедрением принципов реформы децентрализации власти. С помощью информационно-аналитических центров усиленно внедряются электронное управление и автоматизируются процессы принятия управленческих решений.

Ключові слова: інформаційно-аналітична діяльність, інформаційний відділ, інформаційна служба, інформаційна потреба, інформаційно-аналітичний центр, електронне управління.

Boiko Nataliia,
candidate National Academy
of Culture and Arts Management

INFORMATIVE AND ANALYTICAL ACTIVITY OF LOCAL GOVERNMENT' AUTHORITIES – IMPORTANT PART OF THE PROCESS OF MANAGEMENT DECISION

Purpose of the article is to examine the activity of structural units of local government' authorities that conduct an informative and analytical activity to define main functions and opportunities for development and improvement the communication with people of the region; to define the role of informative units of local governments' authorities in processes of e-government. **The methodology** of the research is based on the use of general scientific methods: analysis, synthesis, generalization, logical method. The application of named methods gives the opportunity to define the role of informative and analytical activity in process of management decisions. **The scientific novelty** of the work consists in defining the role and opportunities informative and analytical activity of structural units of local government' authorities, to determine the direction of informative and analytical centers; to define of informative needs of users of the information which creates the executive office of local government' authorities. **Conclusions.** Analysis results of informative and analytical activity of structural units of local governments' authorities reveal a strong demand supported by such informative service. Informative and analytical units accompany the region's population in implementation of self-administration, to form the opinion of the local community about territorial authorities and are involved in an ongoing analysis of the informative needs of citizens for forming the correct information environment. Informative units are necessary to local government to networking with territorial communities and implementation of decentralization reform principals. Using informative and analytical centers e-government is being implemented with strong power and processes of management decisions are being automated.

Key words: informative and analytical activity, informative unit, informative service, informative need, informative and analytical center, e-government.

Актуальність теми дослідження. Створення якісної інформації, швидке реагування на суспільні та державні зміни – невід'ємна складова інформаційно-аналітичних процесів, які відбуваються в органах місцевого самоврядування, що в сучасних умовах децентралізації влади формують громадську думку

і забезпечують участь населення у вирішенні питань місцевого значення. Саме тому структурні підрозділи органів місцевого самоврядування, які створюють якісні інформаційно-аналітичні документи, стають важливими адміністративними центрами, які надають інформаційно-консультативну допомогу на-

селенню. Крім того, в сучасних реаліях, коли активно впроваджується електронне урядування, інформаційно-аналітичні підрозділи забезпечують його широке використання та усебічний розвиток.

Мета роботи. Дослідити завдання та функції структурних підрозділів органів місцевого самоврядування, які створюють інформаційно-аналітичні документи для визначення ролі інформаційно-аналітичної діяльності в місцевому самоуправлінні.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженню інформаційно-аналітичної діяльності приділялась увага багатьох науковців. Різні автори у своїх працях неодноразово зосереджували увагу на питаннях використання інформаційно-аналітичної діяльності в процесі прийняття управлінського рішення. Важливе місце посідають праці Л.Я. Філіпової [3], В.В. Добровольської [1], І.В. Захарової [3], О.М. Кобелева [4], С.П. Кулицького [5], І.О. Петрової [6], Г.В. Сілкова [9, 10], Ю.В. Уманського [11].

Так, Л.Я. Філіпова та І.В. Захарова досліджували роботу інформаційно-аналітичних підрозділів та виділили напрями діяльності таких підрозділів в органах місцевого самоврядування; науковці приділяли увагу інформаційним системам в новому комунікаційному електронному середовищі [3].

Вагомий внесок у дослідження сучасних проблем функціонування інформаційно-аналітичних підрозділів та центрів перетворення інформаційно-аналітичної діяльності зробив О.М. Кобелев, який детально проаналізував діяльність інформаційно-аналітичних центрів та виокремив інформацію аналітику як важливу складову прийняття управлінського рішення [4].

Виклад основного матеріалу. Інформаційні служби органів державної влади та органів місцевого самоврядування – структурні підрозділи цих органів, що виконують інформаційно-аналітичні функції та забезпечують зв'язки із засобами масової інформації, громадськістю.

Служби, які здійснюють інформаційно-аналітичну діяльність в органах місцевого самоврядування України, забезпечують збір, обробку, систематизацію та передачу

інформаційно-аналітичних документів за такими напрямками:

- реалізація Законів України, актів Президента України, Кабінету Міністрів України;
- діяльність органів місцевого самоврядування;
- діяльність народних депутатів України;
- важливі події суспільно-політичного життя (діяльність осередків політичних партій та громадських об'єднань, проведення місцевих виборів);
- соціально-економічний розвиток (введення в дію нових промислових об'єктів, ситуація в агропромисловому комплексі, інвестиційна політика, пенсійне забезпечення тощо);
- громадсько-політичні акції (мітинги, демонстрації, пікетування, інші форми протесту тощо);
- публікації в місцевих засобах масової інформації (висвітлення у засобах масової інформації діяльності органів місцевого самоврядування) [3].

Діяльність таких інформаційно-аналітичних структурних підрозділів спрямовується на досягнення наступних цілей:

- залучення громади до здійснення самоуправління в регіоні;
- взаємодія місцевого населення та органів місцевого самоврядування;
- виробництво якісної інформації, швидке донесення її до місцевих громад;
- постійна комунікація місцевої влади та громади для швидкого реагування на зміни регіону;
- оптимізація та автоматизація роботи із зверненнями та запитами громадян, перехід на електронне урядування.

Великий попит на результати діяльності інформаційно-аналітичних служб спричинив їх значний розвиток і виникнення відповідних служб у багатьох структурах. Нині такі підрозділи організуються в державних адміністраціях, міністерствах, інформаційних агентствах, органах місцевого самоврядування тощо. Інформаційно-аналітичні служби забезпечують якісно новий рівень управлінської діяльності в державі, коли великого значення набувають питання вироблення стратегій роз-

витку, прогнозні розрахунки, моделювання організаційних структур, міжгалузевих перехресних відносин, механізмів фінансування, а також інформаційна політика і широка громадська участь в обговоренні важливих проблем. Вони забезпечують значне розширення кількості джерел та обсягів інформації, що є важливою під час прийняття рішень [4].

На інформаційно-аналітичні служби виконавчого апарату органів місцевого самоврядування покладаються наступні завдання:

- інформаційно-аналітичне забезпечення діяльності органів місцевого самоврядування, їх президій, постійних комісій, виконавчого апарату, координаційних рад з питань місцевого самоврядування;

- забезпечення гласності в роботі органів місцевого самоврядування (публікація, інформаційних оголошень, конкурсів, результатів рішень, засідань комісії тощо);

- оприлюднення на офіційних веб-сайтах органів місцевого самоврядування проектів рішень, розпоряджень, інших документів і матеріалів, передбачених Законом України «Про доступ до публічної інформації»;

- підготовка і поширення інформаційних матеріалів про діяльність органів місцевого самоврядування на офіційних веб-сайтах (звітність, доклади, проекти, відповіді на запити та звернення тощо);

- взаємодія із засобами масової інформації; організація висвітлення діяльності органів місцевого самоврядування, постійних комісій, депутатів, президій, координаційних рад з питань місцевого самоврядування в друкованих та електронних засобах масової інформації;

- акредитація кореспондентів засобів масової інформації, організація і проведення прес-конференцій, зустрічей, інтерв'ю, інших заходів;

- інформаційно-технічне забезпечення роботи пленарних засідань;

- забезпечення зв'язку і обміну інформацією в режимі електронного документообігу з усіма структурними підрозділами підприємства;

- підготовка методичних рекомендацій, посібників з питань діяльності органів та посадових осіб місцевого самоврядування.

Структурними інформаційними підрозділами виконавчих органів є: департаменти, від-

діли, служби, комітети, інспекції, комунальні підприємства, асоціації, що утворені на засадах самоорганізації населення. Відділи, які проводять інформаційно-аналітичну діяльність, а відтак утворюють інформаційно-аналітичні документи, можуть бути Відділ із звернень громадян, Управління правового забезпечення, Відділ інформаційно-аналітичного забезпечення, Відділ організаційного забезпечення тощо.

В.В. Добровольська виділяє два основні типи підрозділів закладів культури як суб'єктів інформаційної діяльності [2]:

- спеціальні підрозділи, що відповідають за інформаційну діяльність (прес-центр, довідкова служба, супровід сайта тощо), разом з підрозділом, що керує інформаційною діяльністю (службою відповідального за зв'язки з громадськістю адміністратора установи);

- основні (базові) підрозділи, діяльність яких не орієнтована насамперед на інформаційну взаємодію із суспільством (практично усі підрозділи – центри, відділи, управлінські та господарські служби тощо) [2].

Ми можемо послугоуватися таким поділом, адже робота із громадськістю в органах державної влади і робота із територіальними громадами в органах місцевого самоврядування мають багато спільних рис і одну мету – ефективна взаємодія з населенням регіону.

Робота інформаційного підрозділу спрямована на різноманітні цільові групи. Цільові групи можна умовно поділити на внутрішні та зовнішні. Основні внутрішні цільові групи – це сегменти, на які розподілена громада за різними ознаками (підприємці, пенсіонери, студенти тощо), організації громадянського суспільства, а також ланки системи місцевого самоврядування територіальної громади (районні в містах ради, виконавчі структури тощо). До зовнішніх цільових груп належать інші органи місцевого самоврядування та державної влади, інвестори, гості громади, туристи, міжнародні організації, партнери, органи влади іноземних держав тощо. Особливою цільовою аудиторією є ЗМІ, інтернет-видання та журналісти [8].

Створення інформаційно-аналітичних документів такими підрозділами залежить від їх інформаційних потреб. С.П. Кулицький ви-

діляє інформаційні потреби громадян (фізичні особи, населення регіону) та органів державної влади, місцевого самоуправління та галузевого управління [5].

Суспільна функція громадян: продавці робочої сили, споживачі товарів і послуг, члени громадянського суспільства. На думку автора статті, можна також додати, що громадяни носії демократії в суспільстві, висловлювачі народної думки і результатів здійснення самоврядування.

Специфіка інформаційних потреб: інформація щодо умов праці, відпочинку, інших аспектів життєдіяльності, дані про споживчі та цінові характеристики споживчих товарів і послуг; інформаційна діяльність здійснюється на індивідуальному рівні із залученням інформаційних посередників і відповідних ресурсів (для індивіда – невеликих ресурсів). Ми можемо розширити думку С.П. Кулицького і впевнено стверджувати, що зараз, інформаційні потреби громадян суттєво збільшились. Їх хвилюють державні процеси і процеси здійснення влади на місцях. Вони охоче беруть участь у референдумах, віче, форумах і електронних запитах. Тому не можна стверджувати однозначно, що їх інформаційні потреби залишаються індивідуальними.

Суспільна функція органів державної та місцевої влади, місцевого самоврядування та галузевого управління: формують умови життєдіяльності інших суб'єктів суспільства через формування та забезпечення механізмів функціонування правової системи в державі; управління та регулювання суспільних процесів у країні, регіоні чи галузі.

Специфіка інформаційних потреб: мають справу передусім з економічною, соціально-політичною та юридичною інформацією, використання природно-технологічної інформації має порівняно менше значення; регулярно вдаються до послуг експертів зі спеціальних сфер знань. Автор статті також може додати, що характерною рисою інформації в органах місцевого самоврядування є її публічність, висока формалізованість та локальність.

Саме для покриття інформаційних потреб за різними запитами створюють інформаційні підрозділи та служби в органах місцевого самоврядування. Інформаційні служби (інфор-

маційні управління, інформаційно-аналітичні підрозділи, прес-служби, прес-центри, управління і центри громадських зв'язків, прес-бюро, прес-секретарі та прес-аташе з відповідним апаратом) органів державної влади та органів місцевого самоврядування збирають, аналізують, обробляють та оперативно надають інформацію про діяльність цих органів у повному обсязі засобам масової інформації, крім випадків, передбачених Законом України «Про державну таємницю».

Для висвітлення діяльності органів державної влади та органів місцевого самоврядування їх інформаційні служби мають право використовувати такі форми підготовки та оприлюднення інформації (створювати інформаційно-аналітичні документи та надавати інформаційно-аналітичні послуги):

- випуск і поширення бюлетенів (спеціальних бюлетенів), прес-релізів, оглядів, інформаційних збірників, експрес-інформації тощо;

- проведення прес-конференцій, брифінгів, організація інтерв'ю з керівниками органів державної влади та органів місцевого самоврядування для працівників вітчизняних і зарубіжних засобів масової інформації;

- підготовка і проведення теле- і радіопередач;

- забезпечення публікацій (виступів) у засобах масової інформації керівників або інших відповідальних працівників органів державної влади та органів місцевого самоврядування;

- створення архівів інформації про діяльність органів державної влади та органів місцевого самоврядування;

- давати відповіді на запити, звернення; відповідати на пропозиції та скарги громадян;

- публікувати інформаційні оголошення про зміни і новини в регіоні;

- оприлюднювати відкриті дані виконавчих органів місцевого самоврядування та їх комунальних підприємств;

- публікувати документи органів місцевого самоврядування щодо громадського життя.

За зміст, якість підготовки та оформлення на належному рівні інформаційно-аналітичних документів, що розробляються

на виконання завдань, визначених у законах України, постановах Верховної Ради України, актах та дорученнях Президента України, актах Кабінету Міністрів України, дорученнях Прем'єр-міністра України, центральних і місцевих органів виконавчої влади, а також відповідей на запити і звернення народних депутатів України та депутатів місцевих рад, погодження проектів нормативно-правових актів відповідають відповідно секретар міської ради, перший заступник міського голови, заступники міського голови, керуючий справами виконавчого комітету, керівники структурних підрозділів.

Про важливість переходу на електронне урядування інформаційно-аналітичних підрозділів державної влади та органів місцевого самоврядування наголошує В.В. Добровольська, і зазначає, що «... переваги електронного урядування щодо прискорення, якості та доступності державних послуг для громадян полягають у спрощенні процедур та скороченні адміністративних витрат; забезпеченні контролю за результативністю діяльності органів виконавчої влади; забезпеченні відкритості інформації про діяльність органів виконавчої влади, розширенні доступу до неї тощо» [1, 98]. Вона зауважує, що «... на принципово новому рівні може здійснюватися керування роботою державного апарату; координація діяльності регіональних управлінь і територіальних підрозділів; ведення внутрішнього діловодства. Забезпечується одноразова реєстрація документа, можливість паралельного виконання різних операцій з метою скорочення часу руху документів і підвищення оперативності їх виконання, безперервність руху документа, розвинена система звітності по різних статусах і атрибутах документів» [1, 99].

Для місцевої влади, яка здійснює інформаційно-аналітичну діяльність через електронне урядування та підтримує спілкування через офіційні веб-сайти, безперечною перевагою є надання наступних інформаційних послуг:

- подання запитів для отримання інформації;
- завантаження з веб-сайтів різноманітних форм документів (заяв, реєстраційних форм та інших документів);

– подання електронних документів (заяв, звернень, звітів тощо);

– відстеження руху поданих до міської влади документів (наприклад, звернення чи документів на отримання документу дозвільного характеру);

– здійснення різноманітних платежів (трансакцій) на сайті (комунальні послуги, штрафи, платежі за отримання адміністративних послуг тощо);

– запис на прийом до міського голови чи його заступників тощо [8].

Інформаційно-аналітичні відділи, які несуть відповідальність за наповнення веб-сайтів органів місцевого самоврядування та роботу з ними, відповідають за комунікацію з територіальною громадою і встановленням тісних зв'язків з нею. Крім того, місцева влада через інформаційно-аналітичні центри та їх сайти надає багато електронних послуг населенню, тим самим оптимізуючи свою роботу та спрощуючи процедуру запитів та звернень.

Висновки. Аналіз роботи інформаційно-аналітичних центрів органів місцевого самоврядування підтверджує їх важливість для покращення комунікації органів місцевого самоврядування та територіальних громад для підвищення участі населення у державних процесах. Діяльність інформаційно-аналітичних центрів впливає на розвиток інформаційного середовища в державі та збільшує повноцінне використання електронного урядування. Наразі в Україні розвиток інформаційно-аналітичних центрів в органах місцевого самоврядування як і електронне урядування тільки на початку свого становлення. Їх робота часто завершується на етапі надання відповідей на запити та звернення, публікацію оголошень та оновлення сторінок веб-сайтів. Практика демонструє, що можливості інформаційно-аналітичних підрозділів із впровадженням електронного урядування та сильною юридичною практикою значна збільшуються. Очевидним є те, що посилення роботи таких центрів сприятиме прозорості і гласності у спілкуванні з територіальними громадами зокрема і населенням країни у широкому розумінні, а це у свою чергу допоможе подолати шлях до співпраці населення регіону і місцевої влади.

Список використаних джерел

1. Добровольська В.В. Державна політика в галузі культури України: стан та розвиток системи управління документацією: монографія / М-во культури України, Нац. акад. керів. кадрів культури і мистецтв. Київ: НАКККиМ, 2017. 233 с.
2. Dobrovolska V. Cultural Institution Information Pattern Formation within Social Media Communities / Andriy Peleshchyshyn, Vitaliy Yakovyna, Viktoriya Dobrovolska // Proceedings of the 1st International Workshop on Control, Optimisation and Analytical Processing of Social Networks (COAPSN-2019), Lviv, Ukraine, May 16-17, 2019, Pp. 42-53. URL: <http://ceur-ws.org/Vol-2392/> URL: <http://ceur-ws.org/Vol-2392/paper4.pdf>
3. Захарова І.В., Філіпова Л.Я. Основи інформаційно-аналітичної діяльності: нав. посіб. К.: «Центр учбової літератури», 2013. 336 с.
4. Кобелев О. М. Інформаційно-аналітична діяльність бібліотек України: теоретико-методологічні засади розвитку: 27.00.03 – соціальні комунікації: дис. ... д-ра наук із соціальних комунікацій / Харківська державна академія культури. Харків, 2013. 192 с.
5. Кулицький С.П. Основи організації інформаційної діяльності у сфері управління: нав. посіб. Київ: МАУП, 2002. 224 с.
6. Петрова І.О. Документаційне забезпечення діяльності органів місцевого самоврядування в Україні: сучасний стан та перспективи розвитку: дис. ... канд. іст. наук. Київ, 2007. 192 с. (5)
7. Про порядок висвітлення діяльності органів державної влади та органів місцевого самоврядування в Україні засобами масової інформації: Закон України від 23.09.1997 № 539/97-ВР. Київ, 1997. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/539/97-%D0%B2%D1%80>.
8. Рубановський К., Федорович О., Дуда А. Інформаційна відкритість органів місцевого самоврядування: посіб. для мун. Посадовців. Івано-Франківськ: ГО «Агентство з розвитку приватної ініціативи», 2009. 96 с.
9. Сілкова Г.В. Інформаційно-аналітична діяльність як напрям інформаційної діяльності // Вісник книжкової палати. 1999. 33. С. 15-16.
10. Сілкова Г.В. Інформаційно-аналітичні дослідження в структурі інформаційних ресурсів // Вісник книжкової палати. 2001. №2. С. 14-15.
11. Уманський Ю.В. Інформаційне забезпечення системи державного управління: дис. на здоб. наук. ступеня канд. наук з держ. упр.: [спец.] 25.00.02 «Механізми державного управління» / Класичний приватний університет. Запоріжжя, 2008. 187 с.

References

1. Dobrovolska V. (2017). Public policies on culture of Ukraine: status and development of the management system. Kyiv: NAKKKiM [in Ukrainian].
2. Dobrovolska V. (2019). Cultural Institution Information Pattern Formation within Social Media Communities. Proceedings of the 1st International Workshop on Control, Optimisation and Analytical Processing of Social Networks (COAPSN-2019). Lviv, May 16-17, 42 53. URL: <http://ceur-ws.org/Vol-2392/> URL: <http://ceur-ws.org/Vol-2392/paper4.pdf> [in Ukrainian].
3. Zakharova I., Filipova Ya. (2013). The framework of informational and analytical activity. Kyiv: Tsentr uchbovoi literatury [in Ukrainian].
4. Kobieliev O.M. (2013). The informational and analytical activity of libraries in Ukraine: the theoretical-methodological fundamentals of development: Extended abstract of candidate's thesis. Kyiv [in Ukrainian].
5. Kulytskyi S.P. (2009). The framework of organization informational activity in management. Kyiv: MAUP [in Ukrainian].
6. Petrova I. (2007). Documentation support for the activities of local government' authorities in Ukraine: current and future: Extended abstract of candidate's thesis. Kyiv [in Ukrainian].
7. Law of arrangements for media coverage the activity of local governments' authorities in Ukraine. (1997). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/539/97-%D0%B2%D1%80>. [in Ukrainian].
8. Rubanovskyi K., Fedorovych O., Duda A. (2009). Openness of the local governments' authorities in supplying information. Ivano-Frankivsk: ahentstvo z rozvytku pryvatnoi initsiatyvy [in Ukrainian].
9. Silkova H. (1999). Informational and analytical activity as sending of informational activity. Visnyk knyzhkovoi palaty, 33, 15-16 [in Ukrainian].
10. Silkova H. (2001). Informational and analytical research in the structure of information resources. Visnyk knyzhkovoi palaty, 2, 14-15 [in Ukrainian].
11. Umanskyi Yu. (2008). Information management of the system of the government: Extended abstract of candidate's thesis. Kyiv [in Ukrainian].

БІБЛІОТЕКОЗНАВСТВО

УДК 02:37]:316.3

Воскобойнікова-Гузєва Олена Вікторівна,

доктор наук із соціальних комунікацій,
старший науковий співробітник,
завідувач кафедри бібліотекознавства та інформології
Київського університету імені Бориса Грінченка
o.voskoboinikova-huzieva@kubg.edu.ua
ORCID ID: 0000-0002-2099-0000

**БІБЛІОТЕЧНИЙ СОЦІАЛЬНИЙ ІНСТИТУТ В ПЕРШІЙ ЧВЕРТІ ХХІ СТОЛІТТЯ:
ІСТОРИЧНІ ТА СОЦІОКУЛЬТУРНІ ЧИННИКИ РОЗВИТКУ**

Метою дослідження визначено здійснення аналізу історичних та соціокультурних чинників розвитку бібліотечного соціального інституту з сучасних позицій глобальних інформаційних впливів та активізації національної і міжнародної інформаційно-комунікаційної взаємодії. Бібліотечний соціальний інститут розглядається як комплексне поняття, яке одночасно охоплює багато сфер людської діяльності – документальну, інформаційно-комунікаційну, соціокультурну, освітню та просвітницьку. **Методологія дослідження** полягає у застосуванні історичного, інституціонального та системного підходів до вивчення історичних, соціальних, інформаційно-комунікаційних впливів, які визначають у найближчій перспективі трансформації бібліотечного соціального інституту. **Наукова новизна** роботи полягає у системному аналізі чинників загальнодержавного і галузевого розвитку визначеного періоду. До основних історичних чинників розвитку БСІ віднесено вплив ідей національного відродження, розбудови громадянського суспільства, вільного доступу до інформації та знань, інформатизації тощо. До кола соціокультурних чинників, які істотно впливають на розвиток БСІ у першій чверті ХХІ ст. віднесено всеосяжний вплив цифрової культури та концепції суспільства знань. **Висновки.** Одержані висновки розкривають перспективи реалізації Стратегії розвитку бібліотечної справи на період до 2025 року “Якісні зміни бібліотек для забезпечення сталого розвитку України” та залучення бібліотечно-інформаційних установ до участі в проєктах цифрової трансформації України, які реалізуються урядом. На теоретико-методологічному рівні зроблено висновок про необхідність побудови оновленої концептуальної моделі розвитку бібліотечного соціального інституту в умовах цифровізації.

Ключові слова: бібліотека, бібліотечний соціальний інститут, історичні чинники, соціокультурні чинники, суспільство знань, цифрова культура.

Воскобойнікова-Гузєва Елена Викторовна,

доктор наук по социальным коммуникациям,
старший научный сотрудник,
заведующая кафедрой библиотекведения и информологии
Киевского университета имени Бориса Гринченко

**БИБЛИОТЕЧНЫЙ СОЦИАЛЬНЫЙ ИНСТИТУТ В ПЕРВОЙ ЧЕТВЕРТИ ХХІ
СТОЛЕТИЯ: ИСТОРИЧЕСКИЕ И СОЦИОКУЛЬТУРНЫЕ ФАКТОРЫ РАЗВИТИЯ**

Целью исследования является анализ исторических и социокультурных факторов развития библиотечного социального института с современных позиций глобальных информационных

влияний и активизации национального и международного информационно-коммуникационного взаимодействия. Библиотечный социальный институт рассматривается как комплексное понятие, которое одновременно охватывает много сфер деятельности – документальную, информационно-коммуникационную, социокультурную, образовательную и просветительскую. **Методология исследования** заключается в применении исторического, институционального и системного подходов к изучению исторических, социальных, информационно-коммуникационных факторов влияния, которые определяют в ближайшей перспективе трансформации библиотечного социального института. **Научная новизна** работы состоит в системном анализе факторов общегосударственного и отраслевого развития в определенный для исследования период. К основным историческим факторам развития БСИ отнесено влияние идей национального возрождения, построения гражданского общества, свободного доступа к информации и знаниям, информатизации. К числу социокультурных факторов, которые существенно влияют на развитие БСИ в первой четверти XXI в. отнесено всепроникающее влияние цифровой культуры и концепции общества знаний. **Выводы.** Полученные выводы раскрывают перспективы реализации Стратегии развития библиотечного дела на период до 2025 года “Качественные изменения библиотек для обеспечения стабильного развития Украины” и привлечения библиотечно-информационных учреждений к участию в проектах цифровой трансформации Украины, которые реализуются правительством. На теоретико-методологическом уровне сделан вывод про необходимость построения обновленной концептуальной модели развития библиотечного социального института в условиях цифровизации.

Ключевые слова: библиотека, библиотечный социальный институт, исторические факторы, социокультурные факторы, общество знаний, цифровая культура.

Voskoboinikova-Huzieva Olena,

Doctor of Sciences in Social Communications, Senior Researcher,
Head of Department Borys Grinchenko Kyiv University

LIBRARY SOCIAL INSTITUTE IN THE FIRST QUARTER OF THE 21ST CENTURY: HISTORICAL AND SOCIO-CULTURAL FACTORS OF DEVELOPMENT

Purpose of the Article. Library Social Institute is a complex, multifaceted concept that simultaneously covers many spheres of human activity – documentary, information, and communication, socio-cultural, educational and enlightening. The purpose of the study is to analyze the historical and socio-cultural development factors of the library social institute from the current positions of global information influences and activation of information and communication national international interaction as well. **The methodology** of the study means the historical, institutional and systematic approaches to the study of historical, social, information and communication influences that determine the transformation of the library social institution in the near future. **Scientific Novelty.** The main historical factors in the development of the BSI include the influence of national revival ideas, the development of civil society, free access to information and knowledge, informatization and so on. The range of socio-cultural factors that significantly influence the development of the BSI in the first quarter of the 21st century the overarching influence of the digital culture and concept of the knowledge society is attributed. **Conclusions.** The findings reveal the prospects for implementing the Library Development Strategy in the period till 2025 “Qualitative Changes of Libraries for Ensuring Sustainable Development of Ukraine” as well as the involvement of library and information institutions in participating in the governmental digital transformation projects of Ukraine.

Key words: library, library social institute, historical factors, socio-cultural factors, knowledge society, digital culture.

Актуальність дослідження. Бібліотечний соціальний інститут (БСІ) – комплексне, багатогранне поняття, яке одночасно охоплює кілька сфер людської діяльності – документальну, інформаційно-комунікаційну, соціокультурну, освітню та просвітницьку. У кожен конкретний історичний період свого розвитку БСІ набуває певних особливостей, якостей, які і дозволяють йому залишатися важливим складником інформаційної, документальної та комунікаційної структури суспільства. Відповідно існує і цілий комплекс історичних та соціокультурних чинників розвитку, які впливають на якісні трансформації БСІ, і аналіз яких є надзвичайно актуальним для визначення перспектив бібліотечно-інформаційної діяльності та інформаційної освіти у першій чверті XXI століття.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Бібліотечний соціальний інститут можна розглядати як базове поняття сучасної теорії бібліотекознавства. В межах публікації ми послуговуємося концепцією БСІ, представленою у публікації С. А. Басова [1]. Автор використовує інституціональний підхід і розглядає БСІ як реальну соціальну систему, яка складається із взаємопов'язаних та взаємозумовлених функціонально спеціалізованих елементів. Таким чином, вченим була побудована багатоелементна структурно-функціональна модель БСІ, яка на рівні організаційної структури презентує такі види діяльності, як практика, освіта, наука, комунікація, самоорганізація та управління, етика і право. Через призму цієї концепції ми аналізуватимемо вплив різних чинників розвитку на бібліотечно-інформаційну діяльність та освіту, основні складові Стратегії розвитку бібліотечної справи на період до 2025 року “Якісні зміни бібліотек для забезпечення сталого розвитку України” [9]. Автор статті поглиблює характеристики етапів розвитку бібліотечно-інформаційної сфери [2] і доповнює сучасний період новими чинниками. Також у дослідженні враховано підходи та погляди науковців у галузі соціальних комунікацій, історичних наук та бібліотекознавства на реалії і перспективи розвитку БСІ в різних аспектах взаємодії з іншими соціальними інститутами. Зокрема Т. Гранчак [3] відносно перспектив включення БСІ в сис-

тему політичної комунікації, О. Мар'їної [7], якою здійснено багатоаспектний аналіз взаєморозвитку сучасної бібліотеки і цифрового інформаційного простору. Для визначення перспектив БСІ щодо залучення в основні процеси розбудови суспільства знань враховано напрацювання Л. Костенка [6] та В. Копанєвої [4, 5]. У зазначених наукових дослідженнях комплексного вивчення історичних та соціокультурних чинників впливу на розвиток БСІ не здійснювалося.

Метою статті визначено здійснення аналізу історичних та соціокультурних чинників розвитку бібліотечного соціального інституту з сучасних позицій глобальних інформаційних впливів, загальної діджиталізації суспільства та активізації національної і міжнародної інформаційно-комунікаційної взаємодії.

Виклад основного матеріалу. Визначення та багатоаспектний аналіз історичних та соціокультурних чинників розвитку БСІ варто розпочати із характеристики етапів, які раніше були виділені автором у монографічному дослідженні «Стратегії розвитку бібліотечно-інформаційної сфери України: генезис, концепції, модернізація» [2, 213].

Отже, першим етапом, який заклав передумови розвитку БСІ у першій чверті XXI століття, були 1990-ті рр., які характеризуються як етап технологічного становлення, панування ідеї національного відродження та пошуку ефективних шляхів взаємодії бібліотеки із оновленою інформаційною інфраструктурою суспільства, залучення БСІ до реалізації завдань Національної програми інформатизації.

Наступні два етапи вже безпосередньо входять до визначеного для аналізу і прогнозування періоду до 2025 р. Це другий етап – 2000-ті рр., активного технологічного розвитку, адаптації бібліотеками і бібліотечними працівниками ідей вільного доступу до інформації, інноваційного експериментування із засобами інформаційно-комунікаційних технологій та відповідного технологічного оновлення ресурсної бази бібліотек, орієнтованого на включення власних інформаційних ресурсів вітчизняних бібліотек до світового інформаційного простору.

Третій етап – 2010-ті рр. – і до сьогодні, трансформаційний етап, який має

бути орієнтований на комплексну модернізацію бібліотечно-інформаційної сфери у взаємозв'язку із іншими сферами діяльності, реалізації ідеї розвитку бібліотеки як соціального партнера держави у розбудові громадянського суспільства, рівноправного суб'єкта сфери інформаційного виробництва та об'єкта глобальної системи управління знаннями.

Цей етап тісно пов'язаний із реалізацією Україною Стратегії розвитку інформаційного суспільства [8] та включенням у цей процес БСІ.

Саме до цього етапу належить важлива подія для усієї бібліотечно-інформаційної галузі країни – вироблення та ухвалення Стратегії розвитку бібліотечної справи на період до 2025 року “Якісні зміни бібліотек для забезпечення сталого розвитку України” [9]. Прийняття Стратегії стало результатом кількарічної співпраці Міністерства культури України, провідних бібліотечно-інформаційних установ країни та Української бібліотечної асоціації. Автор статті був членом робочої групи з вироблення Стратегії.

Розробниками Стратегії зазначалося, що роль бібліотек у суспільних перетвореннях недооцінена, що призводить до неефективної реалізації їхнього потенціалу як соціальних інституцій, а проблеми, які гальмують процеси трансформацій та подальшого інтенсивного розвитку бібліотечної справи України, потребують консолідованого рішення. Основними орієнтирами діяльності бібліотек на період до 2025 р. було визначено такі амбітні завдання, як консолідація суспільства, дотримання європейських цінностей, інтеграцію у європейське співтовариство, підвищення якості життя українців, шляхом забезпечення рівного доступу до інформації, знань і культурного надбання. У цілому Стратегія складається з десяти напрямів, які охоплюють проблемні питання для трансформації та подальшого розвитку БСІ – від удосконалення нормативно-правової бази і створення нової архітектури інтегрованої бібліотечної системи країни до розвитку ефективних комунікацій, та шляхи їхнього вирішення, конкретизовані у короткостроковому (2016–2017), середньостроковому (2018–2020) та довгостроковому (2021–2025) планах дій.

Через призму вищезазначеної концепції БСІ та із використанням інституціонального та системного підходів ми пропонуємо проаналізувати відбиття її складників (практика, освіта, наука, комунікація, самоорганізація та управління, етика і право) у Стратегії розвитку бібліотечної справи на період до 2025 року “Якісні зміни бібліотек для забезпечення сталого розвитку України”, яка на сьогодні є єдиним загальнодержавним узагальнюючим документом, що скеровує розвиток БСІ в Україні.

Отже, варто зазначити, що такий складник як практика в усьому розмаїтті її видів присутня у багатьох напрямках розвитку – від Напрямку 1, яким передбачено врегулювання стандартів бібліотечно-інформаційної галузі до Напрямку 5, де йдеться про модернізацію матеріально-технічної бази та інформаційно-технологічної інфраструктури бібліотек, так і Напрямку 6, націленого на розвиток та актуалізацію документно-інформаційних ресурсів бібліотек та Напрямку 8 – збереження українського культурного надбання в частині документів цих ресурсів. Складник освіта досить повноцінно відбито у Напрямку 4, присвяченому забезпеченню професійного розвитку персоналу бібліотек, оновленню системи бібліотечно-інформаційної освіти та підвищення кваліфікації. Так само чітко Стратегією передбачено розвиток науки – Напрямок 9, що передбачає забезпечення наукового супроводу розвитку бібліотек в умовах якісних змін, та складника комунікація – Напрямок 10, присвяченого розвитку ефективних комунікацій, що передбачає створення системи ефективної внутрішньої та зовнішньої комунікації для розвитку партнерств, просування спільних цінностей тощо. Тісно пов'язаним із партнерством є Напрямок 7, який можна віднести одночасно і до практики і до комунікації, оскільки він спрямований на підвищення соціальної ролі читання як процесу культурного, професійного та інтелектуального збагачення особистості. Наступний складник – самоорганізація та управління, представлено у Напрямках 2 та 3, якими передбачено створення нової архітектури інтегрованої бібліотечної системи країни на основі універсального доступу та економічної доцільності та створення систе-

ми гарантованого бюджетного фінансування основних бібліотечних послуг, реформування механізмів отримання та використання надходжень з інших джерел фінансування. Складник етика і право, маємо змогу прослідкувати в межах Стратегії в аспекті права в Напрямі 1, яким передбачено удосконалення нормативно-правової бази, яка стосується діяльності бібліотек.

З вище наведеного варто зробити висновки, що у цілому, запропоновані для розвитку до 2025 року напрями, представлені у Стратегії “Якісні зміни бібліотек для забезпечення сталого розвитку України” відповідають організаційній структурі структурно-функціональної моделі БСІ, отже їхня реалізація мала привести до покращення умов функціонування БСІ. Нажаль, комплекс соціально-політичних факторів та соціально-економічних наслідків загальної ситуації в країні в цей період, зміщення фокусу у вирішенні гуманітарних проблем на державному рівні у бік протистояння воєнній та інформаційній агресії, вплинули на відтермінування реалізації Стратегії та пов’язаних із нею проєктів, проте, одночасно, створили умови для участі БСІ у якісних перетвореннях за окремими напрямками.

Саме в цей період – 2015–2016 рр. з’являється новий вектор суспільного розвитку, в якому бібліотечно-інформаційні установи країни можуть відігравати важливу роль – цифровізація суспільства. Об’єктивним історичним чинником впливу стало підписання Угоди про Асоціацію з Європейським союзом, основні цілі розвитку інформаційного суспільства в Україні поступово узгоджуються з орієнтирами європейського розвитку. Серед цих орієнтирів – ініціатива «Цифровий порядок денний для Європи» («Digital agenda for Europe»), яка визначає пріоритетні позиції розбудови інформаційного суспільства в рамках європейської стратегії економічного розвитку «Європа 2020: стратегія розумного, сталого і всеосяжного зростання» («Europe 2020: Strategy for smart, sustainable and inclusive growth»). З метою інтеграції у світові процеси «цифровізації» у 2016 р. Кабінет Міністрів України презентував проєкт «Цифровий порядок денний України 2020» («Digital Agenda for Ukraine

2020»), концептуальні засади викладені у документі [10].

У зазначеному проєкті широко вживані поняття «цифрової грамотності», «цифрової компетентності», «цифрового інтелекту», а серед першочергових сфер та ініціатив цифровізації України було визначено, зокрема, й поширення цифрової освіти. І саме у цьому напрямі бібліотеки можуть бути активними гравцями, опорними пунктами для засвоєння громадянами нових цифрових компетентностей.

У вересні 2019 р. в країні було створено Міністерство цифрової трансформації, яке покликане вирішити значні завдання залучення мільйонів українців до програми розвитку цифрових навичок, забезпечити доступність публічних послуг для громадян і бізнесу онлайн. До кола першочергових завдань потрапив і розвиток єдиного державного веб-порталу електронних послуг «Дія», запровадження надання цих послуг через смартфон (мобільний застосунок «Дія») для побудови «Держави у смартфоні».

Підписання у січні 2020 р. угоди між Українською бібліотечною асоціацією та Міністерством цифрової трансформації України стало цілком логічним кроком приєднання Асоціації як партнера до проєкту «Дія. Цифрова освіта», що є складовою національного проєкту «Дія». Таким чином найпотужніша громадська організація, яка об’єднує професіоналів і зацікавлених у розвитку БІС в Україні, закликає бібліотеки активно долучатися до національного проєкту «Дія. Цифрова освіта» [11], ставати консультаційними центрами, де користувачі бібліотек за допомогою бібліотечних фахівців зможуть пройти навчання на національній онлайн платформі з цифрової грамотності.

Ці події ще раз додають аргументів для включення до кола соціокультурних чинників, які істотно впливають на розвиток БСІ у першій чверті ХХІ ст., всеосяжний вплив цифрової культури.

Якщо повернутися до методики використання інституціонального та системного підходів, можна дослідити залученість бібліотечного соціального інституту у розбудову цифрової культури. Результатом такого дослідження стане доведення того факту, що

базові елементи структурно-функціональної моделі БСІ, зокрема такі види діяльності, як практика, освіта, наука, комунікація, управління, етика і право, мають різні ступені взаємодії та взаємозалежності із цифровою культурою.

Найвищий рівень цифрової взаємодії спостерігається в елементі «практика», що підтверджується багаторічним досвідом з реалізації проєктів зі створення бібліотеками цифрових колекцій, які репрезентують історико-культурні, наукові та освітні здобутки, використанням інформаційно-комунікаційних (цифрових) технологій для ведення основних виробничих процесів з формування та використання інформаційних ресурсів, обслуговування користувачів тощо. В елементі «професійна та наукова комунікація» сьогодні також досить високий рівень саме цифрової взаємодії між фахівцями, яка охоплює електронні журнали, онлайн конференції, присутність і спілкування у соціальних мережах, професійну блогосферу. Можна засвідчити, що в елементі «наука» прояви цифрової культури в різних аспектах бібліотечно-інформаційної діяльності активно досліджуються сучасниками, проте про використання у бібліотечно-інформаційних розвідках саме технологій цифрової науки (як складової цифрової культури) нам поки що не відомо. Стосовно розвитку взаємодії цифрової культури та освіти як складника БСІ варто зазначити, що цифрові технології надзвичайно активно використовуються в навчальному процесі під час підготовки та підвищення кваліфікації спеціалістів. Зокрема, йдеться про електронні навчальні курси, дистанційне навчання, вебінари, онлайн-лекції, тренінги тощо. Проте, цілеспрямованої підготовки фахівців нового покоління для БСІ, орієнтованих на взаємодію у переважно цифровому середовищі, в Україні поки що не ведеться. В аспектах управління, етики і права впровадження технологій цифрової культури має посилюватися. Особливо це стосується сервісних можливостей цифрових технологій для управління та прийняття управлінських рішень, гармонізації законодавства, що стосується бібліотечно-інформаційної діяльності, із реаліями цифровізації усіх сфер суспільного життя.

Також, аналізуючи впливовість соціокультурних чинників стосовно розвитку БСІ у першій чверті XXI ст., до найвпливовіших варто віднести концепцію суспільства знань, що до певної міри прийшла на зміну концепції інформаційного суспільства, і ґрунтується не лише на технологіях, а має ширші соціальні, етичні та політичні параметри. Концепція суспільства знань, у свою чергу, спонукала бібліотекознавців до вироблення моделі бібліотеки суспільства знань як філософської категорії та організаційно-технологічної структури [6]. Продовженням цього напрямку теоретико-методологічних пошуків вважаємо вироблення моделі взаємодії бібліотеки і цифрової науки, здійснене В. Копанєвою [4, 5]. Концептуальна модель бібліотеки цифрової науки передбачає започаткування в її структурі віртуальної лабораторії цифрової науки, що розглядаються не лише сховищем публікацій, а й «робочим столом ученого», оснащеним інструментарієм для проведення дослідницької роботи. Серед таких лабораторій має бути передбачена віртуальна лабораторія дистанційного навчання, оскільки якісна підготовка бібліотекарів нового покоління та профільних кадрів вищої кваліфікації потребує наявності науково-бібліотечного комплексу з належними інформаційними та програмно-технологічними ресурсами.

Висновки. З огляду на вищезазначене, вбачаємо головною перспективою реалізації Стратегії розвитку бібліотечної справи на період до 2025 року “Якісні зміни бібліотек для забезпечення сталого розвитку України” залучення бібліотечно-інформаційних установ різних видів до участі в актуальних національних і міжнародних проєктах, зокрема і проєктах цифрової трансформації України, які реалізуються урядом.

На теоретико-методологічному рівні вважаємо, що врахування вищезазначених історичних та соціокультурних чинників впливу потребує розробки нової концептуальної моделі розвитку БСІ в умовах цифровізації і цьому буде присвячено наступну публікацію.

Діяльність професійних громадських об'єднань є важливим чинником розвитку БСІ на сучасному етапі, в межах статті автор використав як приклад багаторічну цілеспря-

мовану роботу Української бібліотечної асоціації, оскільки має безпосереднє відношення саме до цієї громадської організації. Проте не менш цікавим може стати аналіз діяльності інших громадських організацій та об'єднань, які також впливають на розвиток БСІ на національному або регіональному рівні. Участь бібліотек у формуванні інформаційної сис-

теми міст, районів, розвиток громадянського суспільства в країні, що сприяє консолідації місцевих співтовариств, може створити умови для появи нових суб'єктів, зацікавлені у партнерських взаємовідносинах з бібліотеками. І це питання також може досліджуватися з позицій системного аналізу та визначення впливовості на розвиток БСІ у цілому.

Список використаних джерел

1. Басов, С. А. Об институциональном подходе в библиотековедении. Науч. и техн. б-ки. 2011. № 3. С. 50–69.
2. Воскобойнікова-Гузєва, О.В. Стратегії розвитку бібліотечно-інформаційної сфери України: генезис, концепції, модернізація. Київ : Академперіодика, 2014. 362 с.
3. Гранчак, Т.Ю. Бібліотека і політична комунікація. Київ, 2012. 481 с.
4. Копанєва В.О. Бібліотека цифрової науки. Вісн. НАН України. 2018. № 4. С. 76–85.
5. Копанєва В.О. Концептуальна модель бібліотеки в середовищі цифрової науки. Бібліотекознавство. Документознавство. Інформологія. 2019. № 4. С. 6–13.
6. Костенко, Л.Й. Бібліотека суспільства знань: концептуальна модель. Бібліотекознавство. Документознавство. Інформологія. 2006. № 1. С. 23–28.
7. Мар'їна О.Ю. Бібліотека в цифровому просторі. Харків : ХДАК, 2017. 326 с.
8. Стратегія розвитку інформаційного суспільства в Україні: розпорядження Кабінету Міністрів України від 15 травня 2013 р. № 386-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/386-2013-%D1%80> (дата звернення: лютий 2020).
9. Про схвалення Стратегії розвитку бібліотечної справи на період до 2025 року “Якісні зміни бібліотек для забезпечення сталого розвитку України” : розпорядження Кабінету Міністрів України від 23.03.2016 р. №219-р. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/219-2016-%D1%80>. (дата звернення: лютий 2020).
10. Цифрова адженда України – 2020 : Концептуальні засади. Hitech office. 2016. URL: <https://uccs.org.ua/uploads/files/58e78ee3c3922.pdf> (дата звернення: лютий 2020).
11. Дія. Цифрова освіта. URL: <https://ula.org.ua/255-programi-proekti/4488-diia-tsyfrova-osvita> (дата звернення: лютий 2020).

References

1. Basov, S. A. (2011). About institutional approach in library science. Nauchnije i tekhnicheskije biblioteki, 3, 50-69 [in Russian].
2. Voskoboinikova-Huzieva, O. V. (2014). Strategies of the development of the librarian-informational field of Ukraine: genesis, conceptions, modernization. Kyiv: Akademperiodyka [in Ukrainian].
3. Hranchak, T. Y. (2012). Library and political communication. Kyiv [in Ukrainian].
4. Kopanieva, V. (2018). Digital Science Library. Visny'k Nacional'noyi Akademiyi Nauk Ukrayiny, 4, 76-85 [in Ukrainian].
5. Kopanieva, V. O. (2019). Conceptual model of the library in the environment of digital science. Biblioteko-znavstvo. Dokumentoznavstvo. Informolohiia, 4, 6-13 [in Ukrainian].
6. Kostenko, L. Y. (2006). Knowledge Society Library: A Conceptual Model. Biblioteko-znavstvo. Dokumentoznavstvo. Informolohiia, 1, 23-28 [in Ukrainian].
7. Marina, O. Yu. (2017). Library in digital space. Kharkiv: CDAC [in Ukrainian].
8. Ordinance of the Cabinet of Ministers of Ukraine On approving the Strategy of Information Society Development in Ukraine. (2013, May 15). Uriadovyi kurier, 105. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/386-2013-%D1%80> [in Ukrainian].
9. Ordinance of the Cabinet of Ministers of Ukraine On approval of the Library Development Strategy for the period up to 2025 “Qualitative changes of libraries for ensuring sustainable development of Ukraine”.

(2016, March 23). Uriadovi kurier, 68. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/219-2016-%D1%80> [in Ukrainian].

10. Digital Agenda of Ukraine 2020 – Conceptual Background (Version 1.0). (2016). Hitech office. Retrieved from: <https://ucci.org.ua/uploads/files/58e78ee3c3922.pdf> [in Ukrainian].

11. Diia. Digital Education. (2020). Retrieved from: <https://ula.org.ua/255-programi-proekti/4488-diia-tsyfrova-osvita> [in Ukrainian].

УДК [005.921.1-022.324]:004.775(477)

Добровольська Вікторія Василівна,
кандидат наук із соціальних комунікацій, доцент,
доцент кафедри культурології та інформаційних комунікацій
Національної академії керівних кадрів культури і мистецтв
vika_dobrovolska@ukr.net
orcid.org/0000-0002-0927-1179

ЕЛЕКТРОННА БІБЛІОТЕКА «УКРАЇНІКА» – УНІКАЛЬНИЙ ІНТЕГРОВАНІЙ РЕСУРС ЦИФРОВОЇ ДОКУМЕНТАЛЬНОЇ СПАДЩИНИ

Мета роботи – розглянути основні завдання та функціональні особливості електронної бібліотеки «Україніка» – унікального інтегрованого ресурсу цифрової документальної спадщини України, розкрити сучасний погляд на роль бібліотеки як соціального і культурного інституту. **Методологія дослідження** полягає у використанні загальнонаукових методів: аналізу, синтезу, логічного методу, методу візуалізації результатів дослідження. **Наукова новизна** роботи полягає в розширенні уявлень про е-бібліотеку «Україніка», що архівує та актуалізує для користувачів цінні вільнодоступні мережеві електронні ресурси різними мовами, які містять знання про Україну. **Висновки.** «Україніка» – національний довідково-інформаційний та документальний ресурс архівних, рукописних і друкованих джерел, створених в Україні або інших державах – про Україну, її історію, економіку, культуру, що ґрунтується на засадах обліку та акумуляції документальної спадщини українського народу. «Україніку» серед інших проектів вирізняє оригінальна система організації знань, заснована на впровадженні унікального довідково-пошукового апарату та супровідної іконографічної інформації. Інтернет-ресурси включено до єдиної пошукової системи «Україніки» разом з іншими електронними документальними інформаційними джерелами. Створена веббіографія поступово формує Інтернет-навігатор українознавчого сегменту інтернету, а надалі може бути дороговказом для визначення цінності інтернет-ресурсів для архівування та довгострокового зберігання. Створений довідковий апарат тісно пов'язаний з іншими українськими довідковими веб-проектами: Вікіпедія, Енциклопедія історії України (EIU), Internet Encyclopedia of Ukraine (IEU), Енциклопедія сучасної України (ЕСУ), Український національний біографічний архів. Саме це дає підстави вважати е-бібліотеку «Україніка» справжнім порталом знань про Україну.

Ключові слова: електронна бібліотека «Україніка», цифрові ресурси, документальна спадщина України.

(2016, March 23). Uriadovi kurier, 68. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/219-2016-%D1%80> [in Ukrainian].

10. Digital Agenda of Ukraine 2020 – Conceptual Background (Version 1.0). (2016). Hitech office. Retrieved from: <https://ucci.org.ua/uploads/files/58e78ee3c3922.pdf> [in Ukrainian].

11. Diia. Digital Education. (2020). Retrieved from: <https://ula.org.ua/255-programi-proekti/4488-diia-tsyfrova-osvita> [in Ukrainian].

УДК [005.921.1-022.324]:004.775(477)

Добровольська Вікторія Василівна,
кандидат наук із соціальних комунікацій, доцент,
доцент кафедри культурології та інформаційних комунікацій
Національної академії керівних кадрів культури і мистецтв
vika_dobrovolska@ukr.net
orcid.org/0000-0002-0927-1179

ЕЛЕКТРОННА БІБЛІОТЕКА «УКРАЇНІКА» – УНІКАЛЬНИЙ ІНТЕГРОВАНІЙ РЕСУРС ЦИФРОВОЇ ДОКУМЕНТАЛЬНОЇ СПАДЩИНИ

Мета роботи – розглянути основні завдання та функціональні особливості електронної бібліотеки «Україніка» – унікального інтегрованого ресурсу цифрової документальної спадщини України, розкрити сучасний погляд на роль бібліотеки як соціального і культурного інституту. **Методологія дослідження** полягає у використанні загальнонаукових методів: аналізу, синтезу, логічного методу, методу візуалізації результатів дослідження. **Наукова новизна** роботи полягає в розширенні уявлень про е-бібліотеку «Україніка», що архівує та актуалізує для користувачів цінні вільнодоступні мережеві електронні ресурси різними мовами, які містять знання про Україну. **Висновки.** «Україніка» – національний довідково-інформаційний та документальний ресурс архівних, рукописних і друкованих джерел, створених в Україні або інших державах – про Україну, її історію, економіку, культуру, що ґрунтується на засадах обліку та акумуляції документальної спадщини українського народу. «Україніку» серед інших проектів вирізняє оригінальна система організації знань, заснована на впровадженні унікального довідково-пошукового апарату та супровідної іконографічної інформації. Інтернет-ресурси включено до єдиної пошукової системи «Україніки» разом з іншими електронними документальними інформаційними джерелами. Створена веббіографія поступово формує Інтернет-навігатор українознавчого сегменту інтернету, а надалі може бути дороговказом для визначення цінності інтернет-ресурсів для архівування та довгострокового зберігання. Створений довідковий апарат тісно пов'язаний з іншими українськими довідковими веб-проектами: Вікіпедія, Енциклопедія історії України (EIU), Internet Encyclopedia of Ukraine (IEU), Енциклопедія сучасної України (ESU), Український національний біографічний архів. Саме це дає підстави вважати е-бібліотеку «Україніка» справжнім порталом знань про Україну.

Ключові слова: електронна бібліотека «Україніка», цифрові ресурси, документальна спадщина України.

Добровольская Виктория Васильевна,
кандидат наук по социальным коммуникациям, доцент,
доцент кафедры культурологии и информационных коммуникаций
Национальной академии руководящих кадров культуры и искусств

ЭЛЕКТРОННАЯ БИБЛИОТЕКА «УКРАИНИКА» – УНИКАЛЬНЫЙ ИНТЕГРИРОВАННЫЙ РЕСУРС ЦИФРОВОГО ДОКУМЕНТАЛЬНОГО НАСЛЕДИЯ

Цель работы – рассмотреть основные задачи и функциональные особенности электронной библиотеки «Украиника» – уникального интегрированного ресурса цифрового документального наследия Украины, раскрыть современный взгляд на роль библиотеки как социального и культурного института. **Методология** исследования заключается в использовании общенаучных методов: анализа, синтеза, логического метода, метода визуализации результатов исследования. **Научная новизна** работы заключается в расширении представлений об е-библиотеке «Украиника», что архивирует и актуализирует для пользователей ценные общедоступные сетевые электронные ресурсы на разных языках, содержащие знания об Украине. **Выводы.** «Украиника» – национальный справочно-информационный и документальный ресурс архивных, рукописных и печатных источников, созданных в Украине или других государствах - об Украине, ее истории, экономике, культуре, основанной на принципах учета и аккумуляции документального наследия украинского народа. «Украинику» среди других проектов отличает оригинальная система организации знаний, основанная на внедрении уникального справочно-поискового аппарата и сопроводительной иконографической информации. Интернет-ресурсы включены в единую поисковую систему «Украиники» вместе с другими электронными документальными информационными источниками. Созданная веббиблиография постепенно формирует Интернет-навигатор украиноведческого сегмента интернета, а в дальнейшем может быть ориентиром для определения ценности Интернет-ресурсов для архивирования и долгосрочного хранения. Созданный справочный аппарат тесно связан с другими украинскими справочными веб-проектами: Википедия, Энциклопедия истории Украины (ЭИУ), Internet Encyclopedia of Ukraine (IEU), Энциклопедия современной Украины (ЭСУ), Украинский национальный биографический архив. Именно это дает основания считать е-библиотеку «Украиника» настоящим порталом знаний об Украине.

Ключевые слова: электронная библиотека «Украиника», цифровые ресурсы, документальное наследие Украины.

Dobrovolska Viktoriya,
Doctor of Philosophy in Social Communications, associate professor,
associate professor of the Department of Cultural Studies
and Informational Communications

THE ELECTRONIC LIBRARY “UKRAINIKA” AS THE UNIQUE INTEGRATED RESOURCE OF DIGITAL DOCUMENTARY HERITAGE

The purpose of the paper is to consider the main tasks and functional features of the electronic library “Ukrainika” as the unique integrated resource of Ukraine’s digital documentary heritage, to open up a contemporary perspective on the role of the library as a social and cultural institution. **The methodology of the research** consists in using of the general scientific methods: analysis, synthesis, logical method, method of the research results visualization. **The scientific novelty** of the paper lies in the expansion of ideas about the e-library “Ukrainika”, that archives and actualizes the valuable free-of-charge online electronic resources in different languages, that contain knowledge about Ukraine, for users. **Conclusions.** “Ukrainika” is a national reference, information and documentary resource of archival, manuscript and print sources, created in Ukraine or other countries, about Ukraine, its history, economy, culture. It is based on the principles of accounting and accumulation of documentary heritage of the Ukrainian people. Among other projects “Ukrainika” is distinguished by the original system of knowledge organization, based on the introduction of the unique reference and search apparatus and accompanying iconographic information. Internet resources

are included in single search engine of the “Ukrainika”, along with other electronic documentary information sources. The created webliography gradually forms the Internet navigator of the Ukrainian segment of the Internet and in the future may be a guide to determining the value of Internet resources for archiving and long-term storage. Created reference apparatus is closely related to other Ukrainian reference web projects: Wikipedia, Encyclopedia of Ukrainian History (EIU), Internet Encyclopedia of Ukraine (IEU), Encyclopedia of Modern Ukraine (ESU), the Ukrainian National Biographical Archive. It gives reason to consider, that the e-library “Ukrainika” is a real portal of knowledge about Ukraine.

Keywords: electronic library “Ukrainika”, digital resources, documentary heritage of Ukraine.

Актуальність теми дослідження. В ході стрімкого розвитку інформаційного суспільства цифрова культура набуває масштабного складного і багатозначного характеру. Сучасні дослідники активно поглиблюють і розширюють розуміння простору цифрової культури, як в теоретичному, так і практичному аспектах, аналізуючи нові практики, які виникли саме завдяки цифровим технологіям. Завдяки інформаційно-комунікативним технологіям відбувається становлення електронних бібліотек, оцифрування культурної спадщини і накопичення цифрового контенту, що є однією з основних тенденцій у культурі сучасності та об’єктивною умовою розвитку глобальної інформаційної цивілізації. У всьому світі переводяться у цифрову форму і організовуються у вигляді публічних електронних ресурсів мільйони документів, музейних предметів та інших продуктів інтелектуальної діяльності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Ролі бібліотек, архівів, музеїв як сховищ національно-культурного спадку, носіїв соціальної пам’яті, ідейної основи формування соціокультурного середовища, а також формам, перевагам їх взаємодії присвячені праці українських вчених, зокрема Л. А. Дубровіної, І. Б. Матяш, А. М. Киридон [1]. Проблеми створення інтегрованого веб-ресурсу книжкових пам’яток України розглядалися у спільній праці Г. І. Ковальчук і К. В. Лобузіної [3]. Концептуальні засади розбудови фундаментальної національної електронної бібліотеки «Україніка» розкриває В. І. Попик [12]. Дослідженню електронної бібліотеки «Україніка» присвячено праці К. В. Лобузіної, І. П. Перенесієнко, Н. В. Лошинської [5]. Цифрові бібліотечні проекти, зокрема організація довгострокового збереження бібліотечних електронних ресур-

сів, у тому числі оцифрованих, розглянуто у монографії І. В. Лобузіна [6].

Мета роботи – розглянути основні завдання та функціональні особливості електронної бібліотеки «Україніка» – унікального інтегрованого ресурсу документальної спадщини України, розкрити сучасний погляд на зміну ролі бібліотеки як соціального і культурного інституту.

Виклад основного матеріалу. Сучасна концепція створення цифрових ресурсів історико-культурної спадщини свідчить про те, що просте оцифрування та нагромадження цифрових архівів рідкісних та цінних джерел є абсолютно недостатнім для дослідників. Широкий пласт професійних знань у більшості випадків залишається в неявиному (незафіксованому) вигляді. Це різноманітна інформація, що стосується семантичних засобів пошуку інформації (ієрархічних, асоціативних, синонімічних відносин між поняттями). Цією інформацією володіє бібліотечний спеціаліст з великим досвідом роботи. Це той науководовідковий апарат, що складають контрольовані словники та авторитетні файли різноманітного призначення: авторів, організацій та установ, предметних рубрик, класифікаторів і рубрикаторів, географічних рубрик тощо. Усвідомлення цінності цієї інформації спонукало до винайдення інструментів, які б дозволили скористатись цим досвідом не лише бібліотекарям, а й користувачам.

Впровадження продуманої системи пов’язаних понять у пошуковий апарат цифрового ресурсу, створює передумови для поступового розгортання енциклопедичного порталу знань національної культурної спадщини. Під бібліотечним порталом знань слід розуміти високоінтегровану інформаційну систему, призначену для надання єдиної точки доступу

до різних ресурсів і послуг бібліотеки через онлайнний інтелектуальний інтерфейс користувача, який здійснює посередництво між інформаційними джерелами та користувачем у всіх аспектах діяльності: навчальному, виробничому, дослідницькому, культурному тощо. Основу будь-якого порталу знань становить система організації знань [7].

Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського (далі –НБУВ) ініціювала та розпочала створення інтегрованого ресурсу «Електронна бібліотека «Україніка» – зведеного бібліографічного та електронного ресурсу усієї документальної спадщини України з організацією доступу до науково-довідкових, бібліографічних і текстових ресурсів, репрезентації оригіналів документів у цифровому форматі з широкими можливостями представлення на сайтах бібліотек, архівів, наукових установ у глобальній світовій мережі. «Україніка» є аналогом некомерційних цифрових проєктів, здійснюваних національними бібліотеками інших країн, зокрема: POLONA (Польща), GALLICA (Франція), AMERICAN MEMORY (США), CANADIANA (Канада).

Формування фундаментальної е-бібліотеки «Україніка» є природним завданням НБУВ з огляду на концентрацію у її фондах найбільш повного масиву літератури про Україну, включно з основною частиною унікальних і рідкісних документів, так і на накопичення нею вагомого дослідницького, методологічного й системотехнічного підґрунтя, величезних напрацювань її вчених, спеціалістів щодо інтеграції всього багатства знань про Україну [12].

Передумовою створення е-бібліотеки «Україніка» стала низка науково-дослідних та науково-організаційних робіт, здійснених у НБУВ упродовж останніх 10 років у напрямі формування інтегрованого електронного історико-культурного інформаційного ресурсу. З огляду на те, що фонди НБУВ є унікальним зібранням різноманітних джерел інформації: книги, журнали, продовжувані видання, карти, ноти, образотворчі матеріали, рукописи, стародруки, газети, документи на нетрадиційних носіях інформації, опис різних видів документів регулюється різними стандартами, упорядкування документів спеціалізованих

фондів здійснюється на наукових принципах, які включають зовнішню специфіку документів, час їх створення і побутування.

У НБУВ було створено комплексні робочі групи, до яких увійшли наукові експерти спеціалізованих підрозділів і фахівці відділу інформаційних технологій. До складу таких груп увійшли фахівці за видами бібліотечних ресурсів: відділу кодикології і кодикографії та відділу фондів рукописної спадщини Інституту рукописів; фонду юдаїки Інституту рукопису; відділу стародруків та рідкісних видань, відділу образотворчих мистецтв і відділу музичних фондів Інституту книгознавства; Інституту архівознавства; відділу формування та використання газетних фондів; сектора картографічних видань. У співпраці з фахівцями цих робочих груп була здійснена копітка робота з розробки комплексних профільних і спеціалізованих інформаційних ресурсів з інтегрованим пошуковим апаратом і користувацьким інтерфейсом [10]. Були також проведені роботи, що сприяли автоматизації бібліографічної роботи і включенню до електронного пошукового апарату НБУВ інформаційних ресурсів національної бібліографії. Крім друкованого варіанту бібліографічного каталогу з багатоаспектним довідково-допоміжним апаратом, також готувалась онлайндова публікація бібліографічних баз даних [9].

Накопичений досвід формування ресурсів рукописної і книжкової спадщини України дозволив розвивати важливий для виконання функцій НБУВ як національного бібліотечного книгосховища проєкт «Книжкові пам'ятки НБУВ», пов'язаний з реалізацією завдань формування Державного реєстру національної культурної спадщини. База даних «Книжкові пам'ятки НБУВ» призначена для науково-бібліографічної реєстрації пам'яток і сьогодні доступна на порталі НБУВ в тематичному блоці «Історико-культурні ресурси» [3]. Було також започатковано спеціальні дослідження питання створення цифрової бібліотеки на базі фондів НБУВ і ресурсів спеціалізованих відділів. Був розроблений ряд технологічних рішень, спрямованих на вдосконалення структури і користувацького інтерфейсу «Цифрової бібліотеки історико-культурної спадщини», разом з відділами-фондоутримувачами роз-

почато формування низки цифрових колекцій: тематичних, персональних, видавничих, книжкових пам'яток, історичних фондів і зібрань [6].

Узагальнення досвіду формування електронних ресурсів історико-культурної спадщини стало основою розробки оригінальної моделі та інформаційної архітектури національної е-бібліотеки «Україніка». Розробили його, підтримують, наповнюють і розвивають співробітники Інституту інформаційних технологій НБУВ на чолі з доктором наук із соціальних комунікацій Катериною Лобузіною [5].

Мета проекту – акумулювати у цифровому форматі твори усіма мовами, незалежно від місця видання, про український народ, територію України та про всі народи, які жили або живуть у її межах. Це дозволить надати користувачам е-бібліотеки знання про Україну, її народ, його історію, традиції і культуру, розбудовану політичну націю, сформовану нею державу; матеріали про природне, географічне середовище, демографічний, економічний, соціальний, освітній, науковий потенціал України, здобутки української нації, її місце у світовому цивілізаційному розвитку.

Основними завданнями ресурсу є:

- надання широкій громадськості доступу до документів державно-національної ваги;
- забезпечення користувачів єдиною точкою входу для пошуку різноманітних за видами і тематичною спрямованістю ресурсів України;
- збирання та архівування мережевих електронних ресурсів Україніки (насамперед електронних версій книг і періодичних видань);
- забезпечення збереження рідкісних бібліотечних та архівних фондів Україніки в електронному форматі;
- створення на базі ресурсів е-бібліотеки персональних, тематичних і проблемно-орієнтованих електронних колекцій;
- популяризація української мови та культури, поширення української літератури для україномовних зарубіжних користувачів;
- створення можливостей використання фондів е-бібліотеки у наукових дослідженнях, в освітніх процесах, а також з метою популяризації іміджу України у світі [2].

Ядром фонду електронної бібліотеки є оцифровані документи українознавчої тематики з фондів НБУВ, цифрові джерела національної спадщини (рукописні книги, літописи, українські стародруки, рідкісні видання). У тому числі значним інформаційним масивом є створення електронного ресурсу національної бібліографії України: «Книга в Україні (1861–1917)» і «Україномовна книга (1798–1923)». Інтернет-ресурси включено до єдиної пошукової системи е-бібліотеки разом з іншими електронними документальними інформаційними джерелами.

Загальнодоступним сайт став у 2017 році і відтоді перебуває в процесі перманентного наповнення, основними джерелами якого є електронні ресурси Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського, вільнодоступні мережеві електронні ресурси, українознавчі сайти та веб-ресурси наукових установ і закладів культури, оцифровані видання із фондів Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського.

Вирізняє «Україніку» серед інших проектів оригінальна система організації знань, заснована на впровадженні унікального довідково-пошукового апарату та супровідної іконографічної інформації. Створений довідковий апарат тісно пов'язаний з іншими українськими довідковими веб-проектами: Вікіпедія, Енциклопедія історії України (ЕІУ), Internet Encyclopedia of Ukraine (IEU), Енциклопедія сучасної України (ЕСУ), Український національний біографічний архів. Саме це дає підстави для того, щоб вважати створену е-бібліотеку справжнім порталом знань про Україну.

Формалізована інформація про зміст кожного окремого документа розкривається за допомогою таких основних блоків: «Тип ресурсу», «Тема» та «Предметна рубрика».

«Тип ресурсу» відображає формат документа, відповідно, у переважній більшості випадків заповнення потребує лише одне поле. Наразі їх перелік становить 12 позицій: «Газети», «Інтернет-ресурси», «Архівні документи», «Карти», «Книги», «Мультимедійні матеріали», «Ноти», «Образотворчі матеріали», «Періодика», «Рукописи», «Статті, фрагменти публікацій», «Фотоматеріали». Запроваджен-

ня типу документів «Інтернет-ресурси» дає змогу крім бібліографічного обліку, також створювати веббібліографію значимих для знань про Україну ресурсів глобальної мережі. Включення веб-ресурсів до інформаційного поля інших цифрових документів української тематики створює для користувачів суттєві зручності: ці ресурси актуалізуються як під час вузько-цільового інформаційного пошуку, так і представленні окремим блоком як інтернет-навігатор з питань українознавства.

За основу навігаційного дерева («дерева знань») «Україніки» в полі «Тема» взято розділи знань таблиць класифікації «Рубрикатора НБУВ». На наступних ступенях підпорядкування отримані предметні заголовки суттєво скорочено та відкореговано з метою конкретизації у межах українознавчої тематики. Під час роботи користувач отримує можливість доступу до ієрархічної структури скороченого варіанту Рубрикатора НБУВ і переходу з певного рівня класифікаційної ієрархії на рівень вище або нижче для розширення або звуження меж тематичного пошуку. Користувач може обирати потрібні йому розділи, переглядати їх структуру та обирати більш чіткі та інтуїтивно зрозуміліші заголовки.

У електронній бібліотеці «Україніка» НБУВ тематична організація матеріалів відбувається у двох напрямках – опис змісту документів та опис змісту предметних рубрик. Ієрархічні предметні зв'язки представлення знань реалізовані на основі рубрикатора з питань «Україніки», який забезпечує зазначення належності документа до певного узагальненого розділу знань. Для уточнення та деталізації предметного образу документа використовується система неієрархічних змістових зв'язків на основі предметних рубрик. Паралельне використання цих двох способів організації знань забезпечує користувачеві можливість формування як загальних пошукових запитів, так і проведення більш детального пошуку конкретних понять [11].

Зважаючи на те, що для дослідників важливим є не лише сам зміст документів, а також і супровідний контекст (часовий, географічний, історичний, персональний тощо), «Україніка» супроводжує унікальний довідковий апарат структурованих пов'язаних даних,

що відносяться до інформаційного поля знань про Україну. Дані електронного довідника розділені на такі основні категорії: «Персоналії», «Історичні події», «Верстви населення», «Географічні об'єкти», «Держави», «Народи», «Населені пункти», «Пам'ятки культури», «Пам'ятки природи», «Установи» та ін. Кожна сторінка даних містить унікальний ідентифікатор, заголовок, інформаційне зображення, категорію, варіанти написання заголовка, інформацію про пов'язані дані, гіперпосилання до довідкових Інтернет-ресурсів, що в сукупності складає пошуковий образ поняття, якому відповідає предметна довідка та атрибутовані нею документи. Таким чином, відбувається інтеграція кожної окремої предметної рубрики у загальну систему тематичної організації електронної бібліотеки «Україніка». Основні поняття представленої галузі знань супроводжено іконографічною та довідково-енциклопедичною інформацією, що надає змогу визначити для кожного ресурсу його тематичні, територіальні, часові й інтелектуальні атрибути. Для кожної довідки автоматично з'являється інформація про наявність відповідних творів в електронній бібліотеці, для кожного твору – інформація про наявні довідкові ресурси. Для автора-науковця наводиться посилання до його авторського профілю на порталі «Наука України: доступ до знань». Все це створює для дослідників умови ефективного пошуку джерел наукової інформації. Довідкові записи пошукового апарату е-бібліотеки «Україніка» містять посилання до статей Вікіпедії (станом на кінець 2019 р. понад 7,2 тисячі тематичних рубрик, зокрема, понад 5,5 тис. містять посилання до української Вікіпедії; понад 5 тис. довідок присвячені персоналіям діячів науки, освіти та культури України) [5].

Важливою частиною користувацького інтерфейсу е-бібліотеки «Україніка» є також різні бібліографічні зв'язки. Крім стандартних зв'язків, таких як томи багатотомника, статті збірника або випуски періодичного видання, застосовуються також інші пов'язані дані: рукопис – видання, першопублікація – перевидання, оригінал твору – переклад тощо. Альтернативні зв'язки даних створюються завдяки формуванню різних колекцій українознавчої тематики. Наразі, в е-бібліотеці «Ук

їніка» створено такі важливі для дослідників історико-культурної спадщини України колекції, як «Біблії» (перший за хронологією документ колекції – «Острозька Біблія», 1581 р.), «Козацькі літописи» (перший за хронологією документ колекції – рукопис «Літопис Самійла Величка», 1770–1779 рр.), «Конституції» (перший за хронологією документ колекції – факсимільне видання рукопису «Пактів і Конституції прав і вольностей Війська Запорозького (Пилип Орлик)», 1710 р.), «Українські граматики, правописи» (перший за хронологією документ колекції – «Павловський А. П. Грамматика малоросійскаго наречія», 1818 р.), «Україномовна книга (1798–1923)» (перший за хронологією документ колекції – «Котляревський І. П. Енеїда на малоросійській мові перелицьована», 1798 р.). Матеріали е-бібліотеки «Україніка» мають сталі посилання та ідентифікатори, можуть слугувати джерелами для відповідних статей української Вікіпедії. Надалі розробниками передбачається створення єдиної інформаційної системи із засобами розподіленого пошуку в електронних ресурсах «Україніки» [8].

За час свого функціонування «Україніка» стала популярним науковим та освітнім веб-ресурсом. Як зазначають українські дослідники, під час опитування студенти акцентували увагу на змістових особливостях контенту е-бібліотеки «Україніка», зокрема, інформаційних матеріалах про Україну, український народ, його історію, культуру, освіту, документи про флору і фауну, географію, соціально-економічні можливості, наукові здобутки України. Відповідний контент «Україніки» має потужний потенціал для навчальної, наукової і професійної діяльності майбутніх учителів [4].

Розвиток бібліотек у мережевому середовищі передбачає розширення доступу до контенту, просування його у те середовище, де знаходиться користувач. Ця парадигма відображає сучасний погляд на зміну ролі бібліотеки як соціального і культурного інституту. Е-бібліотека «Україніка» орієнтована на дослідників, науковців, спеціалістів, для яких важливим є не лише сам зміст документів, а також і супровідний контекст (часовий, географічний, історичний, персональний тощо).

У довідковому апараті е-бібліотеки зафіксований широкий пласт професійних знань бібліотечних спеціалістів та науковців НБУВ. Впроваджена в «Україніці» система організації знань створює для дослідників умови ефективного пошуку джерел наукової інформації. Ядром фонду електронної бібліотеки є оцифровані документи українознавчої тематики з фондів НБУВ, цифрові джерела національної спадщини (рукописні книги, літописи, українські стародруки, рідкісні видання). Значним інформаційним масивом є створення електронного ресурсу національної бібліографії України: «Книга в Україні (1861–1917)» і «Україномовна книга (1798–1923)». Е-бібліотека також архівує та актуалізує для користувачів цінні вільнодоступні мережеві електронні ресурси різними мовами, які містять знання про Україну. Інтернет-ресурси включені в єдину пошукову систему «Україніки» разом з іншими електронними документальними інформаційними джерелами. Створена веббіографія поступово формує інтернет-навігатор українознавчого сегменту Інтернету, а надалі може бути дороговказом для визначення цінності Інтернет-ресурсів для архівування та довгострокового зберігання.

Цифрові проекти провідних національних бібліотек України вже сьогодні є цінним архівом і ресурсом, що забезпечує інформаційними джерелами культуру, науку, освіту. Вони виконують роль оперативного забезпечення широкої аудиторії користувачів історико-культурними джерелами, забезпечують популяризацію позитивного іміджу культури України в світі, формують консолідований страховий фонд цифрових копій документів національної спадщини України для майбутніх поколінь. Досвід створення зазначених цифрових бібліотек, їх ресурсна база та довідкова інформація наближає Україну до створення загальнодержавного цифрового культурологічного консолідованого ресурсу, аналогічного тим, які підтримуються і функціонують у багатьох країнах світу як пріоритет державної культурної політики.

Наукова новизна роботи полягає в розширенні уявлень про е-бібліотеку «Україніка», що архівує та актуалізує для користувачів цінні вільнодоступні мережеві електронні ре-

сурси різними мовами, які містять знання про Україну.

Висновки. Україніка – національний довідково-інформаційний та документальний ресурс архівних, рукописних і друкованих джерел, створених в Україні або інших державах – про Україну, її історію, економіку, культуру, що ґрунтується на засадах обліку та акумуляції документальної спадщини українського народу. «Україніка» серед інших проєктів вирізняє оригінальна система організації знань, заснована на впровадженні унікального довідково-пошукового апарату та супровідної іконографічної інформації. Інтернет-ресурси включено до єдиної пошукової системи

«Україніка» разом з іншими електронними документальними інформаційними джерелами. Створена веббібліографія поступово формує інтернет-навігатор українознавчого сегменту, а надалі може бути дороговказом для визначення цінності інтернет-ресурсів для архівування та довгострокового зберігання. Створений довідковий апарат тісно пов'язаний з іншими українськими довідковими веб-проєктами: Вікіпедія, Енциклопедія історії України (ЕІУ), Internet Encyclopedia of Ukraine (IEU), Енциклопедія сучасної України (ЕСУ), Український національний біографічний архів. Саме це дає підстави вважати е-бібліотеку «Україніка» справжнім порталом знань про Україну.

Список використаних джерел

1. Дубровіна Л., Киридон А., Матяш І. Архіви, бібліотеки, музеї – джерельна основа національної пам'яті, культурної спадщини України. *Бібліотечний вісник*. 2017. № 1. С. 3–10.
2. Електронна бібліотека «Україніка». Про проєкт. URL: <http://irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/ua/elib.exe?C21COM=F&I21DBN=AUTHOR&P21DBN=ELIB>.
3. Ковальчук Г. І., Лобузін К. В. Проблеми створення інтегрованого веб-ресурсу книжкових пам'яток України. Матеріали III Міжнародних книгознавчих читань «Стародруки і рідкісні видання в університетській бібліотеці» (Одеса, 15–17 вересня 2015 р.). 2016. С. 8–17.
4. Кучерук О. А., Караман С. О., Караман О. В. Науково-освітні електронні бібліотеки у фаховій підготовці майбутніх учителів-словесників. Інформаційні технології і засоби навчання. 2018. Т. 65. № 3. С. 152–165. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/ITZN_2018_65_3_14.
5. Лобузін К. В., Перенесієнко І., Лощинська Н. Електронна бібліотека «Україніка»: портал знань національної бібліотеки. *Бібліотеки національних академій наук: проблеми функціонування, тенденції розвитку*. 2019. Вип. 17. С. 50–64. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/bnan_2019_17_6.
6. Лобузін К. В. Цифрові бібліотечні проєкти: технологічні рішення та управління життєвим циклом колекцій : монографія. Київ, 2016. 216 с.
7. Лобузін К. В. Портали знань національних бібліотек. Міжнародна наукова конференція «Бібліотека. Наука. комунікація: актуальні тенденції у цифрову епоху» (Київ, 8–10 жовтня 2019 р.). URL: <http://conference.nbuv.gov.ua/report/view/id/845>.
8. Лобузін К. В. Фундаментальна електронна бібліотека «Україніка»: технологічна організація та основні принципи управління інформаційними ресурсами. Міжнародна наукова конференція «Бібліотека. Наука. Комунікація» (Київ, 6 жовтня 2015 р.). URL: <http://conference.nbuv.gov.ua/report/view/id/656>.
9. Лобузін К. Інформаційні технології створення національних бібліографічних ресурсів. *Бібліотечний вісник*. 2013. № 1. С. 9–14. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/bv_2013_1_2.
10. Лобузін К. Цифрове обличчя наукової бібліотеки: столітній рубіж академічних традицій та інновацій. *Бібліотечний вісник*. 2018. № 3. С. 12–17. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/bv_2018_3_4.
11. Перенесієнко І. Використання онтологій в організації електронних бібліотечних інформаційних ресурсів наукової бібліотеки. Міжнародна наукова конференція «Бібліотека. Наука. Комунікація»: формування національного інформаційного простору (Київ, 4–6 жовтня 2016 р.). 2016. С. 358–362.
12. Попик В. Концептуальні засади розбудови фундаментальної національної електронної бібліотеки «Україніка». *Бібліотечний вісник*. 2015. № 2. С. 3–9. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/bv_2015_2_3.

References

1. Dubrovina L., Kyrydon A., Matiash I. (2017). Archives, libraries, museums – the source of national memory, cultural heritage of Ukraine. *Bibliotechnyi Visnyk*, 1, 3–10. [in Ukrainian].
2. Electronic library “Ukrainika”. About the project. URL: <http://irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/ua/elib.exe?C21COM=F&I21DBN=AUTHOR&P21DBN=ELIB> [in Ukrainian].
3. Kovalchuk G., Lobuzina K. (2016). Problems of creation of an integrated web resource of book monuments of Ukraine. *Proceedings of the 3rd International Bibliographic Readings “Old-Books and Rare Editions in the University Library”* (Odessa, September 15-17, 2015). pp. 8–17. [in Ukrainian].
4. Kucheruk O., Karaman S., Karaman O. (2018). Scientific and educational electronic libraries in the professional training of future vocabulary teachers. *Information technology and training tools*. Vol. 65, 3, pp. 152–165. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/ITZN_2018_65_3_14 [in Ukrainian].
5. Lobuzina E., Perenesienko I., Loshchinskaya N. (2019). Ukrainika Electronic Library: the portal of knowledge of the national library. *Libraries of national academies of sciences: problems of functioning, tendencies of development*, Issue 17. pp. 50–64. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/bnan_2019_17_6 [in Ukrainian].
6. Lobuzin I. (2016). Digital library projects: technological solutions and life cycle management of collections. Kyiv. [in Ukrainian].
7. Lobuzina K. (2019). Portals of Knowledge of National Libraries. *International Scientific Conference “Library. Science. Communication: Current Trends in the Digital Age*, Kyiv. URL: <http://conference.nbuv.gov.ua/report/view/id/845> [in Ukrainian].
8. Lobuzina K. (2015). Fundamental electronic library “Ukrainika”: technological organization and basic principles of information resources management. *International Scientific Conference “Library. Science. Communication”*. URL: <http://conference.nbuv.gov.ua/report/view/id/656> [in Ukrainian].
9. Lobuzina K. (2013). Information technologies of the creation of national bibliographic resources. *Bibliotechnyi Visnyk*, 1, 9–14. [in Ukrainian].
10. Lobuzina K. (2018). The Digital Face of the Scientific Library: The Hundred Years Frontier of Academic Traditions and Innovation. *Bibliotechnyi Visnyk*, 3, 12–17. [in Ukrainian].
11. Perenesienko I. (2016). Use of ontologies in the organization of electronic library information resources of a scientific library. *International Scientific Conference “Library. Science. Communication”: Formation of National Information Space* (Kyiv, October 4–6, 2016). Pp. 358–362. [in Ukrainian].
12. Popyk V. (2015). Conceptual foundations for the development of the fundamental national electronic library “Ukrainika”. *Bibliotechnyi Visnyk*, 2, 3–9 URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/bv_2015_2_3 [in Ukrainian].

УДК 025:004(4) + 930.85:004(4)

Лобузин Іван Володимирович,
кандидат наук із соціальних комунікацій,
старший науковий співробітник
Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського
loboozin@nbuv.gov.ua
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-0540-4923>

МОДЕЛЬ ДАНИХ ЄВРОПЕАНИ: ПЕРСПЕКТИВНІ ПІДХОДИ ДЛЯ ЦИФРОВИХ ГУМАНІТАРНИХ ПРОЕКТІВ

Мета статті – вивчення та аналіз досвіду розробки та структури даних цифрових культурних об'єктів Європеани, узагальнення основних характеристик метаданих, визначення значимих критеріїв їх конструювання. **Методологія дослідження** полягає в застосуванні загальнонаукових і спеціальних методів, зокрема системного підходу, а також аналізу, синтезу, узагальнення до вивчення досвіду та основних принципів розробки моделі даних Європеани. **Наукова новизна** роботи полягає у тому, що здійснено аналіз та узагальнення підходів до розробки моделей даних цифрових об'єктів історико-культурної спадщини в межах проекту Європеана. З'ясовано принципові засади розробки таких моделей, що стануть у нагоді розробникам цифрових гуманітарних проектів в Україні. **Висновки:** визначено, що суттєвим у процесі розробки моделі даних культурних об'єктів є забезпечення: повноти (можливість опису будь-яких культурних об'єктів), інтероперабельності (сумісність з міжнародними стандартами опису та обміну даних), технологічності (підтримка сучасних вебтехнологій), пов'язаність (реалізація семантичних зв'язків даних), контекстуалізації (відображення контексту культурних об'єктів: персоналії, установи, організації, географія, хронологія, теми тощо), інтегрованості (зв'язок із зовнішніми інформаційними джерелами), масштабованості (входження до світової системи відкритих пов'язаних даних).

Ключові слова: Європеана, модель даних Європеани, цифрові культурні об'єкти, метадані культурної спадщини, семантичні моделі даних.

Лобузин Иван Владимирович,
кандидат наук по социальным коммуникациям,
старший научный сотрудник
Национальной библиотеки Украины имени В. И. Вернадского

МОДЕЛЬ ДАННЫХ ЕВРОПЕАНЫ: ПЕРСПЕКТИВНЫЕ ПОДХОДЫ ДЛЯ ЦИФРОВЫХ ГУМАНИТАРНЫХ ПРОЕКТОВ

Цель статьи – изучение и анализ опыта разработки и структуры данных цифровых культурных объектов Европеаны, обобщение основных характеристик метаданных, определение значимых критериев их конструирования. **Методология** исследования заключается в применении общенаучных и специальных методов, в частности системного подхода, а также анализа, синтеза, обобщения к изучению опыта и основных принципов разработки модели данных Европеаны. **Научная новизна работы** заключается в том, что осуществлен анализ и обобщение подходов к разработке моделей данных цифровых объектов историко-культурного наследия в рамках проекта Европеана. Выяснено принципиальные основы разработки таких моделей, которые будут полезны разработчикам цифровых гуманитарных проектов в Украине. **Выводы:** определено, что существенным в процессе разработки модели данных культурных объектов является обеспечение: полноты (возможность описания любых культурных объектов), интероперабельности (совместимость с международными стандартами описания и обмена данными), технологичности

(підтримка сучасних вебтехнологій), зв'язаності (реалізація семантичних зв'язів даних), контекстуалізації (зображення контекста культурних об'єктів: персоналії, установи, організації, географія, хронологія, теми і т.д.), інтегрованості (зв'яз з зовнішніми інформаційними джерелами), масштабованості (включення в світову систему відкритих зв'язаних даних).

Ключевые слова: *Europeana, модель даних Європеани, цифрові культурні об'єкти, метадані культурного насліддя, семантичні моделі даних.*

Lobuzin Ivan,

Candidate of Science of Social Communication,

Senior Scientist

Vernadsky National Library of Ukraine

EUROPEANA DATA MODEL: PERSPECTIVE APPROACHES TO DIGITAL HUMANITIES PROJECTS

The purpose of the article is to study and analyze the experience of the development and data structure of digital Europeana cultural objects, a generalization of the main characteristics of metadata, the definition of significant criteria for their design. The methodology consists of the application of general scientific and special methods, in particular a systematic approach, as well as analysis, synthesis, generalization to the study of experience and the basic principles of developing Europeana Data Model. The scientific novelty of the work lies in the analysis and generalization of approaches to the development of data models of historical and cultural heritage digital objects in the framework of the Europeana project. The fundamental principles of developing such models that will be useful to developers of digital humanities projects in Ukraine are clarified. Conclusions: it is determined that the essential, in the process of developing a model of cultural objects is to ensure: completeness (the ability to describe any cultural objects), interoperability (compatibility with international standards for the data description and exchange), manufacturability (support for modern web technologies), relatedness (implementation of semantic relationships data), contextualization (mapping the context of cultural objects: personalities, institutions, organizations, geography, chronology, subject, etc.), integration (connection with external information sources), scalability (the entry into the world of open linked data system).

Key words: *Europeana, Europeana Data Model, digital cultural objects, cultural heritage metadata, semantic data models.*

Актуальність теми дослідження. У закладах культурної спадщини зберігається велика кількість суспільно вагомої інформації, якою важливо було би поділитися із користувачами цифрових мереж. Однак виявляється, що крок переходу від традиційних методів поширення інформації, таких як каталоги виставок та наукові праці, до онлайнової публікації культурних цифрових об'єктів є далеко не тривіальним. Для цього інституціям культурної спадщини необхідно опанувати аспекти, які раніше ніколи не були частиною їх основної діяльності (наприклад, використання стандартизованих моделей цифрових даних та розуміння їх семантики). Часто дані, що мають відношення до вивчення історико-культурної спадщини, містяться у спеціалі-

зованих системах управління колекціями, що функціонують локально всередині установ і не мають відкритого доступу до зовнішнього світу.

Загальну характеристику цифрових даних культурної спадщини (*cultural heritage, CH*), представлених інтернет-користувачам, наводить фінський дослідник Е. Хювенен (*E. Hyvönen*):

- багатоформатність: цифрові об'єкти представлені різними формами, такими як текстові документи, зображення, аудіозаписи, відеоролики, предмети колекції, об'єкти наванчання тощо;

- багатоаспектність: зміст стосується різних тем, таких як мистецтво, історія, артефакти та традиції.

- багатомовність: інформація доступна різними мовами;

- мультикультурність: інформація пов'язана та інтерпретується з точки зору різних культур, релігій або національних традицій Заходу та Сходу;

- різноспрямованість: вміст ресурсу може бути орієнтований на різні категорії користувачів: обивателів, науковців, студентів, спеціалістів; старих або молодих; релігійних або мирян тощо [16].

Обрання моделі даних для онлайнової публікації даних закладів культурної спадщини (бібліотеки, архіву, музею) є непростим завданням. Серед головних аспектів, на які слід звернути увагу в процесі обрання схеми опису цифрових культурних об'єктів, дослідники зазначають такі шість:

- 1) спеціалізація моделі даних без погіршення її сумісності;

- 2) фіксування як атрибутів, так і подій, пов'язаних з об'єктами;

- 3) зазначення змін, що відбуваються з об'єктом протягом певного часу;

- 4) окремий опис артефактів та їх зображень;

- 5) подання кількох джерел даних, що описують один і той же артефакт, з можливо суперечливими поглядами;

- 6) контекстуалізація артефактів за допомогою тематичного тегування [4].

Правильні підходи до створення метаданих об'єктів культурної спадщини є особливо актуальними, зважаючи на те, що багато з них мають нетекстовий характер і зберігаються у вигляді зображень, відео або звуку. Для пошукових машин інтернету ці описові дані (метадані) є єдиним джерелом інформації про цифрові ресурси.

Важливі концептуальні підходи до побудови архітектури метаданих цифрових історико-культурних об'єктів були напрацьовані в процесі розробки моделі даних Європеани. Модель *Europeana Data Model* (далі – EDM) заслуговує на увагу з огляду на те, що її апробували на агрегації даних тисяч установ, підпорядкованих різним відомствам з різними принципами організації даних, серед яких основними інституціями є бібліотеки, музеї, архіви та галереї.

Виклад основного матеріалу дослідження. У процесі освоєння схеми метаданих для публікації цифрових об'єктів заклад культурної спадщини весь час балансує між спрощенням метаданих об'єктів для їх інтеперабельності та втратою важливої експертної інформації, що характеризує артефакт; між можливістю використовувати вже наявні традиційні метадані в каталогах установи та зусиллями, спрямованими на використання нових підходів до опису культурних об'єктів, що удосконалюють їх інформаційне представлення.

Фундаментальною проблемою подання історико-культурних цифрових ресурсів в інтернет-середовищі є семантична несумісність даних. Різні інституції соціальної пам'яті (бібліотеки, архіви, музеї, культурні товариства та центри) збирають, зберігають та публікують свої дані, виходячи з власного практичного досвіду, у багатьох випадках ці власні підходи до організації даних виявляються несумісними. Перспективними підходами до вирішення питань інтеперабельності даних культурної спадщини є семантичні веб-технології та пов'язані дані. Ці підходи можуть забезпечити створення наборів пов'язаних гуманітарних великих даних, інтелектуальні програми для проєктів цифрової гуманітаристики.

Загальні підходи щодо організації наукових даних у цифровому середовищі були сформульовані в межах ініціативи «FAIR» (Findable, Accessible, Interoperable, and Reusable – пошук, доступність, сумісність та повторне використання). *Пошук* (Findable): метадані та дані повинні легко знаходитись як людьми, так і комп'ютерами. *Доступність* (Accessible): після знаходження потрібних даних користувачу необхідно повідомити, як можна отримати доступ до них (включно з автентифікацією та авторизацією). *Сумісність* (Interoperable): дані необхідно інтегрувати з іншими даними, в них має бути закладена можливість взаємодіяти з програмами та робочими процесами для аналізу, зберігання та обробки. *Повторне використання* (Re-usable): кінцевою метою FAIR є оптимізація повторного використання даних, для цього метадані та дані повинні бути добре описані, щоб їх можна було відтворити та/або об'єднати з різною метою [11].

Зважаючи на те, що дані культурної спадщини є семантично неоднорідними, багатомовними, багатоаспектними та взаємопов'язаними, вони стали найуспішнішою галуззю застосування пов'язаних даних та семантичних веб-технологій. Одним із успішних проєктів реалізації зв'язків об'єктів різних колекцій та моделей даних є *Europeana Data Model* – модель даних Європеани, яка розробляється з метою агрегації та інтеграції цифрових культурних даних різних форматів та різного походження в межах проєкту загальноєвропейської цифрової бібліотеки.

Постачальниками контенту для Європеани можуть бути будь-які організації (і навіть окремі особи), які можуть надати доступ до цифрових ресурсів культурної спадщини. Європеана зберігає лише метадані установи та індексує їх, цифрові об'єкти залишаються на сайтах постачальників контенту (бібліотек). Основна мета Європеани – забезпечити інтегрований багатомовний вебдоступ до цифрового контенту культурної спадщини тисяч культурних установ Європи. Однак існують певні перешкоди для досягнення цієї мети, такі як велика розбіжність технічної інфраструктури та вихідних форматів постачальників контенту. Завдяки масштабній роботі з гармонізації та нормалізації метаданих Європеана у більшості випадків не співпрацює з окремими постачальниками контенту (хоча така можливість існує), а працює з проміжними агрегаторами. Агрегатор Європеани – це організація, яка збирає та об'єднує описові метадані у групи постачальників контенту та передає їх до Європеани.

Принципи відбору контенту для Європеани викладені у «Контент-стратегії Європеани: отримання відповідного вмісту відповідним користувачем у відповідний час» (2017):

- Якість замість кількості. Покращення метаданих та якості вмісту є пріоритетом номер один у досягненні цілей Європеани. Збільшення кількості вмісту вже не є пріоритетом. Високоякісних колекцій може бути дуже мало і вони можуть містити лише кілька сотень предметів. Якість метаданих визначається як результат оцінки низки параметрів: розбірливість, читабельність, стандартизація, значимість для аудиторії, зрозумілість для повторного використання та видимість.

- Придбання та публікація контенту, що користується попитом. У музеях, бібліотеках, архівах та аудіовізуальних установах набагато більше ресурсів, ніж може опублікувати Європеана. Тому для визначення пріоритетів придбання та публікації контенту важливими є визначення потреб користувачів у культурній спадщині. Вимоги користувачів також важливі, коли мова йде про доступ – можливість зручного та відкритого перегляду та завантаження цифрового об'єкта або метаданих через інтернет [8].

Відповідно до даних дослідження А. Кочі (А. Cocchi), проведеного у Болонському університеті (Італія) [1], агрегатори контенту для Європеани можуть бути згруповані за різними типами відповідно до обраних критеріїв.

З урахуванням географічного рівня діяльності, можна виділити:

- європейські агрегатори, наприклад, Європейська бібліотека;

- національні агрегатори, які збирають контент установ відповідних країн (і часто мають портали, подібні до Європеани, у своїх країнах, наприклад, Culturaitalia.it – національний культурний портал Італії); наразі в ЄС існує 16 національних агрегаторів;

- регіональні агрегатори, наприклад, EuropeanaLocal був проєктом (завершився в травні 2011 р.), покликаним допомогти Європеані отримати контент на місцевому рівні.

- За сферою діяльності агрегатори поділяються на:

- тематичні агрегатори, що збирають оцифрований зміст, який відповідає конкретній темі; наприклад, Judaica Europeana працює над тим, щоб забезпечити онлайн доступ до єврейської спадщини в Європі (тематичні агрегатори становлять близько 33% європейських агрегаторів);

- відомчі агрегатори, що збирають матеріали певної галузі (аудіо- та відеоматеріали, бібліотеки, музеї, архіви, археологічні та архітектурні колекції), на регіональному, національному та міжнародному рівнях; наприклад, проєкт European Film Gateway збирає матеріали, пов'язані з кіно.

- міжвідомчі агрегатори, що збирають дані різних відомств (наприклад, музеї, бібліотеки та архіви); національні агрегатори часто

потрапляють до цієї категорії, більшість європейських агрегаторів є міжвідомчими, найпоширенішими відомствами-постачальниками культурного контенту є бібліотеки та музеї.

Дослідники, які здійснювали агрегування даних для Європеани, відзначають проблеми, що виникають під час збирання та інтеграції даних різних відомств:

- різні відомства застосовують власні моделі даних, норми та практики опису ресурсів;

- не всі відомства мають визначені загальноприйняті стандартні рішення для опису ресурсів культурної спадщини, або їх прийняли тільки декілька установ (лише бібліотеки мають налагоджену співпрацю з підготовки бібліографічних даних, на систему стандартів для описових даних архівів та музеїв впливають існуючі традиційні норми та стандарти, система узгодження стандартів знаходиться у стадії становлення);

- несумісні інформаційні системи та моделі даних є на рівні відомств, однак в межах відомства у більшості випадків системи сумісні;

- сумісні моделі даних різних відомств створені лише для XML-схем, для традиційних реляційних баз даних такі сумісні моделі зазвичай відсутні;

- нові технології впроваджуються в установах соціальної пам'яті дуже повільно і не систематично, що пов'язано з обмеженими фінансовими ресурсами для інвестування інновацій в галузі ІТ [13].

Всі ці проблеми поєднання неоднорідних метаданих об'єктів культурної спадщини обумовили модель агрегування даних, яку виробила Європеана: метадані збираються в єдиний пошуковий ресурс за спрощеною схемою, для з'ясування більш детальної семантики користувач спрямовується до ресурсу постачальника даних. У 2008 р. Європеаною був розроблений формат *Europeana Semantic Elements (ESE)* [Семантичні елементи Європеани], заснований на форматі Dublin Core з додаванням 13 абсолютно нових елементів, створених спеціально для Європеани. У 2009 р. за підсумками агрегування даних стали очевидними обмеження ESE та почалась розробка формату *Europeana Data*

Model (EDM) [Модель даних Європеани], який мав задовольнити такі основні вимоги: міжвідомчий підхід – забезпечення сумісності різних форматів даних на семантичному рівні; підтримка загальної семантики культурних об'єктів; збереження розширеного спектру метаданих; відповідність структурі порталу Європеана; урахування принципів моделювання в Інтернет-даних; доступність у вигляді онтології та XML-схеми. EDM мав стати концепцією вищого рівня для підтримки моделей даних різних установ соціальної пам'яті та вирішити низку нагальних завдань культурного порталу Європи: розмежування реального культурного об'єкта та його різних цифрових втілень; розмежування реального об'єкта та різних способів його опису метаданими; поєднання різних описів одного об'єкта, які інколи містять суперечливі дані; підтримка складних об'єктів, до складу яких входять інші пов'язані об'єкти; забезпечення сумісності між різними способами опису об'єкта з різним рівнем абстракції; забезпечення повноти стандарту метаданих, який за необхідністю може бути спеціалізований для культурних об'єктів різної природи [3].

Якщо ESE зводив метадані різного типу до найменшого спільного знаменника, то EDM позиціонується розробниками як онтологія вищого рівня для різних описових форматів. Принципи побудови EDM ґрунтуються на технологіях Семантичного Вебу та парадигмі пов'язаних даних. Основними аспектами впровадження цих підходів є: поєднання метаданих про культурний об'єкт, що надійшли із різних джерел; можливість повторного використання метаданих культурних об'єктів, зібраних Європеаною у дослідницьких цілях; збереження та інтеграція інформації про контекст, що оточує культурний об'єкт; використання зовнішніх джерел авторитетних даних для уточнення інформації про культурний об'єкт (VIAF, ISNI, Wikipedia, DBpedia, GeoNames тощо) [5].

Схемаданих EDM містить 10 обов'язкових елементів, що мають бути присутніми для опису будь-якого об'єкта Європеани:

- 1) кожен запис метаданих повинен мати або заголовок (dc:title), або опис (dc:description). Значення в цих полях повинні

бути унікальними та значущими для набору даних. Усі записи метаданих у наборі даних не можуть бути з однаковими заголовками або описом, вони мають бути достатньо унікальними, щоб однозначно вирізняти культурний об'єкт;

2)кожен запис метаданих, що описує текстовий об'єкт (наприклад, книга, рукопис, лист), повинен зазначати мову документа (dc:language);

3)кожен запис метаданих повинен мати тип цифрового об'єкта, вказаний в елементі даних edm:type. Це поле метаданих можна заповнити лише одним із таких п'яти фіксованих значень: TEXT, IMAGE, SOUND, VIDEO, 3D;

4)кожен запис метаданих повинен містити певний контекст та детальну інформацію про об'єкти, описані метаданими; ця додаткова інформація може бути: темою (dc:subject), жанром (dc:type), місцем розташування або розміщення об'єкта (dcterms:spatial); просторовою або часовою характеристикою (dc:coverage); чим більше контекстних даних надається, тим більше можливостей у користувачів їх знайти відповідно до пошукових термінів;

5)кожен запис метаданих, що описує цифрові об'єкти, має містити інформацію про постачання даних окремими користувачами (edm:ugc = true); це дозволяє Європеані підтримувати репутацію авторитетного ресурсу, де користувацькі ресурси відокремлені від експертних та професійних;

6)кожен запис метаданих має містити інформацію про фактичну установу культурної спадщини, яка надає дані агрегатору (edm:dataProvider), адже користувачі хочуть знати про походження даних;

7)кожен запис метаданих має містити інформацію про безпосереднього постачальника даних Europeana (edm:provider); значення буде ідентичним інформації про постачальника даних, якщо установа культурної спадщини, яка є власником об'єкта, також забезпечує цифрове представлення об'єкта до Європеани;

8)кожен запис метаданих має містити принаймні одне посилання (URL) на цифровий об'єкт на вебсайті установи культурної спадщини або агрегатора; можна надати посилання на цифровий об'єкт на вебсайті органі-

зації (edm:isShownAt); однак, настійно рекомендується надавати посилання на фактичний файл, готовий до завантаження (наприклад, jpg, mp3, pdf);

9)кожен запис метаданих має забезпечуватися достовірною інформацією про права (edm:rights) та відповідне посилання на заяву про права; де заява про права повідомляє користувачеві, що вони можуть чи не можуть робити з вашими цифровими об'єктами;

10) кожен запис метаданих має забезпечуватися унікальним та стійким ідентифікатором, який буде використовуватися для генерації постійного посилання на запис про колекції Європеани; метадані мають бути подані у кодуванні символів UTF-8, що забезпечить їх читабельність та відображення [10].

Крім цих загальних вимог до метаданих, важливим аспектом повноцінного опису цифрового історико-культурного об'єкта є його семантична підготовка, яка передбачає змістовний аналіз елемента колекції з метою термінологічної контекстуалізації понять та відносин, пов'язаних з ним. Для фіксування смислового опису цифрового ресурсу існують декілька типів термінологічних схем різного рівня узагальнення: *список термінів*; + визначення – *глосарій*; + ієрархія – *класифікація (таксономія)*; + семантичні відносини – *тезаурус*; + зміст – *онтологія*.

За основу онтології EDM була обрана концептуальна схема FRBRoo (FRBR-object oriented), яка є формальною онтологією, призначеною для збору та репрезентації основної семантики бібліографічної інформації та сприяння інтеграції, посередництва та обміну бібліографічною та музейною інформацією. Перша робоча версія FRBRoo була опублікована у 2008 р. FRBR – функціональні вимоги до бібліографічних записів (The Functional Requirements for Bibliographic Records) є ініціативою IFLA, міжнародного органу, що представляє інтереси бібліотечних та інформаційних служб. Метою FRBR було створення концептуальної довідкової моделі, яка визначить функціональні вимоги до бібліографічних записів. Перша робоча версія FRBR була опублікована у 1998 р.

Одним з головних концептуальних підходів FRBR є бібліографічні зв'язки. Модель

FRBR передбачає визначення та встановлення різних типів взаємозв'язків між сутностями. Під сутностями розуміємо ключові об'єкти, які цікавлять користувачів – це продукти інтелектуальної чи мистецької творчості; особи та організації, відповідальні за інтелектуальний чи мистецький зміст, фізичне виготовлення і розповсюдження продуктів творчості; предмети інтелектуальної чи мистецької творчості (поняття, об'єкт, подія, місце). Умовно бібліографічні зв'язки між цими сутностями поділяються на дві групи: логічні та асоціативні. Завдання, які вирішує для користувача FRBR – це пошук, ідентифікація, відбір та отримання. «Пошук» включає відповідність критеріям пошуку користувача атрибутів або зв'язків об'єкта. «Ідентифікація» дозволяє користувачеві підтвердити, що він знайшов те, що шукав, розрізняючи подібні ресурси. «Відбір» передбачає можливість задоволення вимог користувача щодо вмісту та фізичного формату об'єкта або відхилення об'єкта, який не відповідає потребам користувача. «Отримання» дає змогу користувачеві здобути потрібний об'єкт за допомогою придбання, позики або електронного віддаленого доступу [12].

Під час розробки EDM особливим завданням було знайти набір смислових відносин, які мають суттєве значення для визначення структури та доступу до інформації про соціально-культурні артефакти, серед них були виокремлені п'ять основних:

- 1) розподіл об'єктів за онтологічними категоріями;
- 2) розкладання об'єкта на частини або включення його як частини до іншого;
- 3) встановлення подібності об'єктів (мають спільні риси);
- 4) виявлення в об'єкті інформації щодо сутності, ідеї, предмета тощо;
- 5) історія предмета, речей, людей, місць, часів, подій, з якими об'єкт був у контакті, присутнім або пов'язаним [5].

Частиною моделі EDM є система Linked Open Data (далі – LOD) – гіпертекстова система, призначена для публікації структурованих даних, яка зв'язує метадані між собою та має можливість для масштабування, представлення різних аспектів змісту, виявлення та створення перехресних посилань між відпо-

відними ресурсами. Впровадження системи пов'язаних даних (Linked Open Data, LOD) до сервісів Європеани забезпечує інтегрований доступ до цифрових об'єктів установ культурної спадщини всіх членів Європейського Союзу; публікація наборів даних у вигляді пов'язаних даних може сприяти поширенню даних Європеани та залученню нових користувачів і провайдерів; пов'язані дані створюють передумови для використання цифрових культурних артефактів для генерування нових знань [9]. Однією з найважливіших переваг використання підходу LOD є можливість створення семантичних мереж. Можна легко встановити будь-який зв'язок між будь-якими двома ресурсами, і тому можливо не лише з'єднати сутності всередині одного об'єкта, але й різні об'єкти та будь-які інші ресурси. Найвідомішим прикладом семантичної мережі є «Хмара відкритих пов'язаних даних» (LOD Cloud) [17], де доступні сотні безкоштовних джерел даних, будь-який ресурс можна підключити до будь-якого іншого ресурсу. Прикладами джерел даних для хмари LOD є словники VIAF (особи та установи), Geonames (місця) або DBpedia (знання з Wikipedia). Можна просто вказати на один із цих ресурсів у Хмарі LOD і тим самим використати, тобто контекстуалізувати даний об'єкт та усі знання, що додаються до нього. Наприклад, може бути створено посилання на запис про Леонардо да Вінчі у VIAF, що призведе до додаткової інформації про да Вінчі, якої немає в оригінальному записі, такої як його дати життя або місця, в яких він працював [15].

Зважаючи на те, що Європеана розробила набір інструментів, рекомендацій і методичних матеріалів з питань багатомовності та семантики, метаданих і тезаурусів, структур даних і прав інтелектуальної власності, що сприяють інтеграції інформаційних ресурсів різних установ культурної спадщини, цей досвід є надзвичайно цінним для реалізації національних цифрових бібліотечних проєктів. Основні положення моделі даних Європеани були використані для розробки структури даних цифрової бібліотеки історико-культурної спадщини НБУВ. Були також здійснені роботи з узгодження метаописів історико-культурних цифрових об'єктів НБУВ з EDM [6] і поста-

чання у тестовому режимі цифрових матеріалів до цього міжнародного проєкту на основі XML-формату [19]. Множина елементів EDM базується на форматі DC (метадані Дублінського Ядра) із додаванням специфічних семантичних елементів ESE (*Europeana Semantic Elements*) [7], які призначено для інтеграції даних до цифрових ресурсів Europeana (таких елементів нараховується понад 50). Основними з цих елементів є *object* – інтернет-адреса презентаційного зображення цифрового культурного об'єкта; *isShownAt* – інтернет-адреса цифрового культурного об'єкта на вебсайті постачальника даних із зазначенням усього контексту; *isShownBy* – безпосередня інтернет-адреса цифрового об'єкта на вебсайті постачальника даних (прямий URL); *type* – фізична природа культурного об'єкта; *provider* – установа, що є безпосереднім постачальником даних до проєкту Europeana (не обов'язково власник оригіналів культурних об'єктів); *dataProvider* – установа, що є власником оригіналів культурних об'єктів і передає дані до Europeana через установу-агрегатора або самостійно; *rights* – текст, що містить інформацію щодо інтелектуальної власності або прав доступу та використання цифрового культурного об'єкта. Для позначення правових аспектів використання цифрових ресурсів у проєкті Europeana використовуються типові ліцензії Creative Commons [2] або Rights Statements [17]. Проєкт Europeana підтримує всього п'ять типів цифрових об'єктів: *TEXT*, *IMAGE*, *SOUND*, *VIDEO*, *3D*. Цей список не співпадає з контрольованим словником типів об'єктів DC, що можуть приймати більш різноманітні значення: *book*, *collection*, *dataset*, *image*, *manuscript*, *multimedia*, *sound*, *software*, *text* тощо. Ця особливість представлення типу цифрового ресурсу також потребує додаткового узгодження.

Висновки: Отже, підсумовуючи результати дослідження та аналізу семантичної моделі даних Європеани, можна визначити головні ідеї та положення, що лягли в її основу, і які є цінним досвідом розробки моделей цифрових об'єктів культурної спадщини:

- **Повнота:** забезпечення повноти стандарту метаданих (пристосування для опису будь-яких культурних об'єктів), знаходження балансу між спрощенням метаданих культурних об'єктів та втратою важливої експертної інформації, що характеризує артефакт;

- **Інтероперабельність:** структура метаданих має будуватись на основі міжнародно прийнятих стандартів опису та обміну даними;

- **Технологічність:** підтримка сучасних вебтехнологій, зокрема, Семантичного Вебу;

- **Пов'язаність:** важливим є розуміння та реалізація семантичної структури та поля зв'язків даних, які є не менш важливими, ніж самі цифрові культурні об'єкти;

- **Контекстуалізація:** для організації семантичної навігації необхідно активувати дані, що відповідають за контекст культурних об'єктів (персоналії, установи, організації, географічні, хронологія, теми тощо);

- **Інтегрованість:** культурні об'єкти та оточуючі їх дані мають бути пов'язані із зовнішніми інформаційними джерелами (в першу чергу, з довідковими інтернет-ресурсами);

- **Масштабованість:** контекстні дані мають бути наділені цифровими ідентифікаторами таких загальнодоступних інтернет-словників як ISNI (імена), VIAF (особи та установи), Geonames (місця), DBpedia (знання з Wikipedia) тощо, що дасть змогу включити їх до світової системи відкритих пов'язаних даних.

Список використаних джерел

1. Cocchi A. *Europeana : opening new links indigital cultural heritage – a semantic approach to aggregate meaning* : thesis. 2011. URL: <https://annacocchi.eu/wp-content/uploads/2015/09/Europeana-Opening-New-Links-in-Digital-Cultural-Heritage-A-Semantic-Approach-to-Aggregate-Meaning.pdf>. (дата звернення: грудень 2019).
2. Creative Commons Ukraine. URL: <http://www.creativecommons.org.ua/> (дата звернення: грудень 2019).
3. Dakić N., Andonovski J. Aggregation of linked data in the cultural heritage domain. Review of the National Center for Digitization. 2013. No. 23. Pp. 11–21. URL: <https://doi.org/10.3390/info10080252>.
4. Dijkshoorn C., Aroyo L., Van Ossenbruggen J., Schreiber G. Modeling cultural heritage data for online publication. *Applied Ontology*. 2018. No. 13(4). Pp. 255–271. URL: <https://doi.org/10.3233/AO-180201>.
5. Doerr M., Gradmann S., Hennicke S., Isaac A., Meghini C., van de Sompel H. The Europeana Data Model (EDM). Proceedings of World Library and Information Congress: 76th ifla general conference and assembly, 10–15 August 2010, Gothenburg, Sweden. 2010. URL: <https://www.ifla.org/past-wlic/2010/149-doerr-en.pdf>. (дата звернення: грудень 2019).
6. EDM(Europeana Data Model) Documentation. URL: <http://pro.europeana.eu/page/edm-documentation> (дата звернення: грудень 2019).
7. ESE (Europeana Semantic Elements) and Guidelines. 2013. URL: http://pro.europeana.eu/files/Europeana_Professional/Share_your_data/Technical_requirements/ESE_Documentation/Europeana%20Semantic%20Elements%20Specification%20and%20Guidelines%2014%20July%202013.pdf. (дата звернення: грудень 2019).
8. Europeana content strategy: Getting the right content to the right user at the right time. 2017. URL: https://pro.europeana.eu/files/Europeana_Professional/Publications/Europeana%20Content%20Strategy.pdf. (дата звернення: грудень 2019).
9. Europeana Linked Open Data Server. 2014. URL: <http://www.w3c.it/events/2014/lod2014/slides/paper20-slides.pdf>. (дата звернення: грудень 2019).
10. Europeana Publishing Guide v. 1.8. 2019. URL: https://pro.europeana.eu/files/Europeana_Professional/Publications/Europeana%20Publishing%20Guide%20v1.8.pdf. (дата звернення: грудень 2019).
11. FAIR Principles. 2016. URL: <https://www.go-fair.org/fair-%20principles/> (дата звернення: грудень 2019).
12. Functional requirements for bibliographic records : final report / IFLA Study Group on the Functional Requirements for Bibliogr. Rec. ; approved by the Standing Comm. of the IFLA Sect. on Cataloguing. As amended and corrected through Feb. 2009. URL : https://www.ifla.org/files/assets/cataloguing/frbr/frbr_2008.pdf. (дата звернення: грудень 2019).
13. Freire N., Voorburg R., Cornelissen R., de Valk S., Meijers E., Isaac A. Aggregation of linked data in the cultural heritage domain. A case study in the Europeana network. Information (Switzerland). 2019. Issue 10(8). Pp. 1–15. URL: <https://doi.org/10.3390/info10080252>. (дата звернення: грудень 2019).
14. Freire N., Calado P., Martins B. Availability of Cultural Heritage Structured Metadata in the World Wide Web. 22nd International Conference on Electronic Publishing, 22–24 June 2018, Toronto, Canada. Pp. 1–11. URL: <https://elpub.episciences.org/4608/pdf>. (дата звернення: грудень 2019).
15. Hennicke S., Dröge E., Trkulja V., Iwanowa, J. From ESE to EDM and Beyond: How Europeana Provides Access to its Cultural Heritage Objects. In: M. Ockenfeld (Ed.): Informationsqualität und Wissensgenerierung. Proceedings der 3. DGI-Konferenz, 66. Jahrestagung der DGI. 2014. Pp. 129–140.
16. Hyvönen E. Publishing and Using Cultural Heritage Linked Data on the Semantic Web Publishing and Using. Synthesis lectures on the semantic web: theory and technology. 2012. No. 3. Pp. 1–145. URL: <https://seco.cs.aalto.fi/publications/2012/hyvonen-ch-book-2012.pdf>. (дата звернення: грудень 2019).
17. Linked Open Data Cloud. URL: <https://lod-cloud.net/>. (дата звернення: грудень 2019).
18. Rights Statements. URL: <https://rightsstatements.org/en/>. (дата звернення: грудень 2019).
19. Лобузин І. В. Цифрові бібліотечні проекти: технологічні рішення та управління життєвим циклом колекцій. Київ, 2016. 216 с. DOI: <https://doi.org/10.15407/nbu.v.0002130>.

References

1. Cocchi A. (2011). Europeana: opening new links in digital cultural heritage – a semantic approach to aggregate meaning: thesis. Retrieved from: <https://annacocchi.eu/wp-content/uploads/2015/09/Europeana-Opening-New-Links-in-Digital-Cultural-Heritage-A-Semantic-Approach-to-Aggregate-Meaning.pdf>. [in English].
2. Creative Commons Ukraine. Retrieved from: <http://www.creativecommons.org.ua/> [in English].
3. Dakić N., Andonovski J. (2013). Aggregation of linked data in the cultural heritage domain. Review of the National Center for Digitization. No. 23. Pp. 11–21. Retrieved from: <https://doi.org/10.3390/info10080252>. [in English].
4. Dijkshoorn C., Aroyo L., Van Ossenbruggen J., Schreiber G. (2018). Modeling cultural heritage data for online publication. *Applied Ontology*. No. 13(4). Pp. 255–271. Retrieved from: <https://doi.org/10.3233/AO-180201>. [in English].
5. Doerr M., Gradmann S., Hennicke S., Isaac A., Meghini C., van de Sompel H. (2010). The Europeana Data Model (EDM). Proceedings of World Library and Information Congress: 76th ifla general conference and assembly, 10–15 August 2010, Gothenburg, Sweden. Retrieved from: <https://www.ifla.org/past-wlic/2010/149-doerr-en.pdf>. [in English].
6. EDM (Europeana Data Model) Documentation. Retrieved from: <http://pro.europeana.eu/page/edm-documentation> [in English].
7. ESE (Europeana Semantic Elements) and Guidelines (2013). Retrieved from: http://pro.europeana.eu/files/Europeana_Professional/Share_your_data/Technical_requirements/ESE_Documentation/Europeana%20Semantic%20Elements%20Specification%20and%20Guidelines%2014%20July%202013.pdf. [in English].
8. Europeana content strategy: Getting the right content to the right user at the right time (2017). Retrieved from: https://pro.europeana.eu/files/Europeana_Professional/Publications/Europeana%20Content%20Strategy.pdf. [in English].
9. Europeana Linked Open Data Server (2014). Retrieved from: <http://www.w3c.it/events/2014/lod2014/slides/paper20-slides.pdf>. [in English].
10. Europeana Publishing Guide v. 1.8. (2019). Retrieved from: https://pro.europeana.eu/files/Europeana_Professional/Publications/Europeana%20Publishing%20Guide%20v1.8.pdf. [in English].
11. FAIR Principles (2016). Retrieved from: <https://www.go-fair.org/fair-%20principles/> [in English].
12. 12. Functional requirements for bibliographic records: final report (2009). IFLA Study Group on the Functional Requirements for Bibliogr. Rec.; approved by the Standing Comm. of the IFLA Sect. on Cataloguing. As amended and corrected through Feb. Retrieved from: https://www.ifla.org/files/assets/cataloguing/frbr/frbr_2008.pdf. [in English].
13. cataloguing/frbr/frbr_2008.pdf. [in English].
14. Freire N., Voorburg R., Cornelissen R., de Valk S., Meijers E., Isaac A. (2019). Aggregation of linked data in the cultural heritage domain. A case study in the Europeana network. Information (Switzerland). Issue 10(8). Pp. 1–15. Retrieved from: <https://doi.org/10.3390/info10080252>. [in English].
15. Freire N., Calado P., Martins B. (2018). Availability of Cultural Heritage Structured Metadata in the World Wide Web. 22nd International Conference on Electronic Publishing, 22–24 June 2018, Toronto, Canada. Pp. 1–11. Retrieved from: <https://elpub.episciences.org/4608/pdf>. [in English].
16. Hennicke S., Dröge E., Trkulja V., Iwanowa, J. (2014). From ESE to EDM and Beyond: How Europeana Provides Access to its Cultural Heritage Objects. In: M. Ockenfeld (Ed.): Informationsqualität und Wissensgenerierung. Proceedings der 3. DGI-Konferenz, 66. Jahrestagung der DGI. Pp. 129–140. [in English].
17. Hyvönen E. (2012). Publishing and Using Cultural Heritage Linked Data on the Semantic Web Publishing and Using. Synthesis lectures on the semantic web: theory and technology. No. 3. Pp. 1–145. Retrieved from: <https://seco.cs.aalto.fi/publications/2012/hyvonen-ch-book-2012.pdf>. [in English].
18. Linked Open Data Cloud. Retrieved from: <https://lod-cloud.net/>. [in English].
19. Rights Statements. Retrieved from: <https://rightsstatements.org/en/>. [in English].
20. Lobuzin I. V. (2016). Tsyfrovi bibliotechni proekty: tekhnolohichni rishennia ta upravlinnia zhyttievym tsyklom kolektsii [Digital library projects: technological solutions and managing the circle of life of collection]. Kyiv, 2016. 216 c. DOI: <https://doi.org/10.15407/nbu.0002130> [in Ukrainian].

ІНФОРМОЛОГІЯ

УДК 001.4:342.924-028.63

Збанацька Оксана Миколаївна,
доктор наук з соціальних комунікацій, доцент,
доцент кафедри культурології та інформаційних комунікацій
Національної академії керівних кадрів культури і мистецтв
ZbanatskaO@i.ua
<https://orcid.org/0000-0003-0413-7576>

ТЕРМІНОЛОГІЯ ЗАКОНОДАВСТВА В КОНТЕКСТІ ЦИФРОВІЗАЦІЇ

Мета роботи полягає у визначенні тематичного корпусу словосполучень, похідних від слова «цифра», у нормативно-правових документах бази даних «Законодавство України», їхньому аналізі, кількості та частоті вживання. **Методологія дослідження** базується на застосуванні методів наукового аналізу, синтезу, які дозволили виявити та дослідити потрібні словосполучення. Статистичний метод дав змогу надати кількісну характеристику виявленим словосполученням; термінологічний – навести їх визначення. **Наукова новизна** роботи полягає в актуалізації досліджень з цифровізації та діджиталізації, а отже, і похідних від них словосполучень. **Висновки.** У базі даних «Законодавство України» знайдено 97 документів з назвами, що містять словосполучення, похідні від слова «цифра» за період 1970–2019 рр. Контекстний аналіз документів дозволив виявити 102 словосполучення, які поступово поповнювали термінологію законодавства і були пов'язані з тими явищами, що відбувалися у суспільстві. Констатовано, що за рейтингом найбільш вживаним є словосполучення «електронний цифровий підпис». Запропоновано замість терміна «діджиталізація» вживати термін «оцифрування», замість «діджиталізація», – «цифровізація».

Ключові слова: діджиталізація; «Законодавство України», база даних; нормативно-правові документи; цифровізація.

Збанацкая Оксана Николаевна,
доктор наук по социальным коммуникациям, доцент,
доцент кафедры культурологии и информационных коммуникаций
Национальной академии руководящих кадров культуры и искусств

ТЕРМІНОЛОГІЯ ЗАКОНОДАТЕЛЬНОСТІ В КОНТЕКСТЕ ЦИФРОВІЗАЦІЇ

Цель работы заключается в определении тематического корпуса словосочетаний, производных от слова «цифра», в нормативно-правовых документах базы данных «Законодательство Украины», их анализе, количестве и частоте употребления. **Методология исследования** заключается в применении методов научного анализа, синтеза, которые позволили выявить и исследовать нужные словосочетания. Статистический метод позволил дать количественную характеристику выявленным словосочетаниям; терминологический – предоставить их определения. **Научная новизна** работы заключается в актуализации исследований по цифровизации и диджитализации, а следовательно, и производных от них словосочетаний. **Выводы.** В базе данных «Законодательство Украины» найдено 97 документов с названиями, содержащими словосочетания, производные от слова «цифра» за период 1970–2019 гг. Контекстный анализ документов позволил выявить 102 словосочетания, которые постепенно пополняли терминологию законодательства и были связаны с теми явлениями, которые происходили в обществе. Констатировано, что по рейтингу наиболее

употребляемым является словосочетание «электронная цифровая подпись». Предложено вместо термина «диджитализация» употреблять термин «оцифровка», вместо «диджитализация» – «цифровизация».

Ключевые слова: диджитализация; «Законодательство Украины», база данных; нормативно-правовые документы; цифровизация.

Zbanatska Oksana,

Doctor of Social Communication, Associate Professor,
Associate Professor of the Department of Cultural Studies and Informational Communications
National Academy
of Managerial Staff of Culture and Arts

THE TERMINOLOGY OF LEGISLATION UNDER THE DIGITALISATION CONTEXT

Purpose of Article consists of the definition of a set of word combinations derived from the word «digit» from the legal documents of the database of the «Legislation of Ukraine». We focus on its analysis, amount and frequency of usage. **The methodology** is based on the methods of scientific analysis, a synthesis that has helped to reveal and investigate necessary word combinations. The statistical method gave the opportunity to provide the amount characteristic revealed phrases; terminological – to give its notion. **The scientific novelty** is in research relevancy of digitalization (Ukrainian alternative) and the digitalization (as borrowing) and its word combination derivatives. **Conclusions.** In the database of the Ukrainian legislation is found 97 documents with the names which have combinations based on the word «digit» dated 1970–2019. Contextual analysis of the documents has revealed 109-word combinations which gradually replenish terminology of the law. The decree of the Cabinet of Ministers of Ukraine «On approval of the Concept of development of the digital economy and society of Ukraine for 2018–2020 and approval of the plan of measures for its implementation» was a significant breakthrough in the terminological filling of the legislative base with derivatives of the word «digit». It was reaffirmed that according to the rating the most commonly used word combinations «electronic digital signature». In the context of the digitalization of society, the terminology of legislation has been replenished with new phrases for our country over the last two years. However, in legal documents, only a few of them have their own definition, which in the future may give rise to ambiguity, non-uniformity of terminology and service of their foreign-language counterparts. It is suggested instead of the term «digitalization» (borrowing) to use «digitalization» (Ukrainian alternative).

Key words: Digitalisation (borrowing), «Legislation of Ukraine», database, legal documents, digitalization (alternative in the Ukrainian language).

Актуальність теми дослідження. В останні десятиріччя цифрові технології швидко розвиваються, входять в наше повсякденне життя і починають перетворювати інформаційне суспільство на цифрове. На появу нових технологій швидко реагує термінологія, яка відображається в нормативно-правових актах країни. Прагнення дослідити і впорядкувати термінологію законодавства України висловлює ряд вітчизняних науковців в галузі правознавства та філології, ми спробуємо дослідити соціально-комунікаційну складову термінів, пов'язаних з цифровізацією. Мета статті полягає у визначенні тематичного корпусу словосполучень, похідних від слова *цифра*, у нормативно-правових документах бази даних «Законодавство України», проаналізувати їхню поступовість, кількість і частоту вжи-

вання. Розглянути поняття *діджиталізація* та *цифровізація*.

Виклад основного матеріалу. Особливої уваги заслуговують слова *діджиталізація* та *цифровізація*, якими останнім часом активно послуговуються в усіх галузях економіки, і це свідчить про трендовість зазначених слів.

Популярність слів підтверджують й фіксують словники, і наприкінці року визначається слово року. Так, у міжнародній спільноті наприкінці 2019 р. Оксфордський словник визначив словом року «climate emergency» («надзвичайна кліматична ситуація») – «ситуація, в якій потрібно терміново вжити заходів для зменшення або припинення зміни клімату та уникнення потенційно незворотною шкоди навколишньому середовищу внаслідок цього» [4]. Водночас, онлайн-словник сленгу

та сучасної української мови «Мислово» назвав словом року *діджиталізацію*, що означає зміни в усіх сферах суспільного життя, пов'язанні з використанням цифрових технологій. Інші світові тренди, такі як зміна клімату чи проблеми гендерної ідентичності, не набули суттєвого поширення в українській публічній дискусії [2].

Деякі джерела зазначають, що цей неологізм увійшов в українську мову лише кілька років тому, і спочатку побутував у бізнес-середовищі, а сьогодні поширився на всі сфери життєдіяльності суспільства. *Діджиталізація* походить від англійського слова *digit*, що в

перекладі на українську означає *цифра*. Існує також ряд словосполучень з прикметником *digital*. В Україні слова *цифра* і *цифровий* в контексті електроніки вживаються вже більше ніж півстоліття.

Свідченням слугує база даних (БД) нормативно-правових актів інформаційно-пошукова система «Законодавство України», розміщена на сайті Верховної ради України. Скориставшись універсальним пошуком, ми ввели до системи запит з відсіканням закінчення у слові *цифра*, – «*цифр*» і поставили відмітку шукати в назві. Система знайшла 97 документів (Рис. 1).

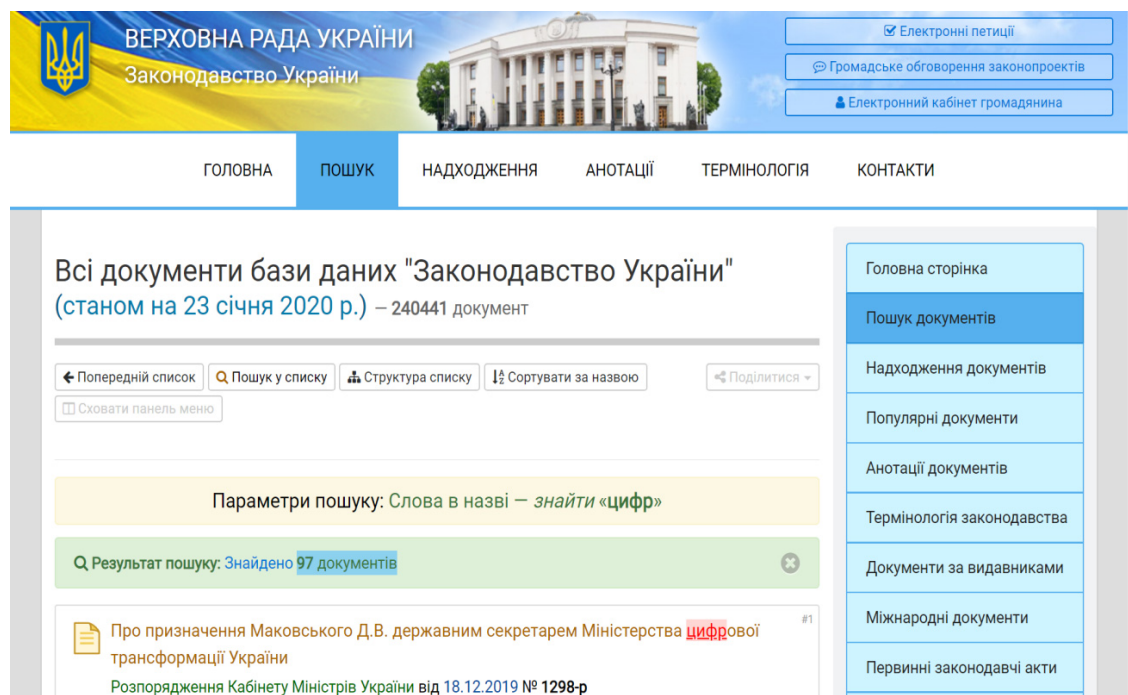

Рис. 1. Сторінка бази даних «Законодавство України»

Аналіз документів та виявлені в них словосполучення, дозволили відтворити їх хронологічну поступовість.

Найдавнішим документом, в якому міститься похідне словосполучення від слова *цифра*, є постанова Ради Міністрів Української РСР від 31 липня 1970 р. № 394 «Про створення в Київському політехнічному інституті Проблемної науково-дослідної лабораторії по перетворенню інформації для електронних цифрових обчислювальних машин в автоматизованих системах проектування» [1]. Словосполучення *електронні цифрові обчислювальні машини* є першим

вживаним терміном в нормативно-правових актах України.

Наступний документ зафіксував подібні словосполучення тільки у 1986 р. Це була Рекомендація Ради 86/659/ЄЕС «Про узгоджене впровадження цифрової мережі зв'язку з комплексними послугами в Європейському Співтоваристві» від 22 грудня 1986 р. У ньому присутні словосполучення: *цифрові мережі*, *цифрові засоби комунікації*, *цифрове обладнання*, *цифрові мережі зв'язку*, *цифрові обміни*, *цифрові системи*, *цифрове переключення*.

У документах періоду 1989–1994 рр. з'являються словосполучення, пов'язані з

цифровим безпроводним зв'язком та його налаштуванням. Це такі словосполучення як *цифрові безпроводні послуги, цифрові мережі, цифрові технології* тощо.

У 1997 р. в листі Національного банку України «Щодо переходу до «жорсткого» режиму роботи з електронним цифровим підписом в СЕП» від 24.04.97 № 24-313/081 вперше згадується словосполучення *електронний цифровий підпис*, яке у 2002 р. фіксується у постанові Верховної Ради України від 12.09.2002 № 146-IV «Про прийняття за основу проекту Закону України про електронний цифровий підпис» і остаточно закріплюється в Законі України «Про електронний цифровий підпис» від 22.05.2003 № 852-IV. Протягом наступних років цей термін фігурує у постановах та розпорядженнях Кабінету Міністрів України, наказів Міністерства юстиції України, Держспецзв'язку, МВС України.

У документах (постановах, указах, розпорядженнях, ухвалах, рішеннях) періоду 2006–2016 рр. використовуються словосполучення, пов'язані з цифровим радіомовленням та телебаченням, такі як *цифрове телерадіомовлення, цифрове радіомовлення, цифрове мовлення, цифрові наземні канали, цифровий стандарт мовлення* тощо.

Першим документом у БД «Законодавство України», в якому відображено галузеве спрямування *цифри* став «Меморандум про взаєморозуміння між Державним агентством земельних ресурсів України і Міністерством внутрішніх справ Республіки Кіпр щодо співробітництва у сфері цифрової картографії та географічних інформаційних систем». Термінологічна база поповнилась словосполученнями *цифрова картографія, цифрові карти, цифрові моделі картографічних даних*.

Значним проривом в термінологічному наповненні законодавчої бази похідними від слова *цифра* словосполученнями стало розпорядження Кабінету Міністрів України «Про схвалення Концепції розвитку цифрової економіки та суспільства України на 2018–2020 роки та затвердження плану заходів щодо її реалізації» від 17.01.2018 № 67-р. [3]. Представлену у Концепції термінологію можна умовно поділити на кілька груп. До першої групи слід віднести словосполучення галузевого спря-

мування, це – *цифрова економіка, медицина, освіта, промисловість, землеробство, право*. Друга група словосполучень, пов'язана з трансформаційними перетвореннями в освіті, це – *цифрова грамотність, цифрове навчальне середовище, цифрові компетенції, цифрові навички*. Третя група збирає словосполучення, пов'язані з технічним забезпеченням цифрового суспільства, це – *цифровий формат, цифрові дані, мобільні додатки, платформи, пристрої, системи, технології*. Четверта група відображає процеси, такі як *цифрова модернізація, цифровий розвиток, цифрові трансформації*. П'ята група термінів, пов'язана з працею, це – *цифрові професії, цифрові робочі місця, цифрові спеціальності*. До шостої групи увійшли терміни загального характеру, такі як *цифрова індустрія, цифрове суспільство, цифрова сфера, цифровий світ, цифровізація* та ін. Зазначимо, що це умовна класифікація, адже кожне наведене у Концепції словосполучення спочатку має отримати своє тлумачення, і тільки після цього, можна здійснити їхню класифікацію.

У Концепції зафіксовано тлумачення тільки деяких термінів. Зокрема, *цифровізація* визначається як «насичення фізичного світу електронно-цифровими пристроями, засобами, системами та налагодження електронно-комунікаційного обміну між ними, що фактично уможливорює інтегральну взаємодію віртуального та фізичного, тобто створює кіберфізичний простір» [3]. Цифровізація відбувається за допомогою цифрових технологій, які є одночасно великим ринком та індустрією, а також платформою ефективності і конкурентоспроможності всіх інших ринків та індустрій.

У 2019 р. створюється Міністерство цифрової трансформації України (Мінцифри), і термінологічний ряд поповнюється словосполученням *цифрова експертиза*, що згадується у постановах Кабінету Міністрів України «До питання цифрового розвитку» від 30.01.2019 № 56 та «Питання Міністерства цифрової трансформації» від 18.09.2019 № 856. Документи другого півріччя 2019 р., – переважно розпорядження Кабінету Міністрів України стосовно посадових призначень і, відповідно, в цих документах знаходять відображення такі словосполучення як *заступник Міністра цифрової трансформації*

України, державний секретар Міністерства цифрової трансформації України.

Загалом за період 1970–2019 рр. кількість виявлених одиниць склала 102 словосполучення, переважна більшість яких побудована з двох, трьох слів.

Проведений термінологічний аналіз документів, у яких згадуються похідні від терміну *цифра* словосполучення, дозволив визначити їхній рейтинг (Табл.1)

Таблиця 1

Місце	Кількість документів	Терміносполучення
1	20	електронний цифровий підпис
2	9	цифрове телерадіомовлення
3	5	державний секретар Міністерства цифрової трансформації України
4	4	заступник Міністра цифрової трансформації України, цифрові технології, цифрове телебачення
5	3	цифрове мовлення, цифровий розвиток, цифрові мережі, цифрові сигнали
6	2	багатоканальні цифрові ефірні телемережі, цифрова економіка, цифрова експертиза, цифрова наземна радіомовна служба, цифрове наземне мовлення, цифрове обладнання, цифровий світ, цифрові контрольні пристрої (тахографи), цифрові навички, цифрові платформи, цифрові трансформації, цифровізація
7	1	багатоканальні цифрові телемережі, Галузевий центр цифровізації та кібербезпеки, електронні цифрові автоматичні телефонні станції, єдина цифрова відомча телекомунікаційна мережа МВС, єдиний цифровий простір, Єдиний цифровий ринок, Єдиний цифровий ринок Європи, мережі синхронного цифрового наземного телевізійного мовлення, Міністерство цифрової трансформації України (Мінцифри), мобільні пересувні цифрові комплекси, цифрова грамотність, цифрова індустрія, цифрова ІТ-індустрія, цифрова картографія, цифрова медицина, цифрова модернізація, цифрова наземна ефірна телемережа, цифрова освіта, цифрова промисловість, цифрова сфера, цифрова радіорелейна лінія, цифрова техніка, цифрова форма, цифрове ефірне наземне телебачення, цифрове землеробство, цифрове навчальне середовище, цифрове переключення, цифрове підприємництво,

	цифрове право, цифрове радіомовлення, цифрове співробітництво, цифрове суспільство, цифрове телемовлення, цифровий безпроводний зв'язок, цифровий власноручний підпис, цифровий європейський безпроводний зв'язок, цифровий код гривні, цифровий порядок, цифровий ринок, цифровий розрив (цифрова нерівність), цифровий стандарт мовлення, цифровий стільниковий радіозв'язок, цифровий стрибок, цифровий формат, цифрові автоматичні телефонні станції, цифрові безпроводні послуги, цифрові безпроводні системи, цифрові дані, цифрові декодери, цифрові засоби комунікації, цифрові ініціативи, цифрові інновації, цифрові інструменти, цифрові інфраструктури, цифрові карти, цифрові коди, цифрові компетенції, цифрові лінії, цифрові лінії електрозв'язку, цифрові мережі зв'язку, цифрові мобільні додатки, цифрові моделі картографічних даних, цифрові наземні канали, цифрові обміни, цифрові пейджингові системи, цифрові потоки, цифрові права, цифрові пристрої, цифрові професії, цифрові робочі місця, цифрові системи, цифрові системи радіозв'язку, цифрові системи цифрові обчислювальні машини, цифрові спеціальності, цифрові стільникові системи, цифрові тахографи, цифрові телевізійні станції, цифрові тренди, цифрові умови, цифровізація економіки
--	---

Таблиця ілюструє, що перше місце в БД «Законодавство України» із згадкою у 20-ти документах посідає словосполучення електронний цифровий підпис; друге, – цифрове телерадіомовлення, яке згадується у 9 документах; третє, – посада державний секретар Міністерства цифрової трансформації України, згадуване у 5 документах. Більшість словосполучень були зафіксовані тільки в одному документі.

Словосполучення, похідні від слова digit та його українські транскрипція діджит та транслітерація дигіт у БД «Законодавство України» майже не знайшли свого відображення, що є свідченням віддання переваги його українському аналогу цифра. Дотримуючись такого принципу слова діджиталізація або дигіталізація теж мають український аналог – цифровізація.

Хоча цифровізація полягає в насиченні фізичного світу цифровими і комп'ютерними технологіями та обміні між ними, її скоріше потрібно розглядати як явище сучасності. Для позначення дії, процесу з перетворення аналогових даних у цифрову форму переважна більшість зарубіжних дослідників вживає слово діджитизація, яке має український аналог – оцифрування.

Наукова новизна роботи полягає в актуалізації досліджень з цифровізації та діджиталізації, а отже, і похідних від них словосполучень.

Висновки. У результаті пошуку у БД «Законодавство України» виявлено 97 документів, назви яких містять словосполучення, похідні від слова цифра за період 1970–2019 рр. Контекстний аналіз цих документів дозволив виявити 102 словосполучення, які поступово поповнювали термінологію законодавства і були пов'язані з тими явищами, що відбувалися у суспільстві. Так, у 1970 році з'являється словосполучення електронні цифрові обчислю-

вальні машини; 1980-ті–середина 1990-х рр. – словосполучення, пов'язані з цифровим безпроводним зв'язком та його налаштуванням; з 1997 по 2017 рр. відбувається активне використання словосполучення електронний цифровий підпис; 2006–2016 рр. – термінологія законодавства поповнюється словосполучення, пов'язаними з цифровим радіомовленням та телебаченням; 2018 р. – більше сорока нових словосполучень, пов'язаних з цифровими технологіями поповнюють БД через «Концепцію розвитку цифрової економіки та суспільства України на 2018–2020 роки та затвердження плану заходів щодо її реалізації»; 2019 термінологічний ряд поповнюється словосполученням цифрова експертиза та назвами посад у зв'язку зі створенням Міністерства цифрової трансформації України (Мінцифри). Проведений термінологічний аналіз документів, у яких згадуються похідні від терміну цифра словосполучення, дозволив визначити їхній рейтинг. Так, перше місце посідає словосполучення електронний цифровий підпис, що присутній у 20 документах, друге, – цифрове телерадіомовлення, – у 9 документах; третє, – державний секретар Міністерства цифрової трансформації України, – у 5 документах.

У контексті цифровізації суспільства за останні два роки термінологія законодавства поповнилася новими для нашої країни словосполученнями. Проте, в нормативно-правових документах тільки одиниці з них мають своє визначення, що надалі може породжувати неоднозначність, не уніфікованість термінології та послугоування їх іншомовними аналогами. Задля усунення іншомовних запозичень запропоновано замість терміна діджитизація вживати його український аналог, – оцифрування, а замість діджиталізація, – цифровізація.

Список використаних джерел

1. Законодавство України. Верховна Рада України : офіц. веб-портал. Київ, 1994–2020. Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws> (дата звернення: 03.01.2020).
2. Мислово : [онлайн-словник сленгу та сучасної української мови]. Режим доступу: http://myslovo.com/?page_id=4634 (дата звернення: 10.01.2020).
3. Про схвалення Концепції розвитку цифрової економіки та суспільства України на 2018–2020 роки та затвердження плану заходів щодо її реалізації [Електронний ресурс] : розпорядження Ка-

бінету Міністрів України від 17 січня 2018 р. № 67-р. Верховна Рада України. Законодавство України : офіц. сайт. Київ, 1994–2020. Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/67-2018-%D1%80> (дата звернення: 03.01.2020).

4. Word of the Year 2019. Oxford Languages. Режим доступу: <https://languages.oup.com/word-of-the-year/2019/> (дата звернення: 10.01.2020).

References

1. Legislation of Ukraine (2020). Verkhovna Rada of Ukraine: offic. web portal. Kyiv. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws> [in Ukrainian].

2. Thought : [online dictionary of slang and modern Ukrainian] (2020). Retrieved from: http://myslovo.com/?page_id=4634 [in Ukrainian].

3. On approval of the Concept of development of the digital economy and society of Ukraine for 2018–2020 and approval of the plan of measures for its implementation: Order of the Cabinet of Ministers of Ukraine of January 17, 2018 No. 67-p (2018). Verkhovna Rada of Ukraine. Laws of Ukraine: offic. site. Kyiv. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/67-2018-%D1%80> [in Ukrainian].

4. Word of the Year 2019 (2020). Oxford Languages. Retrieved from: <https://languages.oup.com/word-of-the-year/2019/> [in English].

УДК 007:304-028.27

Петрушка Аліна Іванівна,

кандидат наук із соціальних комунікацій,
провідний спеціаліст Науково-технічної бібліотеки
Національного університету «Львівська політехніка»
alina.stashko@gmail.com
orcid.org/0000-0002-8769-4599

Пелешишин Андрій Миколайович,

доктор технічних наук, професор,
завідувач кафедри соціальних комунікацій та інформаційної діяльності
Національного університету «Львівська політехніка»
apele@ridne.net
orcid.org/0000-0002-5022-0410

ФУНКЦІОНАЛЬНІ ОЗНАКИ ЕЛЕКТРОННИХ НАУКОВИХ РЕСУРСІВ

Метою роботи є порівняльний аналіз функціональних характеристик електронних ресурсів, що слугують середовищем акумулювання наукового контенту та оцінювання його якості. **Методологія дослідження** передбачає використання низки загальнонаукових методів: аналізу, синтезу, порівняння, статистичного методу. **Наукова новизна** роботи полягає у формуванні системи функціональних ознак для порівняння електронних наукових ресурсів в контексті повноти задоволення інформаційних потреб та супроводу наукової діяльності. **Висновки.** З метою інтеграції наукових досліджень в міжнародний науковий інформаційний простір та оцінювання якості наукового знання засобами наукометрії бази даних наукових цитувань виконують свою головну функцію: бути інструментом формування єдиного інформаційного середовища і джерельною базою для інформаційного супроводу наукових досліджень та проведення наукометричних досліджень. Функціональність пошукових систем та баз даних

бінету Міністрів України від 17 січня 2018 р. № 67-р. Верховна Рада України. Законодавство України : офіц. сайт. Київ, 1994–2020. Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/67-2018-%D1%80> (дата звернення: 03.01.2020).

4. Word of the Year 2019. Oxford Languages. Режим доступу: <https://languages.oup.com/word-of-the-year/2019/> (дата звернення: 10.01.2020).

References

1. Legislation of Ukraine (2020). Verkhovna Rada of Ukraine: offic. web portal. Kyiv. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws> [in Ukrainian].

2. Thought : [online dictionary of slang and modern Ukrainian] (2020). Retrieved from: http://myslovo.com/?page_id=4634 [in Ukrainian].

3. On approval of the Concept of development of the digital economy and society of Ukraine for 2018–2020 and approval of the plan of measures for its implementation: Order of the Cabinet of Ministers of Ukraine of January 17, 2018 No. 67-p (2018). Verkhovna Rada of Ukraine. Laws of Ukraine: offic. site. Kyiv. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/67-2018-%D1%80> [in Ukrainian].

4. Word of the Year 2019 (2020). Oxford Languages. Retrieved from: <https://languages.oup.com/word-of-the-year/2019/> [in English].

УДК 007:304-028.27

Петрушка Аліна Іванівна,

кандидат наук із соціальних комунікацій,
провідний спеціаліст Науково-технічної бібліотеки
Національного університету «Львівська політехніка»
alina.stashko@gmail.com
orcid.org/0000-0002-8769-4599

Пелешишин Андрій Миколайович,

доктор технічних наук, професор,
завідувач кафедри соціальних комунікацій та інформаційної діяльності
Національного університету «Львівська політехніка»
apele@ridne.net
orcid.org/0000-0002-5022-0410

ФУНКЦІОНАЛЬНІ ОЗНАКИ ЕЛЕКТРОННИХ НАУКОВИХ РЕСУРСІВ

Метою роботи є порівняльний аналіз функціональних характеристик електронних ресурсів, що слугують середовищем акумулювання наукового контенту та оцінювання його якості. **Методологія дослідження** передбачає використання низки загальнонаукових методів: аналізу, синтезу, порівняння, статистичного методу. **Наукова новизна** роботи полягає у формуванні системи функціональних ознак для порівняння електронних наукових ресурсів в контексті повноти задоволення інформаційних потреб та супроводу наукової діяльності. **Висновки.** З метою інтеграції наукових досліджень в міжнародний науковий інформаційний простір та оцінювання якості наукового знання засобами наукометрії бази даних наукових цитувань виконують свою головну функцію: бути інструментом формування єдиного інформаційного середовища і джерельною базою для інформаційного супроводу наукових досліджень та проведення наукометричних досліджень. Функціональність пошукових систем та баз даних

забезпечує організація наукового контенту щодо таких аспектів: наповненість, галузеве охоплення, представлення даних, пошуковий апарат. Найбільшою наповненістю характеризується ресурс Google Scholar, що містить максимальну кількість видів наукового контенту. Базовими науковим контентом, що представлений у всіх аналізованих ресурсах є наукові статті. Аналіз галузевого охоплення електронних наукових ресурсів свідчить, що всі аналізовані наукові ресурси є мультидисциплінарними. За кількістю базових галузевих категорій лідерами є бази даних Scopus та DOAJ. Аналіз електронних наукових ресурсів за рівнем узагальнення наукового контенту підтвердив статус Scopus, WoS, Google Scholar та «Україніка наукова» як реферативних ресурсів. Найбільш повний реферативний контент надають ресурси Scopus та WoS. Аналіз пошукового апарату наукових електронних ресурсів свідчить, що найбільш повним пошуковим інструментарієм володіють бази даних Scopus та WoS. Вітчизняний ресурс «Україніка наукова» також характеризується достатньо потужною системою пошуку. Найменш розгалуженою системою пошукових фільтрів володіє Google Scholar. Аналіз принципів оцінювання наукового контенту засвідчив широке використання традиційних метрик: як загальноновживаних (індекс Хірша), так і оригінальних в межах конкретного ресурсу. Спостерігається тенденція до залучення альтернативних методологій оцінювання наукового контенту.

Ключові слова: база даних цитувань, електронний ресурс, пошукова система, науковий контент, функціональна ознака, наукометрія

Петрушка Алина Ивановна,

кандидат наук по социальным коммуникациям,
ведущий специалист Научно-технической библиотеки
Национального университета «Львовская политехника»

Пелецишин Андрей Николаевич,

доктор технических наук, профессор,
заведующий кафедрой социальных коммуникаций
и информационной деятельности
Национального университета «Львовская политехника»

ФУНКЦИОНАЛЬНЫЕ ПРИЗНАКИ ЭЛЕКТРОННЫХ НАУЧНЫХ РЕСУРСОВ

Целью работы является сравнительный анализ функциональных характеристик электронных ресурсов, которые служат средой аккумуляирования научного контента и оценки его качества. **Методология исследования** предполагает использование ряда общенаучных методов: анализа, синтеза, сравнения, статистического метода. **Научная новизна** работы заключается в формировании системы функциональных признаков электронных научных ресурсов в контексте полноты удовлетворения информационных потребностей сопровождения научной деятельности. **Выводы.** С целью интеграции научных исследований в международное научное информационное пространство и оценки качества научного знания средствами наукометрии базы данных научных цитирований выполняют свою главную функцию: быть инструментом формирования единой информационной среды и источником для информационного сопровождения научных исследований, а также проведения наукометрических исследований. Функциональность поисковых систем и баз данных обеспечивает организация научного контента по таким аспектам: наполненность, отраслевой охват, представление данных, поисковый апарат. Наибольшей наполненностью характеризуется ресурс Google Scholar, содержащий максимальное количество видов научного контента. Базовым научным контентом, представлен во всех анализируемых ресурсах являются научные статьи. Анализ отраслевого охвата электронных научных ресурсов свидетельствует, что все рассматриваемые научные ресурсы являются мультидисциплинарными. По количеству базовых отраслевых категорий лидерами являются базы данных Scopus и DOAJ. Анализ электронных научных ресурсов по уровню обобщения научного контента подтвердил статус Scopus, WoS, Google Scholar, DOAJ и «Украиника научная» как реферативных ресурсов. Наиболее полный реферативный контент предоставляют ресурсы Scopus и WoS. Анализ поискового аппарата научных электронных ресурсов свидетельствует, что наиболее полным поисковым инструментарием обладают базы данных Scopus и WoS. Отечественный ресурс «Украиника научная» также характеризуется достаточно мощной системой поиска. Наименее

разветвленной системой поисковых фильтров обладает Google Scholar. Анализ принципов оценки научного контента показал широкое использование традиционных метрик: как общеупотребительных (индекс Хирша), так и оригинальных в пределах конкретного ресурса. Наблюдается тенденция к привлечению альтернативных методологий оценки научного контента.

Ключевые слова: база данных цитирований, электронный ресурс, поисковая система, научный контент, функциональный признак, наукометрия

Petrushka Alina,

Ph.D. in Social Communication

Leading specialist of Scientific Library of

Lviv Polytechnic National University

Peleshchysyn Andriy,

Doctor of Technical Sciences, Professor,

Head of Department of Social Communication and Information Science of

Lviv Polytechnic National University

FUNCTIONAL FEATURES OF ELECTRONIC SCIENTIFIC RESOURCES

The purpose of the article is to compare the functional characteristics of electronic resources that serve as a medium for accumulating scientific content and evaluating its quality. The methodology involves the use of such general scientific methods as analysis, synthesis, comparison, statistical method. The scientific novelty of the work is the formation of a system of functional features of electronic scientific resources in the context of completeness of satisfying the information needs of the scientific activity support. Conclusions. In order to integrate scientific research into the international information space and to evaluate the quality of scientific knowledge, scientific citation databases perform their main function: to be a tool for forming a single information environment and a source base for information support of the scientific activity and conducting scientometric research. The functionality of search engines and databases is provided by the organization of scientific content in the following aspects: content coverage, research areas coverage, data representation, search tools. The highest content coverage has a Google Scholar resource that contains the maximum number of types of scientific content. The basic scientific content that is presented in all the analyzed resources is scientific articles. The analysis of the research areas coverage of electronic scientific resources shows that all the analyzed scientific resources are multidisciplinary. Scopus and DOAJ are the leaders in the number of basic scientific categories. The analysis of electronic scientific resources by the level of generalization of scientific content confirmed the status of Scopus, WoS, Google Scholar and "Ukrainika scientific" as reference resources. The most comprehensive abstract content is provided by Scopus and WoS resources. An analysis of the search engine of scientific electronic resources shows that the most complete search tools are the Scopus and WoS databases. Domestic resource "Ukrainika Scientific" is characterized by a sufficiently powerful search system too. Google Scholar has the least extensive search filter system. An analysis of the principles of evaluating scientific content has shown the widespread use of traditional metrics: both common (Hirsch index) and original within a particular resource. There is a tendency to involve alternative methodologies for evaluating scientific content.

Key words: citation database, electronic resource, search engine, scientific content, functional feature, scientometry

Актуальність теми дослідження полягає у необхідності вивчення системи функціональних ознак електронних наукових ресурсів для визначення їхнього наукового потенціалу. Широкий спектр наукових ресурсів з різним призначенням та різними функціональними можливостями, що пропонує науковий інформаційний ринок, ускладнює «навігацію» для

потенційних споживачів наукового контенту. Науковцям як активним споживачам цього ринку складно охопити значні обсяги інформації, яка динамічно оновлюється та накопичується. Порівняльний аналіз базових функціональних характеристик спеціалізованих наукових ресурсів дозволить скласти цілісне, узагальнене уявлення про їхню сутність, при-

значення та можливості в контексті повноти задоволення інформаційних потреб та супроводу наукової діяльності.

Метою дослідження є порівняльний аналіз функціональних характеристик електронних ресурсів, що слугують середовищем акумулювання наукового контенту та оцінювання його якості. Для досягнення поставленої мети основними завданнями є ідентифікувати електронні ресурси, що орієнтовані на інформаційний супровід наукової діяльності; проаналізувати функціональні характеристики обраних ресурсів за принципом організації, за джерелами наповнення та оцінюванням наукового контенту.

Аналіз актуальних досліджень та публікацій. Сучасна наука нерозривно пов'язана із наукометричними дослідженнями, які ставлять собі за мету оцінити істинність та вагомості наукового знання, надати об'єктивну картину розвитку наукового напрямку, його актуальності, потенційні можливості, закони формування інформаційних потоків і поширення наукових ідей. В умовах експоненціального накопичення обсягів бібліографічної інформації особливої запотребованості набули якісно нові форми та засоби її опрацювання. Досягнення у сфері інформаційно-комп'ютерних технологій стали потужним імпульсом розвитку наукометрії. Це ознаменувалося появою на ринку інформаційної індустрії потужних бібліометричних систем, що охоплюють бази даних рецензованої наукової літератури. Завданням цих ресурсів є дослідження публікаційної активності та цитованості авторів наукових праць [14].

Значний пласт вітчизняних досліджень присвячений аналізу загальних характеристик різноманітних баз даних наукових цитувань та ресурсів, які орієнтовані на інформаційне забезпечення наукових досліджень [10; 12; 14; 15; 20; 22-24]. У цьому аспекті актуальним питанням є визначення ролі та місця університетських бібліотек у здійсненні наукометричних досліджень, а також вивчення досвіду використання наукометричних та бібліометричних технологій у бібліотечній діяльності [8; 9].

Шляхом інтеграції наукового контенту регіональних та міжнародних видань у спеціалізовані електронні бази даних формується єдиний науковий інформаційний простір. У

цьому контексті топовими темами для живих дискусій є доцільність забезпечення відкритого доступу до наукового знання та особливості оцінювання його якості. Наукова спільнота ще не досягла єдності стосовно забезпечення відкритого доступу через істотні ризики, пов'язані із етичними та технічними аспектами. Водночас, дослідники вказують на нові можливості, що надає відкрита наука. Зокрема, застосування технологій відкритого доступу, мережевої науки та відкритих наукових середовищ для віртуальних досліджень надає можливість науковцям та дослідникам об'єднуватися крізь час, простір та штучні кордони, що сприяє підвищенню ефективності їхньої діяльності [1; 7; 11; 25].

Використання практики відкритої науки сприяє відкритості, цілісності та відтворюваності наукових досліджень [2]. В аспекті кількісного оцінювання результатів наукової діяльності відкритий доступ сприяє підвищенню цитованості, а відтак підвищенню таких наукометричних показників наукових видань, як імпакт фактор, індекс Хірша, кількість цитувань на публікацію та квартиль [4; 5].

Інший пласт досліджень присвячений аналізу методологічних підходів до оцінювання якості наукового знання. Останнім часом дослідники все частіше звертають увагу наукової спільноти на "проблемні зони" традиційних метрик. Зокрема, надзвичайно актуальними для вітчизняної наукової спільноти є питання коректності використання наукометричного інструментарію на різних рівнях: термінологічному (помилки при адаптації термінологічного апарату), функціональному (використання наукометричних показників поза межами їхнього первинного призначення) та технічному (недоліки та помилки функціонування самих баз даних наукових цитувань) [16]. Важливим аспектом досліджень залишається виявлення та врахування факторів, що впливають на об'єктивність результатів оцінювання наукового знання за допомогою традиційних метрик [21; 24].

Таким чином, дослідження у сфері інформаційного забезпечення наукової діяльності є актуальними та запотребованими у всіх аспектах. Це сприяє надзвичайно динамічному розвитку ринку інформаційних продуктів для науковців.

Виклад основного матеріалу. Важливим аспектом аналізу функціональних можливостей електронного наукового ресурсу є чітке визначення його сутності, що визначає основне призначення та функціональні можливості. У цьому аспекті розрізняємо бібліографічні системи (повнотекстові та реферативні), що позиціонуються, як пошукові системи та бази даних наукових цитувань.

Безперечними монополістами у вітчизняному інформаційному науковому просторі серед сучасних баз даних наукових цитувань є міжнародні реферативні бази Scopus та Web of Science (WoS), що забезпечують широке географічне охоплення наукової літератури та поширюються лише на основі передплати. Серед некомерційних бібліографічних систем, що набули поширення в Україні, слід розглянути пошукову систему Google Scholar, яка індексує наукові публікації у всіх галузях знань, та міжнародний мультидисциплінарний каталог журналів відкритого доступу Directory of Open Access Journals (DOAJ). Прикладами вітчизняних бібліографічних проєктів є реферативний ресурс «Україніка наукова», інформаційно-аналітична система «Бібліометрика української науки», система наукометричного моніторингу суб'єктів наукової діяльності України «Український індекс наукового цитування». Зовнішньою джерельною базою цих ресурсів є бібліометричні профілі науковців, установ та періодичних видань, створених в Google Scholar, Scopus та Web of Science.

Принципи організації наукового контенту в електронних наукових ресурсах. Особливості

організації контенту та інструментарій пошукового апарату визначають відповідність ресурсу критеріям якості та зручності користування. Зокрема, визначальними для електронних наукових ресурсів є галузеве охоплення та наповненість, наявність в пошуковому апараті дієвої системи фільтрів та різноманітні надбудови, що розширюють перелік сервісів ресурсу та спрямовані на задоволення варіативних інформаційних потреб користувача.

Порівняльний аналіз принципів організації наукового контенту в таких провідних міжнародних та вітчизняних електронних наукових ресурсах, як Scopus, WoS, Google Scholar, DOAJ та «Україніка наукова», було проведено в таких аспектах:

- наповненість;
- галузеве охоплення;
- представлення даних;
- пошуковий апарат.

Наповненість електронного наукового ресурсу визначаємо як видове різноманіття його наукового контенту (журнали, матеріали конференцій, окремі статті, книги, автореферати та дисертації). Аналіз наповненості обраних наукових електронних ресурсів дозволив встановити, що найбільшою наповненістю характеризується ресурс Google Scholar, що містить максимальну кількість видів наукового контенту. Базовими науковим контентом, що представлений у всіх аналізованих ресурсах є наукові статті та книги (табл. 1).

Таблиця 1

Наповненість електронних наукових ресурсів

Вид контенту	Scopus	WoS	Google Scholar	DOAJ	Україніка наукова
Наукові журнали	+	+	+	+	
Матеріали конференцій	+	+	+	+	
Статті	+	+	+	+	+
Книги	+	+	+		+
Дисертації			+		
Автореферати			+		+
Патенти	+	+	+		

Слід зазначити, що представлення статей в базах даних Scopus, WoS та DOAJ є дещо умовним. У межах цих ресурсів індексації підлягають наукові журнали в цілому, а не окремі статті. Проте, оскільки користувач може формувати списки окремих статей за пошуковим запитом або в межах персонального профілю науковця, вважаємо статтю самостійним видом контенту в межах цих ресурсів.

Галузеве охоплення електронних наукових ресурсів визначаємо як перелік галузевих категорій та похідних підкатегорій, у межах яких представлено науковий контент. Слід зазначити, що всі аналізовані наукові ресурси є мультидисциплінарними. Проте кожен ресурс пропонує власну галузеву класифіка-

цію наукового контенту. Наявність розгалуженої системи галузевої класифікації сприяє покращенню зручності та ефективності пошуку контенту за відповідним напрямом досліджень. За кількістю базових галузевих категорій лідерами є бази даних Scopus та DOAJ, що класифікують контент за 27 та 20 загальними областями досліджень відповідно. За деталізацією базових галузевих категорій переважає ресурс DOAJ, який дає можливість здійснювати пошук в межах 486 галузевих підкатегорій. Найменш деталізовано контент класифікується в межах ресурсу «Україніка наукова», який дає можливість здійснювати пошук в межах 27 галузевих підкатегорій (табл. 2).

Таблиця 2

Галузеве охоплення електронних наукових ресурсів

	Scopus [6]	WoS [18]	Google Scholar [17]	DOAJ [3]	Україніка наукова [19]
Кількість галузевих категорій	27	5	8	20	5
Кількість галузевих підкатегорій	334	254	292	486	27

Слід наголосити, що в Google Scholar можна формувати перелік наукових видань за галузями знань та мовою публікацій лише в межах опції «Найкращі публікації», де представлено рейтинг найбільш цитованих наукових видань, що індексуються системою [17].

Представлення даних в наукових електронних ресурсах диференціюємо за *рівнем узагальнення наукового контенту*. Розрізняємо два рівні узагальнення:

- перший рівень (повнотекстовий) – первинний контент, що являє собою повнотекстове джерело інформації (стаття, книга тощо);

- другий рівень (реферативний) – вторинний контент, що є результатом аналітико-синтетичного опрацювання первинного контенту (бібліографічний опис первинного контенту, анотація, ключові слова, пристатейний список цитувань).

Аналіз представлення даних в електронних ресурсах Scopus, WoS, Google Scholar та «Україніка наукова» підтвердив їхній статус реферативних ресурсів. Встановлено, що найбільш повний реферативний контент надають ресурси Scopus та WoS (табл. 3).

Таблиця 3

Представлення даних електронних наукових ресурсів

Рівні узагальнення наукового контенту	Scopus	WoS	Google Scholar	DOAJ	Україніка наукова
Повнотекстовий					
Реферативний:	+	+	+	+	+
• бібліографічний опис первинного контенту	+	+	+		+
• анотація	+	+	+	+	+
• ключові слова	+	+			+
• пристатейний список цитувань	+	+			
• інтернет-посилання на повнотекстове джерело	+	+	+	+	+/-

Слід зазначити, що самі електронні ресурси Scopus, WoS та Google Scholar не містять повнотекстових документів, проте надають інтернет-посилання на джерела повнотекстової інформації (якщо це дозволяє бізнес-модель видання). Каталог DOAJ охоплює лише видання відкритого доступу і дозволяє перейти до повнотекстових публікацій безпосередньо на веб-сайті видання. В межах ресурсу «Україніка наукова» також можна перейти на повнотекстове джерело, якщо воно міститься в архіві Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського.

Пошуковий апарат визначаємо як систему програмно-технічних засобів, що дозволяють задовольняти різноманітні інформаційні

та бібліографічні запити користувачів. Фактично пошуковий апарат являє собою систему фільтрів, що дозволяють формувати пошуковий запит. Чим більш розгалуженою є система фільтрів, тим точнішим буде пошуковий запит та відповідно отриманий результат.

Аналіз пошукового апарату обраних наукових електронних ресурсів показав, що найбільш повним пошуковим інструментарієм володіють бази даних Scopus та WoS. Водночас, вітчизняний ресурс «Україніка наукова» також характеризується достатньо зручною системою пошуку. Найменш розгалуженим пошуковим інструментарієм володіє Google Scholar (табл. 4).

Таблиця 4

Пошуковий апарат наукових електронних ресурсів

Фільтри пошукового апарату	Scopus	WoS	Google Scholar	DOAJ	Україніка наукова
Відомості про автора:					
ім'я автора	+	+	+	+	+
ORCID	+	+		+	
афіліція	+	+			
країна	+	+			
Відомості про документ					
назва	+	+	+	+	+
анотація	+	+		+	
ключові слова	+	+	+	+	+
пристатейні посилання	+	+			
DOI	+	+		+	
рік публікації	+	+	+	+	+
мова видання	+	+		+	
джерела фінансування	+	+			
галузь	+	+		+	+
Відомості про видання					
назва видання	+	+	+	+	+
вид видання	+	+			+
ISSN	+	+		+	
ISBN	+	+			
ISSN/ISBN	+	+			
CODEN	+				
бізнес-модель видання	+	+			
тип ліцензії відкритого доступу				+	
назва видавництва	+	+		+	
країна видавництва	+	+		+	
логічні оператори	+	+	+		+
Розподілений пошук		+			+

Слід зазначити, що у всіх аналізованих ресурсах пропонується можливість простого та розширеного пошуку, проте суттєво відрізняються набори пошукових фільтрів. Варгомою перевагою Scopus, WoS, Google Scholar та «Україніка наукової» є можливість використання логічних операторів «ТАК», «НІ», «АБО», що дають змогу значно підвищувати точність формулювати пошукового запиту.

Джерела наповнення та оцінювання контенту наукових електронних ресурсів. Контентне наповнення наукових електронних ресурсів можна умовно розподілити за такими способами:

- експертний відбір;
- автоматизований алгоритм відбору;
- самоархівування (табл. 5).

Таблиця 5

Методи контентного наповнення наукових електронних ресурсів

	Scopus	WoS	Google Scholar	DOAJ	Україніка наукова
експертний відбір контенту	+	+		+	+
автоматизований алгоритм відбору контенту			+		
самоархівування			+		

Шляхом експертного відбору на основі оцінювання за відповідними критеріями здійснюється добір наукового контенту до баз даних Scopus, WoS та DOAJ. Контентне наповнення вітчизняного ресурсу «Україніка наукова» також кваліфікуємо, як експертний відбір, оскільки внесення документів в базу є результатом аналітико-синтетичного опрацювання вітчизняних наукових видань.

Контентне наповнення бази даних Google Scholar здійснюється за допомогою системи індексації на основі автоматизованого алгоритму відбору онлайн-наукового контенту. У випадку відсутності електронної версії джерела наукового контенту, доступної в режимі онлайн, можливим є внесення вручну відповідних метаданих публікації в межах персонального профілю. Такий шлях контентного наповнення бази даних Google Scholar визначаємо, як самоархівування.

Оцінювання наукового контенту електронних наукових ресурсів здійснюється на основі аналізу пристатейних списків цитувань. Тобто мірилом оцінювання документа є кількість посилань на нього в межах ресурсу.

Порівняльний аналіз принципів оцінювання наукового контенту в Scopus, WoS, Google Scholar та DOAJ було проведено в таких аспектах:

- вихідна одиниця оцінювання
- джерельна база оцінювання
- методологія оцінювання.

Вітчизняний ресурс «Україніка наукова» на даний час не володіє інструментарієм для оцінювання наукового контенту.

Аналіз принципів оцінювання наукового контенту інструментарієм наукових електронних ресурсів засвідчив широке використання різноманітних метрик, які засновані на підрахунку кількості цитувань, що слугують еквівалентом запотребованості та авторитетності наукового знання. Водночас спостерігається тенденція до залучення альтернативних методологій оцінювання наукового контенту, заснованих на підрахунку кількості переглядів, завантажень, згадувань в соціальних мережах, блогах – альтметрик. Зокрема, Scopus активно використовує дані соціальної мережі для науковців Mendeley (табл. 6).

Таблиця 6

Наукометричний інструментарій наукових електронних ресурсів

Інструментарій оцінювання наукового контенту	Scopus	WoS	Google Scholar	DOAJ
Традиційні метрики				
вихідна одиниця оцінювання	цитата	Цитата	цитата	
джерельна база оцінювання	ресурси Scopus	ресурси WoS	усі Інтернет-ресурси, що ідентифікуються системою, як наукові	
Індикатори оцінювання науковця:				
h-індекс	+	+	+	
оригінальні			i10-індекс	
Індикатори оцінювання видання:				
H-індекс	+			
оригінальні	CiteScore SNIP SJR	Імпакт-фактор		
Альтернативні метрики				
Підрахунок кількості переглядів, завантажень, згадувань в соціальних мережах	PlumX Metrics			
Відкритість наукового контенту				DOAJ Seal

Системою DOAJ не передбачено використання цитат-аналізу для оцінювання якості та авторитетності наукового контенту. В межах ресурсу виданням на основі їхніх анкетних даних та результатів експертної технічної оцінки присвоюється відзнака DOAJ Seal за реалізацію кращих практик відкритого доступу. Для споживачів інформації відзнака DOAJ Seal може слугувати показником доступності та зручності використання.

Висновки. Важливим аспектом оприлюднення та розповсюдження результатів наукових досліджень є їхня інтеграція в міжнародний науковий інформаційний простір та оцінювання якості наукового знання за-

собами наукометрії. У цьому аспекті спеціалізовані наукові електронні ресурси, а саме, бази даних наукових цитувань, виконують свою головну функцію: бути інструментом формування єдиного інформаційного середовища і джерельною базою для інформаційного супроводу наукових досліджень та проведення наукометричних досліджень. Функціональність пошукових систем та баз даних наукових цитувань виявляється у здатності виконувати зазначені функції якісно та зручно для користувача. Функціональність пошукових систем та баз даних забезпечує організація наукового контенту щодо таких аспектів: наповненість, галузеве охоплення,

представлення даних, пошуковий апарат. Порівняльний аналіз провідних міжнародних та вітчизняних електронних наукових ресурсів виявив функціональні особливості Scopus, WoS, Google Scholar, DOAJ та «Україніка наукова».

Найбільшою наповненістю характеризується ресурс Google Scholar, що містить максимальну кількість видів наукового контенту. Базовими науковим контентом, що представлений у всіх аналізованих ресурсах є наукові статті та книги. Аналіз галузевого охоплення електронних наукових ресурсів свідчить, що всі аналізовані наукові ресурси є мультидисциплінарними. Проте, кожен ресурс пропонує власну галузеву класифікацію наукового контенту. Наявність розгалуженої системи галузевої класифікації сприяє покращенню зручності та ефективності пошуку контенту за відповідним напрямом досліджень. За кількістю базових галузевих категорій лідерами є бази даних Scopus та DOAJ. Аналіз електронних наукових ресурсів за рівнем узагальнення на-

укового контенту підтвердив статус Scopus, WoS, Google Scholar та «Україніка наукова» як реферативних ресурсів. Найбільш повний реферативний контент надають ресурси Scopus та WoS. Аналіз пошукового апарату наукових електронних ресурсів свідчить, що найбільш повним пошуковим інструментарієм володіють бази даних Scopus та WoS. Вітчизняний ресурс «Україніка наукова» також характеризується достатньо потужною системою пошуку. Найменш розгалуженою системою пошукових фільтрів володіє Google Scholar. Аналіз принципів оцінювання наукового контенту інструментарієм наукових електронних ресурсів засвідчив широке використання традиційних метрик: як загальнозжовжених (індекс Хірша), так і оригінальних в межах конкретного ресурсу. Водночас спостерігається тенденція до залучення альтернативних методологій оцінювання наукового контенту, так званих, альтметрик. Зокрема, Scopus активно використовує дані соціальної мережі для науковців Mendeley, а WoS – Publons ResearcherID.

Список використаних джерел

1. Assante M., Candela L., Castelli D., Cirillo R., Coro G., Frosini L., ... Sinibaldi F. Enacting open science by D4Science. *Future Generation Computer Systems*. 2019. Vol. 101. P. 555–563. DOI:10.1016/j.future.2019.05.063.
2. Banks G. C., Field J. G., Oswald F. L., O'Boyle E. H., Landis R. S., Rupp D. E., Rogelberg S. G. Answers to 18 questions about open science practices. *Journal of Business and Psychology*. 2019. Vol. 34 (3). P. 257–270. DOI:10.1007/s10869-018-9547-8.
3. Browse Subjects. *Directory of Open Access Journals* : веб-сайт. URL: <https://doaj.org/subjects> (дата звернення: 05.02.2020).
4. Ghane M. R., Niazmand M. R., Sabet Sarvestani A. The citation advantage for open access science journals with and without article processing charges. *Journal of Information Science*. 2019. Vol. 46 (1). P. 118–130. DOI:10.1177/0165551519837183.
5. Huang C., Yue X., Chen J., Xu W., Li J. The effect of “open access” on journal impact factors: A causal analysis of medical journals. *Physica A: Statistical Mechanics and its Applications*. 2019. Vol. 533. article id. 122043. DOI:10.1016/j.physa.2019.122043.
6. Sources. *Scopus* : веб-сайт. URL: <https://www.scopus.com/sources.uri?zone=TopNavBar&origin=searchbasic> (дата звернення: 05.02.2020).
7. Yancey N. R. Open access and networked science in teaching-learning: Bane or blessing? *Nursing Science Quarterly*. 2019. Vol. 32 (3). P. 182–186. DOI:10.1177/0894318419845397.
8. Білоус В. С. Наукометрія в університеті: роль та місце бібліотеки. *Бібліотечний форум: історія, теорія, практика*. 2018. № 1. С. 15–16.
9. Білоус В. С. Наукометричні та бібліометричні практики у діяльності бібліотеки закладу вищої освіти: сьогодення та перспективи. *Рідна школа*. 2018. № 9 (12). С. 66–70.
10. Бушуєв С. Д., Білощичкий А. О., Гогунський В. Д. Наукометричні бази: характеристика, можливості і завдання. *Управління розвитком складних систем*. 2014. № 18. С. 145–152.

11. Гальчевська О. А. Використання міжнародних наукометричних база даних відкритого доступу в наукових дослідженнях. *Інформаційні технології в освіті*. 2015. № 23. С. 115–126.
12. Кільченко А. В. Бібліометричні та наукометричні системи у науково-педагогічній діяльності. *Автоматизація та комп'ютерно-інтегровані технології у виробництві та освіті: стан, досягнення, перспективи розвитку*: матеріали Всеукр. наук.-практ. Інтернет-конф. Черкаси : Черкаський нац. ун-т ім. Б. Хмельницького, 2019. С. 234–236.
13. Кормицикова С. Наукометричні дослідження в інформаційних технологіях. Матеріали XLVII наук.-техн. конф. підрозділів ВНТУ. Вінниця, 2018. URL: <https://conferences.vntu.edu.ua/index.php/all-fm/all-fm-2018/paper/view/4239> (дата звернення: 10.02.2020).
14. Кухарчук Є. Світові наукометричні системи. *Бібліотечний вісник*. 2014. № 5. С. 7–11.
15. Мазаракі А., Притульська Н., Мельниченко С. Інтеграція вітчизняної науки до світової через наукометричні бази даних. *Вісник Київського національного торговельно-економічного університету*. 2011. № 6. С. 5–13.
16. Мриглюд О., Назаровець С. Наукометрія та управління науковою діяльністю: вкотре про світове та українське. *Вісник Національної академії наук України*. 2019. № 9. С. 81–94.
17. Найкращі публікації. *Google Академія* : веб-сайт. URL: https://scholar.google.com.ua/citations?view_op=top_venues&hl=uk (дата звернення: 05.02.2020).
18. Области исследований (категории/классификация). *Справка по Web of Science Core Collection*. URL: https://images.webofknowledge.com/WOKRS523_2R2/help/ru_RU/WOS/hp_research_areas_easca.html (дата звернення: 02.02.2020).
19. Реферативна база даних – розширений (тематичний) пошук. *Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського* : веб-сайт. URL: http://irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis64r_81/cgiirbis_64.exe?C21COM=F&I21DBN=REF_EX&P21DBN=REF&S21CNR=20&Z21ID= (дата звернення: 12.01.2020).
20. Семеніхіна О. В., Юрченко А. О., Хворостіна Ю. В. Про наукометричні показники науковця. *III Всеукраїнська науково-практична конференція «НПК – 2015»*. Суми, 2015. С. 162–163.
21. Ткаченко А. С., Ткаченко В. Л., Коваленко Н. І., Оніщенко А. І. Чи варто використовувати наукометричний m-коефіцієнт на додаток до індексу Гірша при оцінці наукового вкладу викладачів медичних університетів?. *Медична освіта*. 2018. № 1. С. 55–57.
22. Ткаченко В.А. Використання Science Index та інших наукометричних показників для оцінювання наукової діяльності. *Звітна науково-практична конференція Інституту інформаційних технологій і засобів навчання НАПН України*. Київ : Інститут інформаційних технологій і засобів навчання НАПН України, 2016. С. 1–4.
23. Чайковський Ю. Б., Сілкина Ю. В., Потоцька О. Ю. Наукометричні бази та їх кількісні показники (Частина II. Фактори, що впливають на кількісні показники наукометричних баз). *Вісник Національної академії наук України*. 2013. № 9. С. 84–92.
24. Швед В. В. Аналіз практики використання наукометричних платформ в Україні. *Інформаційні технології і засоби навчання*. 2019. № 69 (1). С. 235–245.
25. Ярошенко Т. Вільний доступ до інформації: нова модель наукової комунікації в інформаційному суспільстві. *Наукові праці Миколаїв. держ. гуманіст. ун-ту ім. П. Могили комплексу КМА*. 2007. № 68 (55). С. 226–234.

References

1. Assante M., Candela L., Castelli D., Cirillo R., Coro G., Frosini L., ... Sinibaldi F. (2019). Enacting open science by D4Science. *Future Generation Computer Systems*. 101, 555–563. DOI:10.1016/j.future.2019.05.063. [in English]
2. Banks G. C., Field J. G., Oswald F. L., O'Boyle E. H., Landis R. S., Rupp D. E., Rogelberg S. G. (2019). Answers to 18 questions about open science practices. *Journal of Business and Psychology*. 34 (3), 257–270. DOI:10.1007/s10869-018-9547-8. [in English]
3. Browse Subjects. Directory of Open Access Journals. Retrieved from <https://doaj.org/subjects>. [in English]
4. Ghane M. R., Niazmand M. R., Sabet Sarvestani A. (2019). The citation advantage for open access science journals with and without article processing charges. *Journal of Information Science*. 46 (1), 118–130. DOI:10.1177/0165551519837183. [in English]

5. Huang C., Yue X., Chen J., Xu W., Li J. (2019). The effect of “open access” on journal impact factors: A causal analysis of medical journals. *Physica A: Statistical Mechanics and its Applications*. 533, 122043. DOI:10.1016/j.physa.2019.122043. [in English]
6. Sourses. Scopus. Retrieved from <https://www.scopus.com/sources.uri?zone=TopNavBar&origin=searchbasic>. [in English]
7. Yancey N. R. (2019). Open access and networked science in teaching-learning: Bane or blessing? *Nursing Science Quarterly*. 32 (3), 182–186. DOI:10.1177/0894318419845397. [in English]
8. Bilous V. S. (2018). Scientometric methods in University: the role and place of the Library. *Bibliotechnyi forum: istoriia, teoriia, praktyka*. 1, 15–16. [in Ukrainian]
9. Bilous V. S. (2018) Scientometric and bibliometric practices in the activity of the library of higher education institution. *Ridna shkola*. 9 (12), 66–70. [in Ukrainian]
10. Bushuiev S. D., Biloshchytskyi A. O., Hohunskyi V. D. (2014). Scientometric databases: features, opportunities and tasks. *Upravlinnia rozvytkom skladnykh system*. 18, 145–152. [in Ukrainian]
11. Halchevska O. A. (2015). Use of international open-access scientometric databases in scientific research. *Informatsiini tekhnolohii v osviti*. 23, 115–126. . [in Ukrainian]
12. Kilchenko A. V. (2019). Bibliometric and scietometric systems in scientific and pedagogical activity. *Vseukr. nauk.-prakt. Internet-konf. «Avtomatyzatsiia ta kompiuterno-intehrovani tekhnolohii u vyrobnytstvi ta osviti: stan, dosiahnennia, perspektyvy rozvytku»*. Cherkasy. [in Ukrainian]
13. Kormshchykova S. Scientific research in information technologies. *Materialy XLVII nauk.-tekhn. konf. pidrozdiliv VNTU. Vinnytsia*. [in Ukrainian]
14. Kukharchuk Ye. (2014). World scientometric systems. *Bibliotechnyi visnyk*. 5, 7–11. [in Ukrainian]
15. Mazaraki A., Pritulskaya N., Melnichenko S. (2011). Integration of domestic science in the world science through scientometric database. *Visnyk Kyivskoho natsionalnoho torhovelno-ekonomichnoho universytetu*. 6, 5–13. [in Ukrainian]
16. Mryglod O., Nazarovets S. (2019). Scientometrics and management of scientific activities: once again about the global and Ukrainian. *Visnyk Natsionalnoi akademii nauk Ukrainy*. 9, 81–94. [in Ukrainian]
17. Top publications. Google Scholar. Retrieved from https://scholar.google.com.ua/citations?view_op=top_venues&hl=uk. [in Ukrainian]
18. Research areas (categories / classification). Web of Science Core Collection Help. Retrieved from https://images.webofknowledge.com/WOKRS523_2R2/help/ru_RU/WOS/hp_research_areas_easca.html. [in Russian]
19. Referencedatabase–advanced(thematic)search.NatsionalnabibliotekaUkrainyimeniV.I.Vernadskoho. Retrieved from http://irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis64r_81/cgiirbis_64.exe?C21COM=F&I21DBN=REF_EX&P21DBN=REF&S21CNR=20&Z21ID=. [in Ukrainian]
20. Semenikhina O. V., Yurchenko A. O., Khvorostina Yu. V. (2015). About scientometric performance indicators scientist. *III Vseukrainska naukovo-praktychna konferentsiia «NPK – 2015»*. Sumy. [in Ukrainian]
21. Tkachenko A. S., Tkachenko V. L., Kovalenko N. I., Onishchenko A. I. (2018). Is m-quotient valuable for assessing the scientific impact of teachers of medical universities along with Hirsch index? *Medychna osvita*. 1, 55–57. [in Ukrainian]
22. Tkachenko V. A. (2016). Use of Science Index and other scientometric indicators to evaluate scientific activity. *Zvitna naukovo-praktychna konferentsiia Instytutu informatsiinykh tekhnolohii i zasobiv navchannia NAPN Ukrainy. Kyiv*. [in Ukrainian]
23. Chaikovskyi Yu. B., Silkina Yu. V., Pototska O. Yu. (2013). Scientometric databases and their quantitative indices (Part II. Factors influencing the quantitative indices of scientometric databases). *Visnyk Natsionalnoi akademii nauk Ukrainy*. 9, 84–92. [in Ukrainian]
24. Shved V. V. (2019). Analysis of the practice of using the scientometricplatforms in Ukraine. *Informatsiini tekhnolohii i zasoby navchannia*. 69 (1), 235–245. [in Ukrainian]
25. Yaroshenko T. (2007). Open access to information: a new model of scientific communication in the information society. *Naukovi pratsi Mykolaiv. derzh. humanist. un-tu im. P. Mohyly kompleksu KMA*. 68 (55), 226–234. [in Ukrainian]

УДК 005.923.2:004.775

Білушак Тетяна Миколаївна,
кандидат історичних наук,
асистент кафедри соціальних комунікацій
та інформаційної діяльності
Національного університету «Львівська політехніка»
Tetiana.M.Bilushchak@lpnu.ua
orcid.org/0000-0001-5308-1674

Пелецишин Андрій Миколайович,
доктор технічних наук, професор,
завідувач кафедри соціальних комунікацій та інформаційної діяльності
Національного університету «Львівська політехніка»
apele@ridne.net
orcid.org/0000-0002-5022-0410

ВИКОРИСТАННЯ ІНФОРМАЦІЙНО-ПОШУКОВОЇ СИСТЕМИ В МЕНЕДЖМЕНТІ АРХІВНОЇ СПРАВИ ЗАКЛАДАМИ ВИЩОЇ ОСВІТИ

Мета роботи полягає в обґрунтуванні необхідності використання інформаційно-пошукової системи в менеджменті архівної справи ЗВО, а також розробити діаграми потоків даних для усвідомлення процесу автоматизації пошуку інформації в архівних фондах ЗВО. **Методологія дослідження** використовує методи моделювання бізнес-процесів, а саме моделювання потоків даних DFD. Використано функціональний підхід, за допомогою якого було визначено мінімальну кількість об'єктів у предметній області та зв'язки між об'єктами. Також використовувався структурно-логічний метод формування запиту для роботи з базами даних структурованої інформації. **Наукова новизна** роботи полягає у створенні діаграми потоків даних (DFD), яка входить до функціональної моделі. DFD дозволить на стадії функціонального моделювання визначити базові вимоги до даних та простежити, яким чином відбувається обмін інформацією як у середині архівної інформаційно-пошукової системи, яка проектується, так і системи в цілому із зовнішнім інформаційним середовищем. **Висновки.** За допомогою засобів структурного моделювання DFD спроектовано процес розроблення інформаційно-пошукової системи для архівних підрозділів закладів вищої освіти з врахуванням міжнародного стандарту архівного опису ISAD (G). Таким чином, запропонований проект розробки архівної інформаційно-пошукової системи, яка здатна накопичувати інформацію і виводити її за багатоаспектними запитамі, дозволить працівникам архівного відділу ЗВО збільшити ефективність виконання запитів на верифікацію персональних даних випускників та працівників університету.

Ключові слова: інформаційно-пошукова система, автоматизація, архівний підрозділ, інформатизація закладів вищої освіти, ISAD (G), верифікація, проектування, менеджмент архівної справи.

Билущак Татьяна Николаевна,
кандидат исторических наук,
асистент кафедры социальных коммуникаций
и информационной деятельности
Национального университета «Львовская политехника»

Пелешишин Андрей Николаевич,
доктор технических наук, профессор,
заведующий кафедрой социальных коммуникаций и информационной деятельности
Национального университета «Львовская политехника»

ИСПОЛЬЗОВАНИЕ ИНФОРМАЦИОННО-ПОИСКОВОЙ СИСТЕМЫ В МЕНЕДЖМЕНТЕ АРХИВНОГО ДЕЛА УЧРЕЖДЕНИЯМИ ВЫСШЕГО ОБРАЗОВАНИЯ

Цель работы заключается в обосновании необходимости использования информационно-поисковой системы в менеджменте архивного дела вузов, а также разработать диаграммы потоков данных для понимания процесса автоматизации поиска информации в архивных фондах вузов. **Методология исследования** использует методы моделирования бизнес-процессов, а именно моделирование потоков данных DFD. Использовано функциональный подход с помощью которого было определено минимальное количество объектов в предметной области и связи между объектами. Также использовался структурно-логический метод формирования запроса для работы с базами данных структурированной информации. **Научная новизна** работы заключается в создании диаграммы потоков данных (DFD), которая входит до функциональной модели. DFD позволит на стадии функционального моделирования определить базовые требования к данным и проследить, каким образом происходит обмен информацией как внутри архивной информационно-поисковой системы, которая проектируется, так и системы в целом с внешней информационной средой. **Выводы.** С помощью средств структурного моделирования DFD спроектировано процесс разработки информационно-поисковой системы для архивных подразделений высших учебных заведений с учетом международного стандарта архивного описания ISAD (G). Таким образом, предложенный проект разработки архивной информационно-поисковой системы, которая способна накапливать информацию и выводы ее за многоаспектными запросами, позволит работникам архивного отдела ЗВО повысить эффективность выполнения запросов на верификацию персональных данных выпускников и сотрудников университета.

Ключевые слова: информационно-поисковая система, автоматизация, архивное подразделение, информатизация высшего учебного заведения, ISAD (G), верификация, проектирование, менеджмент архивного дела.

Bilushchak Tetiana,
Ph.D. in History,
Assistant Lecturer of Social Communication and
Information Activities Department
Lviv Polytechnic National University

Peleshchyshyn Andriy,
Doctor of Technical Sciences, Professor,
Head of Department of Social Communication and Information Science of
Lviv Polytechnic National University

USAGE OF INFORMATION-SEARCH ENGINE AT HIGHER EDUCATION INSTITUTION ARCHIVAL WORK MANAGEMENT

The purpose of the article is to justify the need to use the information-search engine in universities' archival affairs management, as well as to develop data workflows diagrams to understand the process of information searching automation in universities' archival funds. **The methodology** uses business process

modeling techniques, namely DWFD data workflow modeling. A functional approach is used to determine the minimum number of objects in the subject area and the relations between the objects. Structural-logical query generation method was also used to work with structured information databases. **The scientific novelty** of the work is to create a data workflow diagram (DWFD), which is included in the functional model. DWFD will allow, at the functional modeling stage, to determine the basic data requirements and to trace how information is exchanged, both within the archived information-search engine being designed and the system as a whole with the external information environment. **Conclusions.** With the help of structural modeling tools, DWFD the process of information-search engine development for archival units of higher education institutions, taking into account the international archival standard ISAD (G) was designed. Thus, the proposed project to develop an information-search engine that is able to accumulate information and output it on multidimensional requests will allow the university archival department staff to increase the efficiency of fulfilling requests for university graduated and employees' personal data verification. As a prospect for further scientific research is the digitization of archival documents with the assignment of a certain indexation, that is, metadata and uploading them to the database, as well as the ability to create thematic virtual exhibitions of the archive fund on the based on the digitization of archival materials.

Key words: information-search engine, automation, archival subdivision, higher education institution informatization, university informatization, ISAD (G), verification, projecting, archival affairs management.

Актуальність теми дослідження. В сучасних умовах глобального розвитку інформаційного суспільства соціальні інститути, освітні заклади потребують використання систем автоматизації, що базуються на інформаційних технологіях. Використання сучасних комп'ютерних технологій надасть можливість полегшити та підвищити ефективність роботи архівних працівників закладів вищої освіти (ЗВО). Автоматизація здатна не просто скоротити робочий час, але й створити принципово новий інструмент у сфері обслуговування населення у вирішенні суспільно важливих завдань – верифікації персональних даних в архівних підрозділах університетів. Стрімке зростання обсягів та накопичення інформації зумовлює, певною мірою, збільшення часу пошуку працівником архівної інформації в документах і пошуку, власне, самих документів. Таким чином, постає питання використання архівної інформаційно-пошукової системи (ІПС) ЗВО, яка автоматизує процеси збору та отримання інформації.

На основі вище сказаного можна сформувати завдання дослідження, яке полягає у формуванні переваг та доцільності використання інформаційно-пошукової системи працівниками архіву ЗВО. Для ефективної побудови архівну ІПС пропонується розглянути його через DFD, що є засобом моделювання функціональних вимог до системи, що проектується. Результатом побудови функціональ-

ної моделі системи є ієрархія діаграм потоків даних, які описують процес перетворення інформації від її введення в систему до видачі користувачеві.

Мета роботи полягає в обґрунтуванні необхідності використання інформаційно-пошукової системи в менеджменті архівної справи ЗВО, а також розробити діаграми потоків даних для усвідомлення процесу автоматизації пошуку інформації в архівних фондах ЗВО.

Аналіз досліджень таких науковців, як Збанацької О., Калакури Я., Бездрабко В., Палієнко М., Ковтанюка Ю. та інших науковців показує, що питання автоматизації пошуку архівної інформації у фондах установ, як і інформаційна підготовка майбутніх фахівців архівної справи є актуальним та перспективним [1-5].

Виклад основного матеріалу. Доцільність використання інформаційно-пошукової системи в архівному підрозділі ЗВО НУ «ЛП» для виконання оперативного, багатоаспектного запиту. На даний час в Україні та закордоном існують системи, за допомогою яких можна підтвердити чи спростувати навчання особи у ЗВО. Серед інформаційно-пошукових систем за кордоном функціонують такі як Ladok – база даних у Швеції, яка містить дані студентів з більшості 50 закладів вищої освіти Швеції. За допомогою цієї системи роботодавець може за допомогою певного присвоєного ре-

єстраційного номера випускника перевірити справжність отримання освітніх документів. Vitnemålsportalen норвезький реєстр дипломів верифікації даних. Проте, потрібно зауважити, що робота цієї системи не була ініціативою інституту, а Міністерством освіти і науки Норвегії. Серед великої кількості розглянутих систем, які перевіряють достовірність освітніх документів в Канаді, є он-лайн сервіс YU Verify, який підтверджує освітній ступінь/документ в Йоркському університеті. Щоб скористатися YU Verify потрібні основні біографічні відомості про особу (наприклад, ім'я та прізвище, день і місяць народження) або реєстраційний номер студента Йоркського університету, слід зауважити, що серед провідних канадських он-лайн служб верифікації освітніх документів серед роботодавців/навчальних закладів є AURADATA.

Щодо функціонування верифікації освітніх документів на території України, то це інформаційно-виробнича система (IBC) «Освіта». IBC «Освіта» повністю інтегрована із єдиною державною електронною базою даних у системі ЄДЕБО. Програмні засоби IBC «Освіта» забезпечують виконання перевірки достовірності документів про освіту. Проте, якщо у випускника немає інформації про серію та номер диплома та інших реквізитів диплома, який було втрачено, необхідно звернутись до архіву навчального закладу. Також, вразі перевірки роботодавцем диплому про освіту при прийнятті на роботу чи вразі втрати випускником освітніх документів, які видавалися до 1999 року IBC «Освіта» не має можливості перевірити ці дані, тому виникає необхідність створення запитів до архівів закладів вищої освіти.

Отже, за умов зростання великих обсягів архівних фондів у ЗВО та необхідності забезпечення оперативного їхнього використання з метою отримання повної та достовірної архів-

ної інформації постає доцільність та необхідність використання інформаційно-пошукової системи. Інформаційно-пошукова система – це сукупність методів і засобів, призначених для зберігання та пошуку документів, відомостей про них чи певних фактів [6]. Майданчиком для експериментальних досліджень став архів Національного університету «Львівська політехніка». В результаті проведення аналізу виявлено проблеми пошуку великих обсягів документно-інформаційних масивів. Однією з проблем архівного функціонування структурного підрозділу Національного університету «Львівська політехніка» є велика кількість інформаційних запитів (підтвердження про завершення навчального закладу, про підтвердження прослуховувань курсів дисциплін з виділеними годинами та оцінками, відомості про трудовий стаж, про заробітну плату та ін.). Встановлено, що більше 650 запитів обробив архів Національного університету «Львівська політехніка» (НУ «ЛП») за 2019 рік. Оскільки пошук інформації здійснюється через паперові носії, що значно ускладнює і уповільнює роботу співробітників, пропонується змінити технологію ручного пошуку на електронні з використанням інформаційно-пошукової архівної системи.

У кожному ЗВО в архівному структурному підрозділі серед інших головних завдань виконуються пошуки на запити щодо проведення перевірки персональних даних. Структура проходження запиту в архівному підрозділі ЗВО НУ «ЛП» зображено на рис. 1. за допомогою діаграми діяльності зі Swimline. Процес надання архівних довідок, витягів, копій в архіві НУ «ЛП» включає в себе: отримання листа заявника, вивчення запиту, пошук та перегляд документів, реєстрація архівної інформації, витяги, копії.

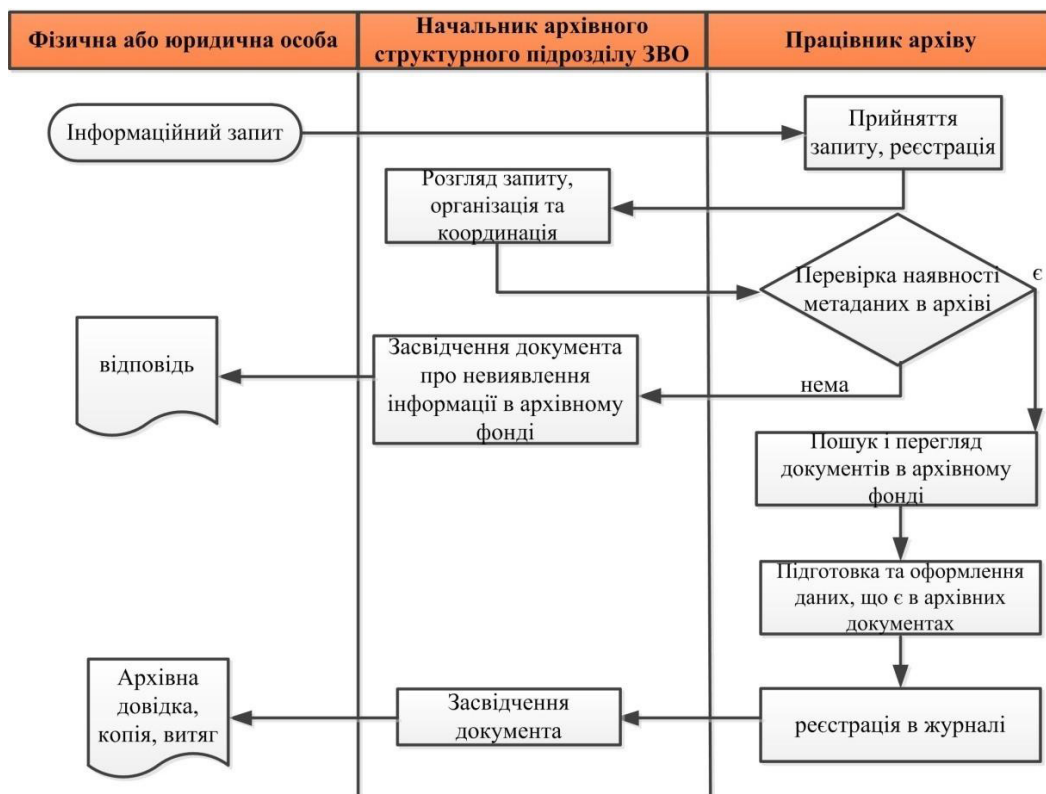

Рис. 1. Використання діаграми діяльності для відображення проходження інформаційного запиту в архівному підрозділі ЗВО НУ «ЛП»

Основні функціональні особливості архівної інформаційно-пошукової системи ЗВО та візуалізація бізнес-процесів архівної ПС. Прерогатива архівної ПС полягає в тому, що вона збагачує перспективи для користувача в роботі масиву архівної інформації, як засіб користування відповідними базами у структурному підрозділі ЗВО, яка дозволяє лише мати обмежений доступ до документів. Таким чином, архівна інформаційно-пошукова система дозволить:

- здійснювати пошук за персоною (ППП, роком народження або періодом роботи та навчання) незалежно від місця її перебування в минулому;
- здійснювати пошук за об'єктом;
- організовувати географічний та хронологічний фільтр документів;
- обирати шаблон документа для внесення результатів пошуку.

Інформаційно-пошукова система у вигляді бази даних створюється:

1.3 метою поліпшення умов обслуговування громадян;

2. Покращення ефективності роботи – це швидкість обслуговування, зручність пошуку інформації, виключення перешкод в отриманні послуг через людський фактор (корупція, бюрократія, фізичне перевантаження тощо);

3. Збереження архівних документів.

Пропонується створити архівну інформаційно-пошукову систему у вигляді бази даних. Проектування інформаційно-пошукової системи полегшує кропітку і рутинну роботу з проблеми пошуку і буде реалізована як засіб надійного зберігання даних, що дозволяє зручно і швидко знаходити необхідну інформацію [7, 8, 9]. Для кращого розуміння процесу автоматизації архівного пошуку в структурному підрозділі ЗВО НУ «ЛП» розглянемо діаграму потоків даних (рис.2). за допомогою нотації Йордана-Де Марко.

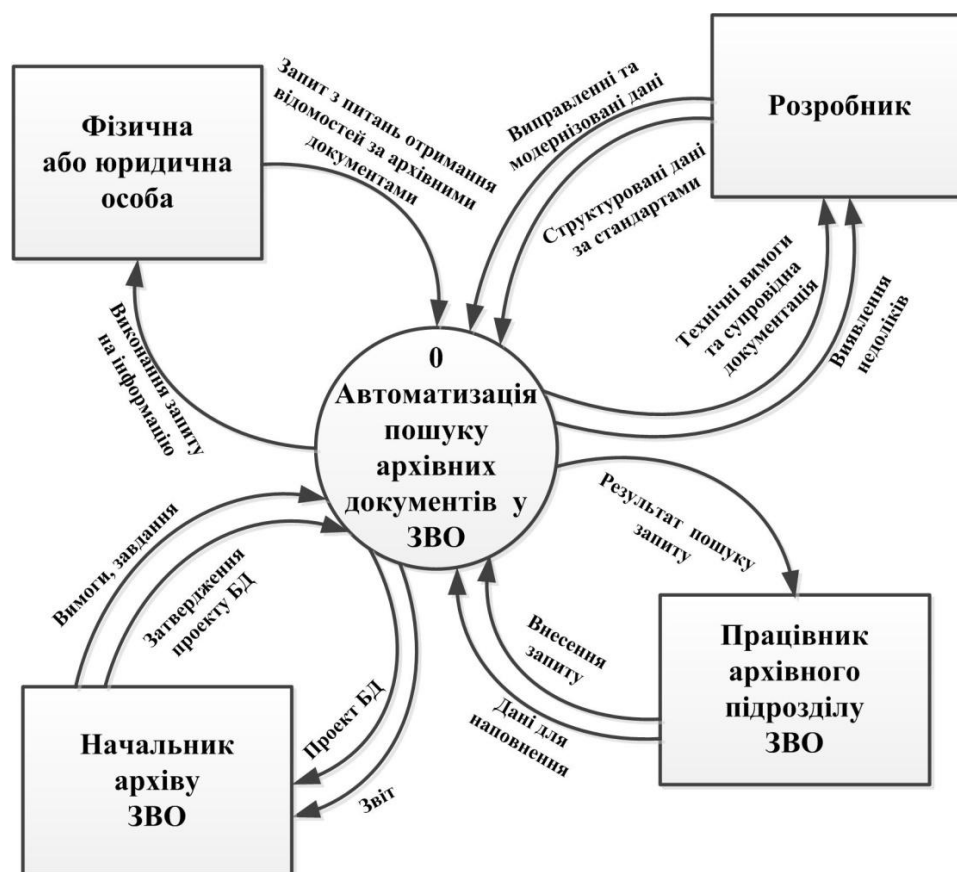

Рис. 2. Контекстна діаграма «Автоматизація пошуку архівних документів у ЗВО»

Діаграми потоків даних є основним засобом моделювання функціональних вимог системи, що розробляються. З їх допомогою ці вимоги поділяються на функціональні компоненти (процеси) і представлені як мережу, пов'язану потоками даних. Основна мета таких інструментів – продемонструвати, як кожен процес перетворює свої вхідні дані у вихідні дані, а також ідентифікує взаємозв'язок між цими процесами. На рис.2 зображено контекстну діаграму, яка містить один головний процес – «Автоматизація пошуку архівних документів у ЗВО», яка за допомогою потоків даних з'єднана із чотирма зовнішніми сутностями: «Фізична або юридична особа», «Працівник архівного підрозділу ЗВО», «Розробник», та «Начальник архіву ЗВО». Розглянемо взаємозв'язок кожної зовнішньої сутності із основним процесом. «Начальник архіву ЗВО» – людина, яка організує підготовку необхідних довідок на основі даних, які є

в наявності в матеріалах архіву та координує роботу виконавців, вдосконалює довідковий апарат до архівних документів та готує встановлену звітність. Тому від цієї зовнішньої сутності вихідними потоками даних є вимоги та завдання, які повинні виконувати архівна ПС. Після чого дана зовнішня сутність отримує проект БД та затверджує його. Відповідно із основного процесу до начальника архіву надходять дані за певним рівнем деталізації, параметрами групування та критеріїв відбору їх у вигляді звітів. «Розробник» – людина, яка є фахівцем і проектує архівну ПС у вигляді БД. Технічні вимоги та супровідна документація є вихідними потоками даних з основного процесу, які утворилися після аналізу та узгодження функціонування БД. Також розробник проектує, враховуючи галузеві стандарти ПЗ та європейські стандарти у сфері архівної справи, що спрямовані вхідними потоками даних до основного процесу як структуровані

дані за стандартами. При виявленні під час тестування архівної ІПС недоліків розробник виправляє та модернізує дані. «Фізична або юридична особа» – людина, наприклад, роботодавець, випускник ЗВО, працівник ЗВО, який подає інформаційний запит про підтвердження освітніх документів або їх відновлення, відомості про трудовий стаж та ін. Тому до ІПС у вигляді БД надходить потік даних у вигляді запиту з питань отримання відомостей за архівними документами та отримує виконання запиту на інформацію; «Працівник архівного підрозділу ЗВО» – людина, яка має рі-

вень доступу та вміння працювати з архівною ІПС, тому до основного процесу ідуть потоки даних, які наповнюють БД архівними описами, а також вхідним потоком даних є внесення запиту щодо отримання відомостей за архівними документами і відповідно із основного процесу отримуємо результати пошуку в документах в яких міститься підтверджувальна чи спростована інформація.

Розглянемо DFD1-го рівня декомпозиції основного процесу «Автоматизація пошуку архівних документів у ЗВО» (рис.3).

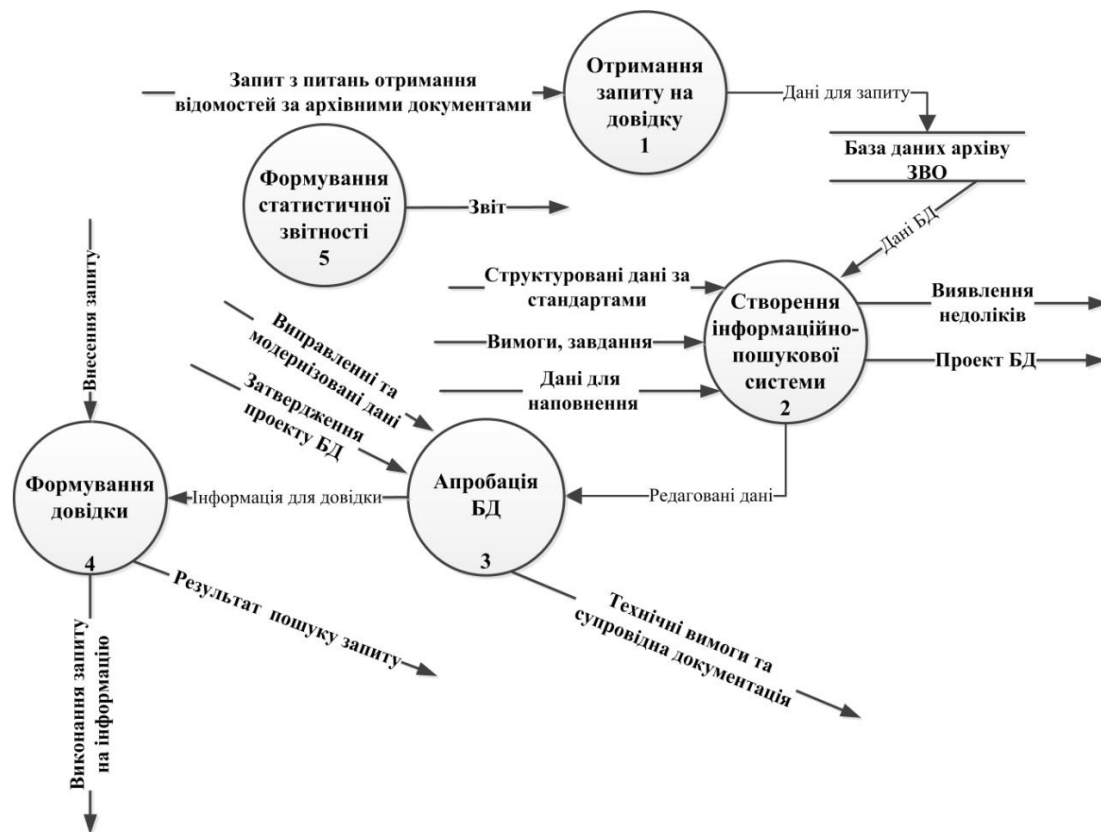

Рис. 3. DFD 1-го рівня декомпозиції процесу «Автоматизація архівного пошуку документів випускників, працівників ЗВО»

На рис. 3. зображено декомпозицію контекстної діаграми. На ній зображено 5 підпроцесів: «Отримання запиту на довідку», «Створення інформаційно-пошукової системи», «Апробація БД», «Формування довідки», «Формування статистичної звітності». Між цими підсистемами існує певний

взаємозв'язок, завдяки якому вони утворюють один основний процес.

Для того, щоб показати процеси архівної ІПС ЗВО використали також засоби візуалізації за допомогою діаграми діяльності, в якій відображається розкладання деякої діяльності на її складові частини (рис.4.).

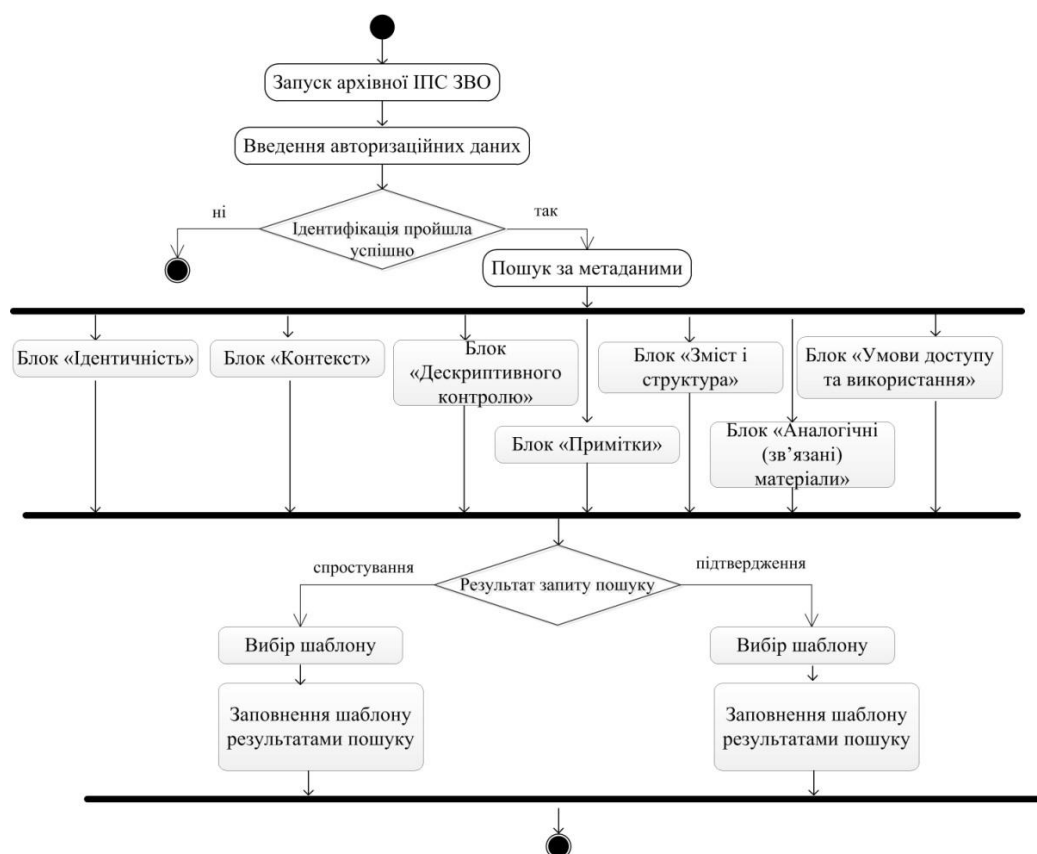

Рис. 4. Діаграма діяльності архівної інформаційно-пошукової системи ЗВО

Як бачимо на рис.4. після запуску архівної ІПС появляється форма введення авторизаційних даних, яка дозволить начальнику структурного підрозділу та певній групі працівників мати різний доступ до даних залежно від їхньої повноважень. Ідентифікація облікового запису проходить за допомогою логіна і пароля, в разі непідтвердження доступу система не дозволить далі працювати з нею. Наступним етапом роботи із архівною ІПС є створення пошукових запитів за допомогою метаданих в базі даних, яка розроблена відповідно до Міжнародного стандарту архівних описів ISAD (G), що містить 26 елементів, які організовані у сім блоків стандарту. Як результат, ми отримуємо спростування чи підтвердження інформаційного запиту в архівних фондах ЗВО. Завершальним етапом є вибір шаблону документів (архівних витягів, архівних довідок) та занесення результатів пошуку.

Висновки. Отже, за допомогою засобів структурного моделювання DFD спроектовано процес розроблення інформаційно-пошукової системи для архівних підрозділів закладів вищої освіти з врахуванням міжнародного стандарту архівного опису ISAD (G). Таким чином, запропонований проект розробки архівної інформаційно-пошукової системи, яка здатна накопичувати інформацію і виводити її за багатоаспектними запитамі, дозволить працівникам архівного відділу ЗВО збільшити ефективність виконання запитів на верифікацію персональних даних випускників та працівників університету. Як перспектива подальших наукових розвідок є оцифрування архівних документів з присвоєнням їм певної індексації, тобто метаданих та завантаження їх в БД, а також можливість створювати на основі оцифрованих матеріалів тематичні віртуальні виставки архівного фонду.

Список використаних джерел

1. Збанацька О. М. *Архівні інформаційно-пошукові системи: розширення пошукових можливостей (1991-2008 рр.): автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. істор. наук : спец. 27.00.02 «Документознавство, архівознавство»*. К, 2010. 20 с.
2. Збанацька О. М. Розвиток інформаційно-пошукових мов у пошукових системах бібліотек і архівів: монографія. Київ: НАКККиМ, 2017. 354 с.
3. Калакура Я., Ковтанюк Ю. Архівний менеджмент в умовах електронного урядування. *Архіви України*. 2019. Вип. 3 (320). С. 18-57.
4. Бездрабко В.В. Архівний менеджмент в освітній системі України. *Сумський історико-архівний журнал*. 2017. Т. XXIX. С. 5-14.
5. Палієнко М. Г. Історичні традиції та сучасні тенденції розвитку європейської і американської моделей архівної освіти. *Архіви України*. 2015. № 5-6. С. 35-60.
6. Вовк Н.С. Архівні інформаційно-пошукові системи: шляхи оптимізації пошуку текстової інформації. *Бібліотекознавство. Документознавство. Інформологія*. 2018. № 3. С.37-42.
7. Bilushchak, T., Peleshchyshyn, A., Yarka, U., Myna, Zh. Designing an Information Retrieval System in the Archival Subdivision of Higher Educational Institutions Advances in Intelligent Systems and Computing. URL: <https://www.springer.com/gp/book/9783030120818>. (дата звернення: 26.12.2019).
8. Bilushchak T., Myna Zh. Innovation management in the higher education system with integration of ISO 9000 family of international standards and international standards in the field of archival activity, records management: collective monograph. Relevant issues of development and modernization of the modern science: the experience of countries of Eastern Europe and prospects of Ukraine. Riga, Latvia: "Baltija Publishing", 2018. pp.1-20.
9. Bilushchak T., Yaschyshyn I. Recording and verification of educational documents in schools of Lviv City with the help of designing of information and reference system. *Turystyka i Rozwój Regionalny*. Warszawa: Wydawnictwo SGGW. 2017. pp.15-23.

References

1. Zbanacjka, O. (2010). Archived information retrieval systems: expanding search capabilities (1991-2008). Extended abstract of candidate's thesis. Kyiv [in Ukrainian].
2. Zbanacjka, O. (2017). Development of Retrieval Languages in the Search Systems of Libraries and Archives: monograph. Kyiv: NAKKKiM [in Ukrainian].
3. Kalakura, Ja., Kovtanjuk, Ju. (2019). Archival management in electronic management. *Arkhivy Ukrainy*, 3 (320). 18-57 [in Ukrainian].
4. Bezdrabko, V.V. (2017). Archival Management in the Educational System of Ukraine. *Sumsjkyj istoryko-arkhivnyj zhurnal*, T. XXIX. 5-14.
5. Palijenko, M. Gh. (2015). Historical traditions and current trends in the development of European and American models of archival education. *Arkhivy Ukrainy*, 5-6. 35-60. [in Ukrainian].
6. Vovk, N. (2018). Archival information retrieval systems: ways to optimize the search for the text information. *Bibliotekoznavstvo. Dokumentoznavstvo. Informologia*, 3. 37-42. [in Ukrainian].
7. Bilushchak, T., Peleshchyshyn, A., Yarka, U., Myna, Zh. (2020). Designing an Information Retrieval System in the Archival Subdivision of Higher Educational Institutions Advances in Intelligent Systems and Computing. Retrieved from: <https://www.springer.com/gp/book/9783030120818>. [in English].
8. Bilushchak, T., Myna, Zh. (2018). Innovation management in the higher education system with integration of ISO 9000 family of international standards and international standards in the field of archival activity, records management: monograph. Latvia: "Baltija Publishing". [in English].
9. Bilushchak, T., Yaschyshyn, I. (2017). Recording and verification of educational documents in schools of Lviv City with the help of designing information and reference systems. Warszawa: Wydawnictwo SGGW. 15-23. [in English].

СОЦІАЛЬНІ КОМУНІКАЦІЇ

УДК (316.2+316.7):002

Комова Марія Василівна,
кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри соціальних комунікацій та інформаційної діяльності
Національного університету «Львівська політехніка»
maria.komova@gmail.com
orcid.org/0000-0002-4115-3690

Пелецишин Андрій Миколайович,
доктор технічних наук, професор,
завідувач кафедри соціальних комунікацій та інформаційної діяльності
Національного університету «Львівська політехніка»
apele@ridne.net
orcid.org/0000-0002-5022-0410

**ІДЕНТИФІКАЦІЙНІ ОБРАЗИ ДИСФУНКЦІЙНОСТІ ДОКУМЕНТАЛЬНОЇ
ІНФОРМАЦІЇ В СОЦІАЛЬНИХ КОМУНІКАЦІЯХ**

Метою роботи є визначення ідентифікаційних образів дисфункційності документальної інформації в соціальних комунікаціях. **Методологія дослідження** полягає у використанні загальнонаукових методів і спеціальних методик: аналізу, синтезу, логічного методу. Застосування цих методів дало змогу встановити особливості впливу конотацій, емоційності викладу тексту, евіденційності та авторизації інформації на дотримання чи порушення функціональних характеристик документальної інформації. **Наукова новизна** роботи полягає в тому, що в статті виявлено вплив застосування виражальних мовних засобів (конотація, емоційність викладу тексту, евіденційність та авторизація інформації) на функціональні характеристики документальної інформації. **Висновки.** На ідентифікаційні ознаки дисфункційності документальної природи документів мають безпосередній вплив політико-правові, морально-етичні, культурні реалії в суспільстві, які зумовлюють ставлення до статусу документа і його функцій в суспільстві. Ознаки дисфункційності документа можуть виявлятися в низці мовних і немовних чинників функціонування публіцистичного тексту, серед яких конотація, емоційність викладу тексту, евіденційність та авторизація (персоніфікація) інформації. Публіцистичний документ, насичений інтерпретованою фактологічною інформацією, є комунікаційним чинником суспільної діяльності, формою соціального управління. У функціональному вигляді його можна трактувати як певний набір організаційних і творчих прийомів та методів впливу на аудиторію. Соціальна спрямованість аудиторії як об'єкта споживання публіцистичних текстів є одним із найбільш суттєвих, наочних виявів комунікаційної діяльності. В умовах інформатизації явище дисфункційності документів опирається на колосальні технологічні ресурси і демонструє широке охоплення споживачів інформації. Величезні переваги інформатизації усіх сфер суспільного життя нівелюються функціонуванням документів, маркованих технологіями інформаційного впливу, що становить загрозу стабільності суспільного розвитку, збереженню демократичних засад, традиційних людських цінностей та поглядів.

Ключові слова: документ, дисфункційність документа, фактологічна інформація, документальна інформація, тролінг, фреймінг.

Комова Мария Васильевна,
кандидат филологических наук, доцент,
доцент кафедры социальных коммуникаций и информационной деятельности
Национального университета «Львовская политехника»

Пелещишин Андрей Николаевич,
доктор технических наук, профессор,
заведующий кафедрой социальных коммуникаций
и информационной деятельности
Национального университета «Львовская политехника»

ИДЕНТИФИКАЦИОННЫЕ ОБРАЗЫ ДИСФУНКЦИОНАЛЬНОСТИ ДОКУМЕНТАЛЬНОЙ ИНФОРМАЦИИ В СОЦИАЛЬНЫХ КОММУНИКАЦИЯХ

Целью работы является определение идентификационных образов дисфункциональности документальной информации в социальных коммуникациях. **Методология исследования** заключается в использовании общенаучных методов и специальных методик: анализа, синтеза, логического метода. Применение этих методов позволило установить особенности влияния коннотаций, эмоциональности изложения текста, евиденциональности и авторизации информации на соблюдение или нарушение функциональных характеристик документальной информации. **Научная новизна работы** заключается в том, что в статье выявлено влияние применения выразительных языковых средств (коннотация, эмоциональность изложения текста, евиденциональность и авторизация информации) на функциональные характеристики документальной информации. **Выводы.** На идентификационные признаки дисфункциональности документальной природы документов непосредственное влияние имеют политико-правовые, морально-этические, культурные реалии в обществе, которые обуславливают отношение к статусу документа и его функциям в обществе. Признаки дисфункциональности документа могут проявляться в ряде языковых и неязыковых факторов функционирования публицистического текста, среди которых коннотация, эмоциональность изложения текста, евиденционность и авторизация (персонификация) информации. Публицистический документ, насыщенный интерпретируемой фактологической информацией, является коммуникационным фактором общественной деятельности, формой социального управления. В функциональном виде его можно трактовать как некий набор организационных и творческих приемов и методов воздействия на аудиторию. Социальная направленность аудитории как объекта потребления публицистических текстов является одним из наиболее существенных, наглядных проявлений коммуникационной деятельности. В условиях информатизации явление дисфункциональности документов опирается на колоссальные технологические ресурсы и демонстрирует широкий охват потребителей информации. Преимущества информатизации всех сфер общественной жизни нивелируются функционированием документов, маркированных технологиями информационного воздействия, что представляет угрозу стабильности общественного развития, сохранению демократических принципов, традиционных человеческих ценностей и взглядов.

Ключевые слова: документ, дисфункционность документа, фактологическая информация, документальная информация, троллинг, фрейминг.

Komova Maria,

Candidate of Philological Sciences (Ph. D.)
Associate professor at the Department
of Social Communication and Information Science
Lviv Polytechnic National University

Peleshchynshyn Andriy,

Doctor of Technical Sciences, Professor,
Head of Department of Social Communication and Information Science of
Lviv Polytechnic National University

IDENTIFICATION OF PATTERNS OF THE DYSFUNCTION OF DOCUMENTARY INFORMATION IN SOCIAL COMMUNICATION

The purpose of the article is to determine identification patterns of documentary information dysfunction in social communication. To achieve the purpose, the main objectives are identification of the features of such identification patterns as connotation, emotionality of presentation of the text, evidence, and authorization of information. The methodology provides the use of general scientific methods and special methods: analysis, synthesis, logical method. The use of analysis, synthesis, logical methods allowed to establish the influencing features of such effects as connotation and emotionality of the text presentation, the evidence, and authorization of information on the observance or violation of the functional characteristics of documentary information. The scientific novelty of the research consists in the fact that the article reveals the influence of the use of expressive linguistic means (connotation, emotionality of presentation of text, evidence, and authorization of information) on the functional characteristics of documentary information. Conclusions. The identification features of the documentary nature of the documents are directly influenced by the political, legal, moral and cultural realities in society that determine the status of the document and its functions in society. Signs of the dysfunctionality of the document may be manifested in a number of linguistic and non-linguistic factors of the functioning of the publicistic text: connotation, emotional presentation of the text, evidence, and authorization (personification) of information. Publicistic document, saturated with interpreted factual information, is a communication factor of social activity, a form of social management. Functionally, it can be interpreted as a set of organizational and creative techniques and methods of influencing the audience. The social orientation of the audience as an object of consumption of publicistic texts is one of the most significant, visual manifestations of communication activity. In the context of informatization, the phenomenon of document dysfunction relies on enormous technological resources and demonstrates a wide coverage of consumers of information. The considerable benefits of informatization in all spheres of public life are offset by the functioning of documents marked with information-impact technologies, which threaten the stability of social development, preserve democratic foundations, traditional human values and views.

Key words: document, document dysfunction, factual information, documentary information, trolling, framing.

Актуальність теми дослідження. Спектр ідентифікаційних образів дисфункційності документальної інформації в соціальних комунікаціях вивчається за раніше встановленими критеріями на двох рівнях: на рівні інтерпретації фактів об'єктивної реальності та на рівні впливу контенту повідомлень на зміну когнітивних та біхевіористичних позицій користувачів інформації.

Інформаційна взаємодія відбувається шляхом взаємозв'язку всіх процесів,

пов'язаних із суспільним обігом інформації: документалізації, актуалізації інформації, медіації. Аргументованість, достовірність, обґрунтованість, доказовість інформації, представлена за допомогою медіа, забезпечує її документальний характер. Однак, під впливом суспільних процесів, для яких властиве протистояння і конфлікт інтересів різних суб'єктів, функціональна природа документа зазнає дисфункційних порушень. Інтерпретація документальної інформації є ареною протистояння

у надважливих площинах суспільного життя: соціально-економічній, військово-політичній, ідеологічній, освітній, культурній. Зазначуючи дисфункційних порушень, документ про факти об'єктивної реальності (явищ, подій, процесів), інтерпретований в медіа, може виявитися неприємним інструментом для виконання його головної функції – зберігання і передавання (поширення) інформації в часі і просторі. Зазнає порушення й така загальна функція документа, як інформаційна, яка характерна для всіх документів, незалежно від їхнього типу і виду. Дисфункційне порушення інформаційної функції документа виявляється в обмеженій здатності чи нездатності документа задовольняти інформаційні потреби суспільства, бути джерелом інформації, знань.

Метою роботи є визначення визначення ідентифікаційних образів дисфункційності документальної інформації в соціальних комунікаціях. Для досягнення мети головними завданнями є визначити особливості таких ідентифікаційних образів, як конотація, емоційність викладу тексту, евіденційність та авторизація інформації.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідження дисфункційності документальної природи контенту перебуває в руслі запропонованої В. Різуном теорії багатоаспектної структури тексту, згідно з якою будь-який мас-медійний текст має авторську змістову (з погляду автора) і перцептивну змістову (з погляду реципієнта) структури [6]. Кожна із цих структур є інваріантом, який проектується у фактологічні, тематичні, композиційні, архітектонічні, логіко-поняттєві, емоційно-експресивні, інформаційні, комунікаційні варіанти. Теорію ідентифікації та нейтралізації негативно забарвлених текстів запропонували науковці Б. Потятинник та М. Лозинський [5]. Прагматично орієнтований текст оцінно-емотивного характеру вимагає балансу інформаційного та емоційно образного компонентів. Т. Кузнецова, проаналізувавши основні напрями аксіологічних досліджень медіатексту, робить висновок, що більшість сучасних розвідок медіатексту ґрунтується на лексикосемантичному, семантико-стилістичному, психолінгвістичному аналізі оцінних одиниць як окремих текстових елементів [4]. Аксіоло-

гічні дослідження медіатексту проводяться в аспекті розроблення типології текстів на основі психолінгвістичного аналізу, лінгвістичних моделей для комп'ютерного дослідження тональності публікацій ЗМК, методики інформаційного балансу.

Функціональні характеристики документальної інформації, які вона виявляє в медіа, в соціальних комунікаціях, є предметом дослідження зарубіжних науковців. Досліджуються принципи редакційної політики медіа щодо ідентифікації подій для надання їм статусу популярних та гідних висвітлення. До кола детермінації важливих подій належать різні типи протестів, які привертають увагу ЗМІ, соціальні мережі. Для визначення критеріїв важливості подій проаналізовано фактори, що впливають на закономірності розміщення протестів, висвітлених в *New York Times* у 1960-1995 роках. Виявлено, що (1) ефект висвітлення протестів зумовлюється редакційною та видавничою політикою газети; (2) наслідки втілення цієї політики спричиняють протести за громадянські права та мир; (3) наслідки масштабів подій та насильства послаблюються з часом; та (4) повідомлення про події, вбудоване в більші цикли висвітлення протесту, буде більше вагомим на перших шпальтах газет [11].

Досліджується вплив стилістичних елементів, фреймування та образності на емоції, пізнання та переконання споживачів інформації. Обґрунтовується правило валентності, за яким встановлюються умови збільшення або послаблення ефекту повідомлення [13].

Беручи до уваги логіку інформаційної взаємодії в інтернеті з погляду опрацювання інформації, було проведено онлайн-експеримент для встановлення когнітивної поведінки користувачів: 1. як впливає когнітивний вплив на готовність користувачів брати участь у зворотному зв'язку (наприклад, коментарями «Сподобалось») щодо повідомлень в соціальних медіа, отриманих з різних джерел: особистих (друзів, родини) та безособових (організацій); 2. чи цей непрямий вплив зумовлений сприйняттям джерела як достовірного. Результати виявили значне когнітивне опрацювання користувачем повідомлення від особистих джерел, для нього властива висока

довіра до джерел. Також спостерігався пряма залежність наявності зворотного зв'язку від висвітлення питання, яке особисто важливе для користувача [10].

Дослідження онлайн-спільнот свідчать про переваги індивідуальної соціальної підтримки членів, але менше відомо про те, як такі громади регулюються шляхом організації підтримки та контролю. Спираючись на опитування 214 членів певної спільноти в Інтернеті, розроблено та тестовано модель соціальної підтримки, міцності зв'язків, нормативного впливу та узгодженого контролю та їх впливу на почуття членів віртуальної спільноти (SOVC). Виявлено, що всі чотири фактори активні в моделі SOVC, але найсильніший вплив мають нормативний вплив та узгоджений контроль. Крім того, соціальна підтримка та узгоджений контроль опосередковують наслідки низки міцних зв'язків та нормативного впливу на SOVC. Не виявлено зв'язку між SOVC та частотою публікації. Висновки дослідження мають важливе значення для розуміння факторів, які зумовлюють прихильність до інтернет-спільнот. Ці фактори припускають, що відчуття належності до спільнот працює за допомогою тандемних комунікаційних процесів підтримки та контролю [9].

Розвиток інформатизації актуалізує важливі аспекти етики та екології цифрових технологій. Непрозорість цифрових технологій (хакерство) спричинила значні проблеми для критичних досліджень, зокрема для цифрових гуманітарних та суспільствознавчих досліджень. Дослідники пропонують розуміти цифрові технології як «паразитичні», а хакерство реконцептуалізувати як «акти цифрового паразитизму» [8].

Цікавим є дослідження сучасного розуміння зв'язку нових медіа, соціального контролю та ізольованих релігійних громад на прикладі єврейського ультраортодоксального «кошерного мобільного телефона» – пристрою, який можна використовувати лише для голосових дзвінків. Проаналізовано сприйняття загрози, що лежить в основі заборони надсилання текстових повідомлень, та досліджено, як ця заборона сприймається у громаді. Дослідники використовували інтерв'ю з активістами, контент-аналіз онлайн-дискусій

серед членів громади. Результати свідчать, що причиною блокування текстових повідомлень є не загроза поширення неналежного вмісту, який впливає на зовнішні межі цього анклавного товариства, а уявлення про те, що конфігурація технології загрожує внутрішньому моніторингу та контролю за поширенням інформації в комунальному просторі [12].

Виклад основного матеріалу.

Ідентифікаційні образи є ареною протистояння у надважливих площинах суспільного життя: соціально-економічній, військово-політичній, ідеологічній, освітній, культурній. Зазнаючи дисфункційних спотворень, інтерпретація документально підтверджених фактів об'єктивної реальності (явищ, подій, процесів), поширена в засобах масової комунікації, виявляється несприятливим інструментом для виконання головної функції документа – зберігання і передавання (поширення) інформації в часі і просторі. Документ створюється для забезпечення потреб суспільства за допомогою розмноженої документної інформації. Зазнає спотворення й така загальна функція документа, як інформаційна, яка характерна для всіх документів, незалежно від їхнього типу і виду. Дисфункційність документа щодо реалізації його інформаційної функції виявляється в обмеженій здатності чи нездатності документа задовольняти інформаційні потреби суспільства, тобто бути джерелом інформації, знань.

У сучасних умовах «війна» документів охоплює всі сфери людської діяльності повсюдно. ЗМІ, суди виявляють неспроможність протистояти «пресингу» беззаконня, пасивності й роз'єднаній неієздатності суспільства. Тому чітко простежуються певні закономірності у створенні і використанні фальсифікованих документів, які необхідно визнавати недійсними через їхню грубу невідповідність основним законам держави: «законотворчі продукти» вступають в антагоністичні відносини із законами, інтересами й правами громадян; слабе документальне забезпечення кримінальних проваджень (засилля недостовірних, неправдивих документів) посилює неієздатність судової влади.

Використання підробок у документах створює серйозний прецедент не тільки для

громадян, але й для суспільства і держави загалом, завдаючи морально-економічних втрат.

Використання фальсифікованих документів створює серйозний прецедент не тільки для громадян, але й для суспільства і держави загалом, завдаючи політичних, моральних, економічних втрат. Медіа як елемент громадянського суспільства бере безпосередню участь в комунікаційних актах і як поширювач фальсифікованої інформації (усвідомлено чи неусвідомлено), і як поширювач достовірної інформації. Домінування в діяльності медіа цих течій виливається в електоральні переваги споживачів інформації з усіма подальшими наслідками.

За підрахунками фахівців, від 10 до 50% інформації у вітчизняних засобах масової інформації передруковується з інтернету. Про актуальність цієї проблеми свідчить і тональність дискурсу на 3-му Всеукраїнському фестивалі блогерів «Блогерфест». Ось тільки деякі думки: «чи є зараз інформація?», «блогосфера проти ЗМІ: хто – кого, хто – кому, фейки, маніпуляції, ботоферми», «відсутність фактчекінгу», «інформації стільки, що її нема», «ми живемо в світі інтерпретацій», «фейсбуку вірити не можна, оскільки він бере новини з телеканалів, які беруть новини із фейсбуку», «люди не шукають правду, правда шукає людей», «неперевірена інформація, а ви робіть собі що хочете», «інформаційна гігієна – не поширювати фейки» [1].

Особливості подання інформаційних, інформаційно-аналітичних повідомлень у різних засобах масової комунікації визначають і специфіку представлення документального матеріалу. На радіо, попри такі характеристики комунікаційного процесу, як оперативність, доступність, поширеність, «війна» документів виявляє себе невиразно через одномоментність сприйняття інформації і повну відсутність візуальності. Інші види медіа, які надають можливість представити не тільки аудіальну, але й візуальну (у всій її різноманітності) інформацію, в повній мірі стають засобами як трансляції, так і спростування маркованої документальної інформації.

Інтерпретаційний потенціал документальної і фактологічної інформації реалізу-

ється безпосередньо в процесі соціальної комунікації і, зокрема в роботі медіа, що активно опирається на лексичні та семантичні ресурси мовленнєвої діяльності та їх сприйняття під час комунікаційної взаємодії. На думку В.П. Конецької, мовленнєва діяльність виявляється як вид діяльності або система мовленнєвих дій, мотив яких пов'язаний із виробництвом самої мови. Саме мовленнєва діяльність вирішує прагматичні та прикладні завдання соціальної комунікації [3, 8].

Медіа, використовуючи багатий арсенал спеціальних мовних методів та технологій інформаційного впливу на суспільну свідомість з використанням мовних ресурсів, стали ефективним майданчиком просування редакційної політики серед цільової аудиторії з позицій різних цивілізаційних виборів, світоглядів, менталітетів. Крім того, медіа, працюючи в умовах демократичного плюралістичного суспільства, в повній мірі виконують функції посередника, надаючи можливість оприлюднювати протилежні, різноаспектні позиції учасників комунікаційного взаємодії. Саме учасники комунікаційної взаємодії активно застосовують комплекс різноманітних методів і технологій інформаційного впливу, які за своєю інструментальною природою є використанням лінгвістичних ресурсів, а за методологічною (поєднання принципів, методів, результату) – використанням інтерпретаційного потенціалу комунікації.

Дисфункційність документальної природи документів може виявлятися у низці мовних і немовних ідентифікаційних образів функціонування тексту.

Конотація. Поширеним засобом впливу на громадську думку є конотація як мовний ресурс недовідної неправди, коли для управління сприйняттям і, по суті, дезінформації використовуються додаткові значення слова або всього лексичного поля, часто не зафіксовані словниками, але безпомилково пізнавані носіями мови. Таких формул з конотаціями багато: неправомірні узагальнення, неправомірні обмеження, вбудовування реалії в потрібне семантичне поле. Фактологічна інформація та її інтерпретації володіють багатими конотативними ресурсами, які використовуються в інформаційному просторі залежно політич-

них, соціально-економічних завдань медіа. За допомогою виражальних засобів мови фактологічна інформація подається в інтерпретації з певних позицій, тобто завжди зазнає фреймування. Фрейми як ментальні мовні конструкції є результатом усвідомленого і цілеспрямованого моделювання повідомлення про факт. Для цього добираються лінгвістичних і паралінгвістичних засобів подання фактологічної інформації в потрібному ракурсі. Оскільки інформаційний простір насичений повідомленнями із маркованою інформацією, то актуальним є і застосування мовних інтерпретаційних ресурсів для нейтралізації ворожих фреймів шляхом рефреймінгу; рефреймінг змісту чи контексту, використовуючи яскраві, прості, близькі, зрозумілі для сприйняття конотативні слова і вислови, дає можливість оновити та актуалізувати лексичні засоби в побудові фреймів і здобути перевагу на інформаційному полі.

Емоційність інформації. Одним із найбільш очікуваних елементів аудиторних зацікавлень є масовокомунікаційна провокативність [7]. Комунікаційна провокація на емоційну відповідь споживача інформації породжує публіцистичні явища, зокрема тролінг, що став одним із поширених методів створення дражливих публіцистичних текстів із правовим статусом масової комунікації. У текстах публіцистичного стилю, які характеризуються емоційністю, відкритістю авторських оцінок, прагненням впливати на адресата, коефіцієнт суб'єктивної модальності автора високий.

Евіденційність та авторизація (персоніфікація) інформації. Однією з істотних немовних умов формування тексту новинного типу є його полісуб'єктність, яка впливає на особливості евіденційності і типи авторизації (персоніфікації) інформації. З'ясування питання про авторство тексту новини породжує припущення про неможливість взагалі встановити автора цього тексту. Істинність повідомлюваного в новинах, вірогідність і фактологічність інформації передбачаються заздалегідь за жанровою традицією, що спрацьовує на підсвідомому рівні і під час продукування, і під час сприйняття тексту.

Ідентифікаційні ознаки авторства віддзеркалюють спробу врахувати всі способи виявлення авторства інформації. Поняття ав-

торизації було вперше сформульоване Г. Золотовою у рамках вивчення проблем функціонального і комунікаційного синтаксису. На думку дослідниці, суть цього явища полягає в тому, що «у речення, яке містить ту або іншу інформацію про об'єктивну дійсність, уводиться другий структурно-семантичний план, що вказує на суб'єкт, «автора» сприйняття, констатації або оцінки явищ дійсності, а іноді і на характер сприйняття». Отже, авторизація визначається Г. Золотовою як «полісуб'єктне ускладнення конструкції речення вказівкою на «автора» оцінки, сприйняття, мовлення-думки» [2, 230]. Це дає змогу виділити так званий «об'єктивний» та авторизований (або суб'єктивований) способи подання інформації. Авторизація припускає кваліфікацію джерел викладеної інформації. Автор зобов'язаний, повідомляючи інформацію, кваліфікувати її як свою або чужу та способи її одержання. Етичні аспекти авторизації інформації в ЗМІ близькі до поняття академічної доброчесності в науковій сфері.

З погляду виявлення ідентифікаційних ознак у текстах новинного типу персоніфікація інформації має вагоме значення, оскільки постає питання достовірності інформації, проведення факт-чекінгу. Ідентифікаційні ознаки авторства виводяться із точності вказання авторства інформації в тексті:

- експлікований, інкорпорований, одноосібний автор – особа, якій приписується висловлення;
- експлікований, інкорпорований, корпоративний (ЗМІ) автор – редакція, інформагентство, телекомпанія, радіостанція, портал;
- експлікований, інкорпорований, колективний автор – група осіб, об'єднана спільною ознакою;
- експлікований, неінкорпорований, одноосібний автор – теле-, радіодиктор або кореспондент;
- експлікований, неінкорпорований, корпоративний автор – посилання за текстом новини на конкретну медіакомпанію;
- експлікований, неінкорпорований, неідентифікований автор – джерело інформації, назване формально.

До неексплікованих авторів належать неконкретизовані автори, коли авторство інформації встановити важко або неможливо:

– прихований автор, коли є посилання до джерела, але воно не конкретизується;

– невизначений автор, коли позиція джерела не заповнена, використовуються безособові, невизначено-особові конструкції, а також, коли джерелом інформації виявляється «канал» чуток, пліток;

– нульовий автор, коли авторство в тексті не експлікується, важко або зовсім не встановлюється.

Особистісний підхід все наполегливіше утверджується як ключовий інформаційно-комунікаційний принцип насамперед у текстах публіцистичного стилю, які характеризуються емоційністю, відкритістю авторських оцінок, прагненням впливати на адресата, високим коефіцієнтом суб'єктивної модальності. Особистісний, суб'єктивний підхід до висвітлення фактів є своєрідним методологічним інструментарієм, основу якого становлять сукупність вихідних концептуальних уявлень, цільових настанов, методика психологічного впливу на адресата, що забезпечують вищий рівень керуваності, цілеспрямованості процесу формування масової та індивідуальної свідомості.

Ставлення автора до змісту висловлювання відтворюють модальні дієслова, які передають значення можливості, повинності, бажання: *могти, потрібно, уміти, хотіти, бажати, мати намір, намагатися, сподіватися, затіяти*. За допомогою модальних слів автор оцінює факти загалом або їхні окремі частини з погляду їх відношення до об'єктивної дійсності. При цьому можуть передаватися такі змісти:

– логічна оцінка висловлювання, реальність повідомлюваного: *дійсно, безумовно, безсумнівно, звичайно, безперечно, очевидно*;

– можливість, імовірність повідомлюваного, припущення, сумнів у його вірогідності: *можливо, імовірно, напевно, видно, очевидно, здається, мабуть*.

Інформаційна взаємодія вимагає, щоб суб'єктивний початок тексту в ЗМІ, прийоми створення текстової модальності, їх характер і кількість були пов'язані не тільки з особистістю журналіста, але й з адресатом – читачем, масовим і неструктурованим. Саме для нього і заради нього пишеться текст, перейнятий суб'єктивно-модальними оцінками, які формують думку адресата, його суспільно-політичну позицію.

Конвергенція засобів масової комунікації створила новітні спроможності для комунікаційного середовища. Контент у текстовому вигляді став самостійним інформаційним продуктом, який може передаватися будь-яким каналом інформації (традиційним чи електронним), трансформуватися у будь-який мультимедійний формат передавання даних (аудіовізуальний, візуальний, аудіальний). Розширення технологічних можливостей поширення та отримання повідомлень споживачами інформації, залучення широких верств до користування соціальними мережами, вихід можливості створювати і передавати власний контент призводить до розвою комунікаційно-соціальних парадоксів: інформаційної індивідуалізації споживання повідомлень та комунікаційної масовизації контенту.

Висновки. На ідентифікаційні ознаки дисфункційності документальної природи документів мають безпосередній вплив політико-правові, морально-етичні, культурні реалії в суспільстві, які зумовлюють ставлення до статусу документа і його функцій в суспільстві. Ознаки дисфункційності документа можуть виявлятися в низці мовних і немовних чинників функціонування публіцистичного тексту, серед яких конотація, емоційність викладу тексту, евіденційність та авторизація (персоніфікація) інформації. Публіцистичний документ, насичений інтерпретованою фактологічною інформацією, є комунікаційним чинником суспільної діяльності, формою соціального управління. У функціональному вигляді його можна трактувати як певний набір організаційних і творчих прийомів та методів впливу на аудиторію. Соціальна спрямованість аудиторії як об'єкта споживання публіцистичних текстів є одним із найбільш суттєвих, наочних виявів комунікаційної діяльності. В умовах інформатизації явище дисфункційності документів опирається на колосальні технологічні ресурси і демонструє широке охоплення споживачів інформації. Величезні переваги інформатизації усіх сфер суспільного життя нівелюються функціонуванням документів, маркованих технологіями інформаційного впливу, що становить загрозу стабільності суспільного розвитку, збереженню демократичних засад, традиційних людських цінностей та поглядів.

Список використаних джерел

1. Блогофест : 3 Всеукраїнський фестиваль блогерів 15-18 червня 2019 року. URL : <https://youtu.be/0M3pWie9IoE>
2. Золотова Г.А. Коммуникативные аспекты русского синтаксиса. Москва : КомКнига, 2007. 368 с.
3. Конечкая В.П. Социология коммуникации. Москва : Междунар. ун-т бизнеса и упр. : «Братья Карич», 1997. 304 с.
4. Кузнецова Т. Аксиологія медіатексту : основні напрямки дослідження // Світові стандарти сучасної журналістики : зб. наук. пр. Черкаси, 2010. С. 198-202.
5. Потятиник Б., Лозинський М. Патогенний текст. Львів : Місіонер, 1996. 296 с.
6. Різун В.В. Літературне редагування. Київ : Либідь, 1996. 240 с.
7. Хайдеггер М. Время и бытие : статьи и выступления / пер. с нем. и комм. В. В. Библихина. Москва : Республика, 1993. 447 с.
8. Aradau C., Blanke T., Greenway G. Acts of digital parasitism: Hacking, humanitarian apps and platformisation // *New Media & Society*. 2019. Vol. 21. Issue 11-12. <https://doi.org/10.1177/1461444819852589>
9. Gibbs J.L., Kim H., Ki S. Investigating the Role of Control and Support Mechanisms in Members' Sense of Virtual Community // *Communication Research*. 2019. Vol. 46. Issue 1. <https://doi.org/10.1177/0093650216644023>
10. Nekmat E., Gower K.K., Zhou Sh. Connective-Collective Action on Social Media: Moderated Mediation of Cognitive Elaboration and Perceived Source Credibility on Personalness of Source // *Communication Research*. 2019. Vol. 46 Issue 1. <https://doi.org/10.1177/0093650215609676>
11. Rafail P., Walker E.T., McCarty J. D. Protests on the Front Page: Media Salience, Institutional Dynamics, and Coverage of Collective Action in the New York Times, 1960-1995 // *Communication Research*. 2019. Vol. 46. Issue 1. <https://doi.org/10.1177/0093650215608239>
12. Rosenberg H., Blondheim M., Katz E. It's the text, stupid! Mobile phones, religious communities, and the silent threat of text messages // *New Media & Society*. 2019. Volume 21 Issue 11-12, November-December <https://doi.org/10.1177/1461444819846054>
13. Seo K., Dillard J. The Persuasive Effects of Two Stylistic Elements: Framing and Imagery // *Communication Research*. 2019. Vol. 46, issue 7. <https://doi.org/10.1177/0093650215626979>

References

1. Blohofest : 3 All-Ukrainian Bloggers Festival June 15-18, 2019. URL : <https://youtu.be/0M3pWie9IoE> [in Ukrainian].
2. Zolotova H.A. (2007). Communicative aspects of Russian syntax. Moskva: KomKnyha. [in Russian].
3. Konetskaya, V.P. (1997). Sociology of communication. Moskva: Mezhdunar. un-t byznesa y upr.: «Bratia Karych». [in Russian].
4. Kuznetsova, T. (2010). Axiology of mediatext: main directions of research. Svitovi standarty suchasnoi zhurnalistyky. [in Ukrainian].
5. Potiatynyk, B. & Lozynskyi, M. (1996). Pathogenic text. Lviv: Misioner. [in Ukrainian].
6. Rizun, V.V. (1996). Literary editing. Kyiv. Lybid. [in Ukrainian].
7. Khaidehher M. (1993). Time and Being: Articles and Speeches/per. s nem. y komm. V. V. Bybykhyna. Moskva. Respublika. [in Russian].
8. Aradau, C., Blanke, T. & Greenway G. (2019). Acts of digital parasitism: Hacking, humanitarian apps and platformisation. *New Media & Society*. Vol. 21. Issue 11-12. URL: <https://doi.org/10.1177/1461444819852589>.
9. Gibbs, J.L., Kim, H. & Ki, S. (2019). Investigating the Role of Control and Support Mechanisms in Members' Sense of Virtual Community. *Communication Research*. Vol. 46. Issue 1. URL: <https://doi.org/10.1177/0093650216644023>.
10. Nekmat, E., Gower, K.K. & Zhou Sh. (2019). Connective-Collective Action on Social Media: Moderated Mediation of Cognitive Elaboration and Perceived Source Credibility on Personalness of Source. *Communication Research*. Vol. 46 Issue 1. URL: <https://doi.org/10.1177/0093650215609676>
11. Rafail, P., Walker, E.T. & McCarty, J. D. (2019). Protests on the Front Page: Media Salience, Institutional Dynamics, and Coverage of Collective Action in the New York Times, 1960-1995. *Communication Research*. Vol. 46. Issue 1. URL: <https://doi.org/10.1177/0093650215608239>
12. Rosenberg, H., Blondheim, M. & Katz E. (2019). It's the text, stupid! Mobile phones, religious communities, and the silent threat of text messages. *New Media & Society*. Volume 21 Issue 11-12, November-December URL: <https://doi.org/10.1177/1461444819846054>
13. Seo, K. & Dillard J. (2019). The Persuasive Effects of Two Stylistic Elements: Framing and Imagery. *Communication Research*. Vol. 46, issue 7. URL: <https://doi.org/10.1177/0093650215626979>

УДК 37.0:077:316.774(477)

Бондаренко Вікторія Іванівна,
кандидат наук із соціальних комунікацій,
старший науковий співробітник Національної юридичної бібліотеки
Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-1617-3665>
vikanbuv@ukr.net

РЕАЛИЗАЦИЯ КОНЦЕПЦИИ «ПОВСЮДНОГО НАВЧАННЯ U-LEARNING» ЗА ДОПОМОГОЮ МОБІЛЬНИХ ТЕХНОЛОГІЙ

Мета роботи. Розглянути концепцію мобільного навчання *m-learning* яка активно еволюціонує в концепцію повсюдного навчання *u-learning* (*ubiquitous learning*), безперервного процесу самовдосконалення за допомогою різноманітних інформаційних пристроїв від комп'ютера до смартфона чи планшета. Проаналізувати використання мобільних інформаційно-комунікаційних технологій як ефективного засобу надання доступу до освітнього контенту. Детально дослідити використання мобільних застосунків як перспективних та дієвих засобів доступу до освітніх ресурсів в процесі самоосвіти. **Методологія дослідження** полягає в застосуванні комплексу загальнонаукових методів: аналізу, синтезу, логічного методу, методу візуалізації результатів дослідження. Дані методи дали можливість вивчити сутність досліджуваного предмету та аргументувати думку автора щодо окресленої проблеми. **Наукова новизна** роботи полягає в розширенні уявлень про можливості мобільних технологій в процесі самоосвіти. Використання мобільних застосунків зберігає актуальність в процесі самоосвіти, як важливий чинник отримання та поповнення знань, самовдосконалення особистості в професійній і непрофесійній сферах. **Висновки.** Шляхом аналізу мобільних застосунків освітнього спрямування, статистичних даних та відгуків щодо їх використання доведено популярність освітніх мобільних застосунків, які надають доступ до безкоштовних онлайн-курсів провідних науковців, лідерів думок та університетів світу. Обгрунтовано значення інтерактивності як чинника комплексного підходу до забезпечення освітнього процесу, створення інформаційних продуктів на перетині науки, мистецтва та віртуальної реальності, запроваджуватя в освітній процес ігрових технологій та технологій доповненої реальності.

Ключові слова: мобільні застосунки, інноваційні мобільні технології, інтернет, суспільство знань, самоосвіта, *u-learning*, Україна.

Бондаренко Виктория Ивановна,
кандидат наук по социальным коммуникациям,
старший научный сотрудник Национальной юридической библиотеки Национальной
библиотеки Украины имени В. И. Вернадского

РЕАЛИЗАЦИЯ КОНЦЕПЦИИ «ПОВСЕМЕСТНОГО ОБУЧЕНИЯ U-LEARNING» С ПОМОЩЬЮ МОБИЛЬНЫХ ТЕХНОЛОГИЙ

Цель работы. Рассмотреть концепцию мобильного обучения *m-learning* которая активно эволюционирует в концепцию повсеместного обучения *u-learning* (*ubiquitous learning*), непрерывного процесса самосовершенствования с помощью различных информационных устройств от компьютера к смартфону или планшету. Проанализировать использование мобильных информационно-коммуникационных технологий как эффективного средства предоставления доступа к образовательному контенту. Детально исследовать использование мобильных приложений как перспективных и действенных средств доступа к образовательным ресурсам в процессе самообразования. **Методология исследования** заключается в применении комплекса общенаучных методов: анализа, синтеза,

логического метода, метода визуализации результатов исследования. Данные методы позволили изучить сущность исследуемого предмета и аргументировать мнение автора с обозначенной проблемы. **Научная новизна** работы заключается в расширении представлений о возможностях мобильных технологий в процессе самообразования. Использование мобильных приложений сохраняет актуальность в процессе самообразования, как важный фактор получения и пополнения знаний, самосовершенствования личности в профессиональной и непрофессиональной сферах. **Выводы.** Путем анализа мобильных приложений образовательного направления, статистических данных и отзывов по их использованию доказано популярность образовательных мобильных приложений, предоставляющих доступ к бесплатным онлайн-курсам ведущих ученых, лидеров мнений и университетов мира. Обосновано значение интерактивности как фактора комплексного подхода к обеспечению образовательного процесса, создание информационных продуктов на пересечении науки, искусства и виртуальной реальности, введение в образовательный процесс игровых технологий и технологий дополненной реальности.

Ключевые слова: мобильные приложения, инновационные мобильные технологии, Интернет, общество знаний, самообразование, u-learning, Украина.

Bondarenko Victoria,
Ph.D. in Social Communication,
Senior Researcher at the National Law Library
of the Vernadsky National Library of Ukraine

IMPLEMENTATION OF THE CONCEPT OF U-LEARNING» BY MEANS OF MOBILE TECHNOLOGIES

The purpose of the article is to explore the concept of mobile learning m-learning which actively evolves into the concept of ubiquitous learning, a continuous self-improvement process using a variety of information devices from a computer to a smartphone or tablet. The use of mobile information and communication technologies as an effective means of providing access to educational content has been analyzed. The use of mobile applications of promising and effective means of access to educational resources in the process of self-education is explored in detail. The methodology of the research is to apply a set of general scientific methods: analysis, synthesis, logical method, method of visualization of research results. These methods made it possible to study the essence of the subject under study and to argue the author's opinion on the problem outlined. The scientific novelty of the work is to expand ideas about the possibilities of mobile technologies in the process of self-education. The use of mobile applications remains relevant in the process of self-education, as an important factor in obtaining and replenishing knowledge, self-improvement in the professional and non-professional spheres. Conclusions. Through the analysis of mobile educational applications, statistics and feedback on their use, the popularity of educational mobile applications that provide access to free online courses by leading scholars, think tanks, and universities in the world have proven to be popular. The importance of interactivity as a factor of the integrated approach to providing educational process, creation of information products at the intersection of science, art, and virtual reality, is introduced, introducing into the educational process of game technologies and technologies of the complementary reality.

Key words: mobile apps, innovative mobile technologies, internet, a society of knowledge, self-education, Ukraine.

Актуальність теми дослідження. Сьогодні інформаційні технології стали невід’ємною частиною життєвого простору людства. Для мільйонів людей у всьому світі доступ до інформації та її обмін за допомогою мережі інтернет став легким, швидким та більш зручним, ніж за допомогою інших традиційних за-

собів спілкування. З’явилося покоління людей народжене в цифрову епоху, яке вже не уявляє життя без гаджетів та інтернет-технологій.

Зважаючи на швидкі темпи розвитку суспільства та процеси глобалізації і інформатизації, новою реальністю сучасності стало те, що знання людини застарівають дуже швидко.

Все актуальнішою є вимога постійного та оперативного перенавчання людини, розширення набутих знань, умінь та навичок, без яких вже неможливо не тільки зробити кар'єру, а й просто утриматися на робочому місці. Тому в умовах інформаційного соціуму досягнення життєвого успіху людини неможливе без постійного освоєння нових знань, без вдосконалення навичок і компетенції, що будуть сприяти формуванню творчої особистості, яка вміє не тільки самостійно та критично переосмислювати існуючі фрейми повсякденних практик, а й формувати нові, на випередження суспільного розвитку. Це дозволить людині ефективно адаптуватися до складних умов життєдіяльності, самостійно ставити та досягати цілі, виховувати в собі необхідні якості та отримувати знання, що будуть затребуваними у майбутньому [5].

Отже, виходячи з орієнтованості сучасного суспільства на самоосвіту, актуалізується питання ефективного використання сучасних інформаційних технологій для створення адаптованих під потреби нових користувачів форм представлення інформації.

З появою і розвитком смартфонів популярною стала концепція мобільного навчання m-learning, яка наразі активно еволюціонує в концепцію повсюдного навчання u-learning (ubiquitous learning), під яким розуміють безперервний процес самовдосконалення за допомогою найрізноманітніших інформаційних пристроїв від комп'ютера до смартфона чи планшета, що мають доступ до мережі інтернет у будь-якому куточку світу [9]. В цьому контексті актуальним видається дослідження використання мобільних інформаційно-комунікаційних технологій, як ефективного засобу надання доступу до освітнього контенту.

Зокрема на часі є дослідження використання мобільних застосунків як ще одного із перспективних та дієвих засобів доступу до освітніх ресурсів в процесі самоосвіти, **що і визначено метою статті.**

Аналіз досліджень та публікацій. Використання мобільних інформаційно-комунікаційних технологій в освіті та нові тенденції в організації науково-комунікаційної діяльності в мережі Інтернет розглядали у своїх дослідженнях Дж. Тракслер [16], В. Биков [1],

І. Воротникова [2], Г. Скрипка [7], Р. Горбатюк [3], П. Мішакіна [6], В. Штанько [8].

Огляд і аналіз публікацій з «мобілізації» освітнього процесу свідчить, що сучасні мобільні пристрої в розвинутих країнах використовуються в галузі освіти, управління, організації викладання для фахівців-практиків, а також як технічні засоби підтримки навчання для учнів та студентів, молодих науковців.

Виклад основного матеріалу. Використання мобільних застосунків зберігає актуальність і в процесі самоосвіти як важливого чинника отримання та поповнення запасу знань, самовдосконалення особистості в професійній і непрофесійній сферах, розвитку соціуму, стає вагомим компонентом діяльності багатьох соціальних груп.

На сьогодні в магазинах GooglePlay та AppStor існує велика кількість застосунків з різних галузей знань: від точних наук до гуманітарних.

Проведене дослідження (шляхом аналізу мобільних застосунків освітнього спрямування, кількості їх завантажень та відгуків користувачів) показало, що серед користувачів популярними є освітні мобільні застосунки, які надають доступ до безкоштовних онлайн-курсів провідних науковців, лідерів думок та ВУЗів світу. Серед таких застосунків: «Prometheus», «MIT OpenCourseWare», «Stepik: Free Courses», «Coursera: Online courses», «iTunes U», «TED», «Udemy», «Khan Academy» та ін.

Вищезгадані мобільні застосунки дають можливість: навчатися у викладачів провідних українських та світових університетів, компаній та організацій; продивлятися курси онлайн або завантажувати відеолекції, щоб навчатись у будь-якому місці та у будь-який час навіть без доступу до інтернету; перевіряти набуті знання за допомогою інтерактивних завдань та тестів; навчатися за власним графіком.

Актуальним та затребуваним є застосунок «Udemy Online Courses», який позиціонується, як глобальний ринок для навчання і викладання в Інтернеті, де понад 13 мільйонів студентів опановують нові навички з більш як 40 000 курсів, які викладаються досвідченими інструкторами, від комп'ютерного програмування до освоєння гри на музичних інструментах [10].

Актуальним та корисним як ресурс для самоосвіти та підвищення кваліфікації є застосунок Массачусетського технологічного інституту «MIT Open Course Ware», який надає вільний доступ до матеріалів, що включають плани курсів, конспекти лекцій, домашні завдання, екзаменаційні питання, архів відеокурсів з різних дисциплін: аеронавтики, хімії, біології, історії, математики, фізики, літератури та ін.

Користується популярністю мобільний застосунок «TED», відомої щорічної конференції, присвяченої «ідеям вартим поширення». Користувачеві пропонує доступ до записів понад 3000 відео- та аудіо-виступів найвидатніших в своїй сфері людей, справжніх професіоналів своєї справи, від бізнес-гуру до музичних легенд. Всі виступи розбиті на категорії: нові, популярні, рекомендовані.

Крім того, можна здійснювати пошук записів за тегами, в списках відтворення і в залежності від вибраної мови. Виступи, які сподобалися, можна зберегти в «Обраному» або завантажити на свій мобільний пристрій.

Варто відмітити схожий вітчизняний проект масових відкритих онлайн-курсів – «Prometheus», мета якого – безкоштовно надати найкращі навчальні можливості кожному громадянину України.

Мобільний застосунок «Prometheus» дає можливість користувачу доступ до безкоштовних курсів з програмування, підприємництва, бухгалтерського обліку, англійської мови, критичного мислення, громадянської освіти, психології, історії, державного управління, децентралізації, підготовки до ЗНО та багатьох інших напрямків. Проглядати курси можна як онлайн, так і завантаживши відео лекції для перегляду у будь-якому місці та у будь-який час навіть без доступу до інтернету. Застосунок також надає можливість перевірки набутих знань за допомогою інтерактивних завдань та тестів [11].

Ще один український проект, який пропонує онлайн-освіту – освітня платформа «EdEra», особливість якої полягає у орієнтованості на викладачів. Зокрема, ресурс пропонує курси що стосуються: викладання у початковій школі; недискримінаційних підходів у освіті; роботи з дітьми з особливими освітніми потребами тощо. Також надається до-

ступ до курсів із української мови, літератури, історії, фізики, економічної журналістики та ін. Для школярів на «EdEra» є окрема ЗНО-платформа, а в блозі команда платформи викладає поради про те, як ефективно конспектувати, вивчати та запам'ятовувати матеріали. Серед партнерів «EdEra» Міністерство освіти і науки України, Освіторія, VoxUkraine, Intel, Studway та багато інших. Поки що на «EdEra» немає такої великої кількості матеріалів, як на «Coursera» чи «Prometheus» проте платформа інтенсивно розвивається [4].

«EdX» – платформа відкритих інтерактивних курсів, заснована Массачусетським технологічним інститутом і Гарвардським університетом, що пропонує пройти онлайн навчальні програми від кращих світових університетів. Курси на «EdX» поділені за темами, рівнем складності та мовами. За допомогою фільтрів меню застосунку користувачу надається можливість налаштувати систему так, щоб вона сама запропонувала курси які найкраще підходять саме йому. На «EdX», як і на «Coursera», є безкоштовні та платні курси, все залежить від програми та від ВНЗ який її готував: в курсі можуть бути платні сертифікати чи платні навчальні матеріали. До значущих переваг даної платформи користувачі відносять: супровід тьюторів, які можуть підказувати та правити помилки студентів; систему фінансової допомоги тим, хто дуже хоче навчатися на платформі, але не має змоги за це заплатити. При цьому зазначається, що допомога може становити до 90% від вартості курсу [4].

Актуальним у процесі самоосвіти залишається і «мовне питання». Вивченню та вдосконаленню володінням іноземних мов можуть сприяти такі мобільні застосунки: «Англійська з Lingualeo»; «Memrise – изучение языков», який дає змогу в одному застосунку вибрати для вивчення із ряду іноземних мов: арабську, французьку, іспанську, німецьку, англійську, японську, корейську, італійську, або ін.; «busuu - Easy Language Learning», який дає можливість вивчення одинадцяти іноземних мов за допомогою більш ніж 60 млн носіїв мови; «Полиглот. Английский язык», «Duolingo: Учи языки бесплатно», «Иврит по методу Пимслера», «Изучайте польский язык», «Изучайте немецкий язык», «Изучайте румынский язык» та ін.

Використання мобільних застосунків у процесі вивчення іноземних мов дає такі можливості: створення природного мовленнєвого середовища як вагомого чинника у навчанні іноземних мов; підвищення зацікавленості користувачів у вивченні іноземних мов; використання диференційованого підходу до навчання; здійснення інтенсифікації навчального процесу.

Оскільки на сьогодні розвиток освіти та самоосвіти характеризується модернізацією навчання, його перетвореннями з метою підвищення ефективності на основі застосування інноваційних технологій, актуалізується доцільність використання особистісно-орієнтованих технологій до яких відносять інтерактивні та імітаційні ігри.

У цьому контексті мобільні технології, в тому числі й мобільні застосунки займають провідну позицію. Так, мобільний застосунок «Duolingo: вивчайте англійську» пропонує в ігровій формі вивчати англійську мову. В описі застосунку наголошується «Ми не змушуємо слухати нудні лекції - навчання проводиться в ігровій формі, адже це веселіше і ефективніше (науково доведено) - просто виконуйте короткі завдання і відповідайте на питання для закріплення знань кожен день» [12].

Вивчати та удосконалювати українську мову можна, завантаживши застосунок «Вчимо і граємо. Українська мова – Словник та ігри». Ця захоплююча і розвиваюча гра є мобільним репетитором для самостійного вивчення лексики і фонетики початкового рівня. Список слів спеціально підібраний з різних тем, які використовуються в повсякденному житті. Цей самовчитель дозволяє ефективно вчитися правильній вимові і написанню, за рахунок наявності візуального і аудіо супроводу [13].

Для бажаючих вдосконалити свої знання з фізики в нагоді стане мобільний застосунок «Розвага з фізикою експериментів головоломки ігри» – це нова 2D-гра-головоломка, яка містить 64 головоломки, що змусить користувача думати і дивуватися законам фізики.

Інтерактивність мобільних застосунків дає можливість розробникам комплексно підійти до освітнього процесу, так на ринку мобільних розробок з'являються продукти на перетині науки, мистецтва та віртуальної

реальності. Поряд із ігровими технологіями в освітній процес активно впроваджуються технології доповненої реальності.

Сьогодні на базі мобільних застосунків створюються віртуальні лабораторії. Так, мобільний застосунок «Physics Lab» надає можливість проводити експерименти у власній віртуальній флабораторії з фізики. Зокрема, пропонується за допомогою різних компонентів схеми, створити власні 3D-електричні ланцюги та подивитися, як вони працюють у режимі реального часу. В описі до застосунку наголошується, що всі результати експерименту є науковими і обчислюються в точних числах. Така лабораторія може задовольнити наукові інтереси широкого кола користувачів. Наприклад, викладачі можуть використовувати фізичну лабораторію для демонстрації експериментів і надання допомоги в навчанні в класі/аудиторії; студенти – вивчати науку фізику у зручний для них час та місці; діти – мотивуватися до отримання знань шляхом проведення експериментів. Актуальною така віртуальна лабораторія є і з позиції економії лабораторного обладнання та з питань безпеки експериментів [14].

Для вивчення анатомії людини актуальним є мобільний застосунок «AR Анатомія 4D+», який надає доступ до високоякісних анатомічних зображень, 3D-моделей. Доповнена реальність (появи частин тіла в планшеті, смартфоні) забезпечується шляхом наведення камери на маркери, як можна завантажити безкоштовно з сайту: http://3dniti.ru/Pdf/Aranatomy_RUS.pdf. Пропонуються також інтерактивні ігри – «Танцюючий скелетик», «Вивчаємо органи».

Мобільний застосунок «Star Walk» допоможе з вивченням зоряного неба. Завдяки технології доповненої реальності, користувач отримує можливість навести камеру iPad на небо, а система автоматично намалює на екрані карту сузір'їв. Наводячи девайс з запущеним Star Walk на небо, користувач отримає на екрані інформацію про зірки, планети і супутники, а також візуалізацію сузір'їв. У застосунку є цікава опція Time Machine («Машина часу»), яка дає можливість досліджувати нічне небо в майбутньому або минулому, виходячи з уже відомих наукових даних і прогнозів. Календар

астрономічних подій, можливість ділитися відображеними небесними картинами і проєктувати їх на великий екран без втрати якості перетворюють Star Walk в персональний планетарій [15].

Наукова новизна роботи полягає у здійсненні аналізу мобільних застосунків освітнього спрямування; в розширенні уявлень про можливості мобільних технологій в процесі самоосвіти. Використання мобільних застосунків зберігає актуальність в процесі самоосвіти, як важливий чинник отримання та поповнення знань, самовдосконалення особистості в професійній і непрофесійній сферах.

Висновки. Сьогодні інформаційні технології стають невід'ємною частиною життєвого простору людини, з упевненістю можна констатувати факт існування нового цифрового покоління людей, для яких мобільний телефон, комп'ютер і інтернет є такими ж природними елементами їх життєвого простору, як природа і суспільство, а їх прагнення до самоосвіти як провідної умови адаптації і конкурентоспроможності особистості в умовах динамічного інформаційного простору зумовлює розвиток нових технологічних прийомів надання освітніх інформаційних ресурсів.

Зростає різноманіття пізнавально-інформаційних запитів різних верств актуалізує питання доступу до освітніх ресурсів за допомогою мобільних технологій, як таких що відповідають різноманітним інтересам і можливостям громадян, органічно «вмонто-

вуються» в їхній ритм та спосіб життя, враховують специфіку запитів того чи іншого контингенту й навіть окремих груп населення. В цьому контексті у мобільних застосунків є великий потенціал в області освіти та самоосвіти. Вони здатні вивести самоосвіту на новий рівень, даючи користувачу доступ до знань в будь-який час та в будь-якому місці. Багаточільове використання застосунків дає можливість сформувати власний підхід, стиль, систему практично-професійної і пізнавальної освітньої діяльності.

Таким чином, мобільні застосунки надають додаткові можливості для самостійного поглиблення знань в будь-якій окремій галузі знань як науковцям, викладачам, студентам, так і всім, хто зацікавлений. До основних переваг використання мобільних застосунків в самоосвітніх цілях можна віднести: навчання у зручний для користувача час та у зручному місці; отримання необхідної інформації незалежно від часу і місця знаходження; навчання може здійснюватися одночасно з професійною діяльністю або з навчанням за іншим напрямом; можливість почати навчання з будь-яких питань залежно від рівня підготовки. Одним із найвагоміших аспектів, який свідчить на користь використання мобільних застосунків у сфері самоосвіти – це забезпечення соціальної рівності: рівні можливості одержання доступу до освітніх та наукових ресурсів незалежно від місця проживання, стану здоров'я та соціального статусу.

Список використаних джерел

1. Биков В. Ю. Мобільний простір і мобільно орієнтоване середовище інтернет-користувача: особливості модельного подання та освітнього застосування. *Інформаційні технології в освіті*. № 17. 2013. С.9-37. URL: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/itvo_2013_17_3.pdf. (дата звернення: 06.12.2019 р.).
2. Воротникова І. Мобільні технології у післядипломній педагогічній освіті. 2015. URL: <http://elibrary.kubg.edu.ua/12430/1/Vorotnykova%20Mom%20techIITNZ42015.pdf>. (дата звернення: 13.12.2019).
3. Горбатюк Р. Мобільне навчання як нова технологія вищої освіти. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія «Педагогіка, соціальна робота»*. Випуск 27. 2013. С.31-34. URL: <http://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/bitstream/lib/1815/1/B8.pdf>. (дата звернення: 8.12.2019).
4. Гордієнко Т. Ніколи не пізно: 5 платформ для самоосвіти. MediaSapiens: веб-сайт. 1.09.2018. URL: https://ms.detector.media/web/online_media/nikoli_ne_pizno_5_osvitnikh_platform_dlya_samoosviti/ (дата звернення: 18.12.2019).
5. Маркозова О. О. Навчання впродовж життя – необхідна передумова досягнення життєвого успіху людини. *Вісник Національного університету «Юридична академія України імені Ярослава Мудрого» . Серія : Політологія*. 2016. № 2. С. 198-205. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/vnuuaup_2016_2_19 (дата звернення: 11.12.2019).

6. Мішакіна П. Нові тенденції організації науково-комунікаційної діяльності в Інтернеті. *Вісник Харківської державної академії культури. Збірник наукових праць* за заг. Редакцією В.М. Шейка. Випуск 36. 2012. URL: www.nbu.gov.ua/portal/.../36-2-20.pdf. (дата звернення: 18.12.2019).
7. Скрипка Г. Використання мобільних додатків для проведення навчальних досліджень під час вивчення предметів природничоматематичного циклу. *Комп'ютер у школі та сім'ї*. 2015. № 3. С.28-31.
8. Штанько В. І. Сучасні інформаційно-комп'ютерні технології як чинник трансформації соціокультурної реальності. *Вісник Харківського національного університету ім. В. Н. Каразіна* : [зб. наук. пр.]. Харк. нац. ун-т ім. В. Н. Каразіна. Харків, 2008. С. 22–31.
9. Alsheail, Abdulrahman. Teaching English as a Second/Foreign Language in a Ubiquitous Learning Environment: A Guide for ESL/EFL Instructors. / MA Project. California State University, Chico, 2010. – 54 p.
10. Google Play : веб-сайт. (2019a). URL: <https://play.google.com/store/apps/details?id=com.udemy.android>. (дата звернення: 12.12.2019).
11. Google Play: веб-сайт. (2019б) URL: <https://play.google.com/store/apps/details?id=org.prometheus.android> (дата звернення: 12.12.2019).
12. Google Play: веб-сайт. (2019в). URL: <https://play.google.com/store/apps/details?id=com.duolingo>. (дата звернення: 12.12.2019).
13. Google Play: веб-сайт. (2019г). URL: https://play.google.com/store/apps/details?id=free.langame_ua.rivex. – Дата звернення:
14. Google : веб-сайт. (2019д). URL: <https://play.google.com/store/apps/details?id=com.civitas.quantumphysics&hl=uk>. (дата звернення: 12.12.2019).
15. Google Play : веб-сайт. (2019е). URL: <https://play.google.com/store/apps/details?id=com.vitotechnology.StarWalk&hl=ru>(дата звернення: 12.12.2019).
16. Traxler J. Defining, Discussing, and Evaluating Mobile Learning : The moving finger writes and having writ... International Review of Research in Open and Distance Learning. 2007. June. Volume 8. Number 2. URL: <http://www.irrodl.org/index.php/irrodl/article/view/346/875> (last accessed: 2.12.2019).

References

1. Bykov, V. Yu. (2013). Mobile space and mobile-oriented Internet environment: features of model representation and educational application. *Informatsiini tekhnologii v osviti*. 17,9–37. URL: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/itvo_2013_17_3.pdf (last accessed: 06.12.2019) [in Ukrainian].
2. Vorotnykova, I. (2015). Mobile technologies in postgraduate pedagogical education. 2015. URL: <http://elibrary.kubg.edu.ua/12430/1/Vorotnykova%20Mom%20techIITNZ42015.pdf> (last accessed: 13.12.2019) [in Ukrainian].
3. Horbatiuk, R., Tulashvili, Yu. Y. (2013). Mobile learning as a new technology of higher education. *Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho natsionalnoho universytetu. Seriya «Pedagogika, sotsialna robota»*. 2013. Vypusk 27. С.31-34. URL: <https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/bitstream/lib/1815/1/Мобільне%20навчання%20як%20нова%20технологія%20вищої%20освіти.pdf> (last accessed: 8.12.2019) [in Ukrainian].
4. Hordiienko T. (2018). It's never too late: 5 platforms for self-education. *MediaSapiens: veb-sait*. URL: https://ms.detector.media/web/online_media/nikoli_ne_pizno_5_osvitnikh_platform_dlya_samoosviti/ (last accessed: 18.12.2019).
5. Markozova O. O. (2016). Lifelong learning is a necessary prerequisite for achieving a person's life success. *Visnyk Natsionalnoho universytetu «Iurydychna akademiia Ukrainy imeni Yaroslava Mudroho»*. Seriya : Politolohiia. № 2. p. 198-205. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/vnuuaup_2016_2_19 (last accessed: 11.12.2019).
6. Mishakina, P. (2012). New trends in organization of scientific and communication activities in the Internet. *Visnyk Kharkivskoi derzhavnoi akademii kultury*. 36. URL: www.nbu.gov.ua/portal/.../36-2-20.pdf (last accessed: 11.12.2018) [in Ukrainian].
7. Skrypka, H. (2015). The use of mobile apps for conducting research studies in the study of subjects of the natural-mathematical cycle. *Komp'iuiter u shkoli ta sim'i*. 3,28–31 [in Ukrainian].
8. Shtanko, V. I. (2008). Modern information and computer technologies as a factor of the transformation of socio-cultural reality. *Visnyk Kharkivskoho natsionalnoho universytetu im. V. N. Karazina* : [zb. nauk. pr.]. Khark. nats. un-t im. V. N. Karazina. Kh. 22–31 [in Ukrainian].
9. Alsheail, A. (2010). Teaching English as a Second/Foreign Language in a Ubiquitous Learning Environment: A Guide for ESL/EFL Instructors. MA Project. California State University, Chico [in English].

10. Google Play : веб-сайт. (2019a). URL: <https://play.google.com/store/apps/details?id=com.udemy.android>. (last accessed: 12.12.2019). [in English].
11. Google Play: website. (2019б) URL: <https://play.google.com/store/apps/details?id=org.prometheus.android> (last accessed: 12.12.2019). [in Ukrainian].
12. Google Play: website. (2019в). URL: <https://play.google.com/store/apps/details?id=com.duolingo>. (last accessed: 12.12.2019). [in English].
13. Google Play: website. (2019г). URL: https://play.google.com/store/apps/details?id=free.lgame_ua.rivex. (last accessed: 12.12.2019). [in Ukrainian].
14. Google : website. (2019д). URL: <https://play.google.com/store/apps/details?id=com.civitas.quantumphysics&hl=uk>. (last accessed: 12.12.2019). [in Ukrainian].
15. Google Play : website. (2019е). URL: <https://play.google.com/store/apps/details?id=com.vitotechnology.StarWalk&hl=ru>(last accessed: 12.12.2019). [in English].
16. Traxler J. (2007). Defining, Discussing, and Evaluating Mobile Learning : The moving finger writes and having writ... International Review of Research in Open and Distance Learning. Volume 8. Number 2. URL: <http://www.irrodl.org/index.php/irrodl/article/view/346/875>(last accessed: 2.12.2019). [in English].

УДК 81'23:659.11

Чередник Людмила Анатоліївна,
кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри українознавства,
культури та документознавства
Національного університету
«Полтавська політехніка імені Юрія Кондратюка»
ORCID: 0000-0002-0960-8464
ludmila.cherednik@gmail.com

ВИКОРИСТАННЯ ПРИЙОМІВ СУГЕСТІЇ У СУЧАСНІЙ РЕКЛАМІ

Мета роботи. У статті розглядаються актуальні питання формування термінів «реклама» і «сугестія» та проведено аналіз використання сугестивних прийомів у сучасній рекламі. **Методологія дослідження** включає застосування описового методу, методу аналізу й синтезу для виявлення соціокультурного значення реклами. **Наукова новизна** роботи полягає у всебічній характеристиці найбільш типових видів реклами та аналізі основних прийомів сугестії, що використовуються в рекламі, у лінгвістичному дискурсі. **Висновки.** Детальний аналіз генези термінів «реклама» і «сугестія» доводить, що вони мають давню цікаву історію, яка тісно пов'язана з розвитком світового науково-технічного прогресу. Дослідження показало, що поняття «реклама» сприймається сучасними науковцями як поліаспектне явище, оскільки вивчається з соціального, економічного, психологічного, лінгвістичного, естетичного поглядів. Багатозначний характер має і сугестія, оскільки широко використовується не лише у літературознавстві, а у лінгвістиці, психології, театралознавстві, рекламі. У рекламних зверненнях сугестія відіграє значну роль, тому що спираються на почуттєво-асоціативну складову людської свідомості.

Ключові слова: реклама, сугестія, лінгвістика, маніпуляція, людська свідомість.

10. Google Play : веб-сайт. (2019a). URL: <https://play.google.com/store/apps/details?id=com.udemy.android>. (last accessed: 12.12.2019). [in English].
11. Google Play: website. (2019б) URL: <https://play.google.com/store/apps/details?id=org.prometheus.android> (last accessed: 12.12.2019). [in Ukrainian].
12. Google Play: website. (2019в). URL: <https://play.google.com/store/apps/details?id=com.duolingo>. (last accessed: 12.12.2019). [in English].
13. Google Play: website. (2019г). URL: https://play.google.com/store/apps/details?id=free.langame_ua.rivex. (last accessed: 12.12.2019). [in Ukrainian].
14. Google : website. (2019д). URL: <https://play.google.com/store/apps/details?id=com.civitas.quantumphysics&hl=uk>. (last accessed: 12.12.2019). [in Ukrainian].
15. Google Play : website. (2019е). URL: <https://play.google.com/store/apps/details?id=com.vitotechnology.StarWalk&hl=ru>(last accessed: 12.12.2019). [in English].
16. Traxler J. (2007). Defining, Discussing, and Evaluating Mobile Learning : The moving finger writes and having writ... International Review of Research in Open and Distance Learning. Volume 8. Number 2. URL: <http://www.irrodl.org/index.php/irrodl/article/view/346/875>(last accessed: 2.12.2019). [in English].

УДК 81'23:659.11

Чередник Людмила Анатоліївна,
кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри українознавства,
культури та документознавства
Національного університету
«Полтавська політехніка імені Юрія Кондратюка»
ORCID: 0000-0002-0960-8464
ludmila.cherednik@gmail.com

ВИКОРИСТАННЯ ПРИЙОМІВ СУГЕСТІЇ У СУЧАСНІЙ РЕКЛАМІ

Мета роботи. У статті розглядаються актуальні питання формування термінів «реклама» і «сугестія» та проведено аналіз використання сугестивних прийомів у сучасній рекламі. **Методологія дослідження** включає застосування описового методу, методу аналізу й синтезу для виявлення соціокультурного значення реклами. **Наукова новизна** роботи полягає у всебічній характеристиці найбільш типових видів реклами та аналізі основних прийомів сугестії, що використовуються в рекламі, у лінгвістичному дискурсі. **Висновки.** Детальний аналіз генези термінів «реклама» і «сугестія» доводить, що вони мають давню цікаву історію, яка тісно пов'язана з розвитком світового науково-технічного прогресу. Дослідження показало, що поняття «реклама» сприймається сучасними науковцями як поліаспектне явище, оскільки вивчається з соціального, економічного, психологічного, лінгвістичного, естетичного поглядів. Багатозначний характер має і сугестія, оскільки широко використовується не лише у літературознавстві, а у й лінгвістиці, психології, театралознавстві, рекламі. У рекламних зверненнях сугестія відіграє значну роль, тому що спираються на почуттєво-асоціативну складову людської свідомості.

Ключові слова: реклама, сугестія, лінгвістика, маніпуляція, людська свідомість.

Чередник Людмила Анатольевна,
кандидат филологических наук, доцент,
доцент кафедры украиноведения,
культуры и документоведения
Национального университета
«Полтавская политехника имени Юрия Кондратюка»

ИСПОЛЬЗОВАНИЕ ПРИЕМОВ СУГГЕСТИИ В СОВРЕМЕННОЙ РЕКЛАМЕ

Цель работы. В статье рассматриваются актуальные вопросы формирования терминов «реклама» и «суггестия» и проведен анализ использования суггестивных приемов в современной рекламе. **Методология исследования** включает применение описательного метода, метода анализа и синтеза для выявления социокультурного значения рекламы. **Научная новизна работы** заключается во всесторонней характеристике наиболее типичных видов рекламы и анализе основных приемов суггестии, используемые в рекламе, в лингвистическом дискурсе. **Выводы.** Детальный анализ генезиса терминов «реклама» и «суггестия» доказывает, что они имеют давнюю интересную историю, которая тесно связана с развитием мирового научно-технического прогресса. Исследование показало, что понятие «реклама» воспринимается современными учеными как полиаспектное явление, поскольку изучается с социальной, экономической, психологической, лингвистической, эстетической точки зрения. Многозначный характер имеет и суггестия, так как широко используется не только в литературоведении, а в и лингвистике, психологии, театраловедении, рекламе. В рекламных обращениях суггестия играет значительную роль, потому что опирается на чувственно-ассоциативную составляющую человеческого сознания.

Ключевые слова: реклама, суггестия, лингвистика, манипуляция, человеческое сознание.

Cherednyk Lyudmila,
Ph.D., Associate Professor of Philology,
Associate Professor of Ukrainian Studies,
Culture and Documentation Department,
National University
«Poltava Yuri Kondratyuk Polytechnic»

USING RECEPTIONS SUGGESTIES IN THE MODERN ADVERTISEMENT

Purpose of the article. The article discusses current issues of the formation of the terms “advertising” and “suggestion” and analyzes the use of suggestive techniques in modern advertising. **The methodology** includes the use of a descriptive method, an analysis and a synthesis method to identify the socio-cultural significance of advertising. **The scientific novelty** of the work lies in the comprehensive characterization of the most typical types of advertising and the analysis of the main techniques of suggestion used in advertising, in linguistic discourse. **Conclusions.** A detailed analysis of the genesis of the terms “advertising” and “suggestion” proves that they have a long interesting history, which is closely related to the development of world scientific and technological progress. In the course of the study, the origin of advertising in antiquity was examined, the development of handwritten advertising was analyzed, and a review was made of the emergence of European and Ukrainian advertising publications. The study showed that the concept of “advertising” is perceived by modern scientists as a multidimensional phenomenon since it is studied from a social, economic, psychological, linguistic, aesthetic point of view. It was also noted that the most influential is the verbal impact, carried out with the help of persuasion, suggestion, and motivation (expression of will). The author also emphasizes that the most famous means of disseminating advertising are the press, television, telephone calls, transportation, etc. The article presents the most common classification of advertising. The suggestion also has a multi-valued character, since it is widely used not only in literary criticism but also in linguistics, psychology, theater learning, advertising and is based on the sensually-associative component of human consciousness. The types of advertising used in magazines, on billboards, and on television are presented as examples. It was also noted that linguistic examples of suggestions have a tendency to functional-stylistic deformation, with which advertising managers can manipulate the human mind.

Key words: advertising, suggestion, linguistics, manipulation, human consciousness.

Актуальність теми дослідження. Сьогодні можна сміливо сказати, що реклама заповнила наше життя. Не секрет, що у сучасному світі рекламується абсолютно все і рекламу розміщують скрізь. Тому вивчення рекламного дискурсу є нині досить перспективним.

Аналіз досліджень і публікацій. У мові сучасної реклами досить часто послуговуються відомими літературними прийоми. Зокрема, це стосується сугестії. Нині, крім літературознавства, цей прийом широко використовується у мовознавстві, психології, сценічному мистецтві, рекламі тощо. Загалом останнім часом з'явилося багато публікацій, що є свідченням значного інтересу до даної теми з боку як вітчизняних, так і зарубіжних науковців, які досліджують рекламу з різних аспектів. Серед них слід назвати роботи Г. Почепцова, О. Зелінської, Ю. Корнева, О. Медведєвої, Т. Лівшиця, Н. Гуменюк, Н. Коваленко, К. Бове, Дж.Н. Ліч та багатьох інших.

Мета роботи – дослідити історію термінів «сугестія» і «реклама»; коротко проаналізувати особливості використання сугестивних прийомів у сучасній рекламі.

Виклад основного матеріалу. Поняття «сугестія» і «реклама» мають досить цікаву історію.

З літературних джерел відомо, що перші приклади реклами відомі ще з античних часів. Так, давньоримський філософ, поет і державний діяч Сенека у своїх листах до давньоримського засновника сатири Луцилія неодноразово скаржився на те, що йому заважають купці, які щодня піднімають нестерпний крик, закликаючи покупців купити їхній товар. Слід зазначити, що латинське «reclamare» у перекладі саме й перекладається як «викрикувати», «стверджувати».

Зазначимо, що у Стародавньому світі були навіть професійні носії рекламного слова, так звані оповісники. У грецьких полісах вони обиралися шляхом народного голосування чи жеребкуванням. Основною вимогою до оповісників було оперативне інформування населення про суспільно важливі події, наприклад: «чергова дата народних зборів, відвідання важливих посольств, тріумф прославлених полководців, роздача хліба бідному населенню, заплановані гладіаторські бої» [7, 44]. Крім того, оповісники мали й низку ін-

ших обов'язків: виконували дипломатичні доручення, були учасниками різних посольств, перебували на службі у міській адміністрації і повідомляли населенню новини політичного й економічного характеру тощо.

Як свідчать історичні джерела, поява писемності призвела до появи рукописної реклами. Одне з найдавніших рекламних оголошень було знайдено під час розкопок давньоєгипетського міста Мемфіс і мало такий зміст: «Я, Ріно, з острова Крит, за волею богів тлумачу сні» [7, 78].

Відомо також, що вже у Давніх Греції та Римі купці, власники майстерень і шинків, використовували спеціальні вивіски для закликання клієнтів. Наприклад, біля молочної лавки часто висів малюнок кози, а там, де продавали хліб, зображали млин. Іноді особливо вигадливі купці використовували невеликий текст або навіть вірші. Цікаво, що для таких давніх вивісок використовували обпалену глину або навіть мармур. Говорячи сучасною мовою, усе це були приклади зовнішньої реклами.

Безумовно, технічний прогрес позначився і на розвитку реклами. Так, із середини XV ст. після винайдення друкарського верстата Й. Гутенберга зароджується друкована реклама. Дослідники стверджують, що перше рекламне оголошення з'явилося через 22 роки після цієї події: це була оповістка про продаж молитовника, яку розмістили на дверях одного з лондонських храмів. Згодом популярності набувають так звані «летючі листки». Це був шматок паперу розміром 15х23 см, у якому перший рядок тексту виділяли великим шрифтом, він виконував роль заголовка. Інколи текст вписували в рамку і додавали до нього ілюстрацію [3, 79]. У 1629 році Теофраст Рендо отримав дозвіл на відкриття першого адресного бюро у Парижі, яке займалося прийомом і розміщенням оголошень від різних верств населення. Вартість такого оголошення була 3 су. До кінця XVIII ст. у більшості європейських країн сформувались спеціалізована рекламні видання, наприклад, у Франції виходили «Afficha» («Афіша») та «Announse» («Анонс»), в Англії «Morning Post» («Ранкова пошта»), у якій друкувалися оголошення про продаж коней та екіпажів; про книжкові новинки повідомляла «Morning Chronicle» («Ранкова хроніка»).

В Україні розвиток реклами припадає на ХІХ ст. і пов'язаний з піднесенням промисловості й активного формування періодики. На початку століття рекламні оголошення друкувались у таких виданнях, як «Харковский еженедельник» (1812), «Харковские известия» (1817-1823), «Украинский вестник» (1816) та інші. Оскільки тогочасна Україна входила до складу Російської імперії, то усі рекламні повідомлення друкувалися російською мовою.

Прикметною рисою багатьох видань того часу було те, що у часописах вже відводилося місце для реклами. Наприклад, при Харківському університеті у 1824 році виходив «Український журнал», у якому був окремий розділ для рекламних оголошень, серед яких переважали інформація про книжкові новинки та продаж нерухомості. Відомі й ціни, встановлені видавцем, а саме: текст до 5 рядків – 1 руб., 5-10 рядків – 2 руб., від 10 до 15 рядків – 3 руб. [3, 127] Багато подібних видань виходило в Одесі (торгова газета французькою мовою «Messager de la Rusi» («Торгівля Русі» (1820 р.)), Києві («Киевские объявления» 1835-1838 рр. та 1850-1857 рр.), Лубнах («Хлібороб» (1905 р.)).

З другої половини ХІХ ст. в Україні активно видаються спеціалізовані рекламні видання, серед яких слід назвати такі: «Газета киевских достопримечательных видов и древностей» (1857), «Киевский листок объявлений» (1872-1881), «Киевская биржа» (1897-1916), «Выставочный листок» (1897), «Газета объявлений киевских торговых и промышленных фирм» (1898-1900), «Весь Київ» (1889), «Киевская торговая газета» (1906), «Киевский вестник объявлений и справок» (1909), «Всемирный деловой посредник» (1911-1914), «Коммерческая газета» (1912) та ін.

У сучасній Україні активна і регулярна поява великої кількості рекламних видань починається з 80-х рр. ХХ ст. Варто зазначити, що у радянські часи реклама, виконуючи ідеологічні функції, дещо втратила своє первісне значення.

Нині реклама сприймається як поліаспектне явище, тому недивно, що існує безліч її визначень. Наприклад, «реклама – це будь-яка форма неособистої пропозиції та просування комерційних ідей, товарів чи послуг коштом

чітко визначеного замовника» [5, 144]; реклама – це «соціальний феномен, що ...функціює..., створюючи уявні світи, в яких ніхто не живе, але куди намагаються дістатися всі» [6, 158]; «реклама – це... психологічне програмування людей» [4, 42].

Саме з психологічним програмуванням людей тісно пов'язаний термін «сугестія». Уважається, що це поняття виникло в англійській філософії ХVІІІ ст. у роботах орієнталістів В. Джонса та Х. Вілсона, які, працюючи над санскритськими текстами, перекладали слово «в'янджана» як «сила навіювання».

«Великий тлумачний словник сучасної української мови» трактує сугестію як «вплив на волю і почуття людини; навіювання» [2, 1212].

Варто зазначити, що приклади сугестії мали місце у народній творчості (замовляння, ворожіння, календарно-обрядові пісні, загадки тощо).

Дещо пізніше термін став однією із жанрових особливостей літератури романтизму та символізму, заснованих на смислових напругах, передчуваннях, емоційних переживаннях, загалом у цих творах сугестію сприймають як підтекст. Цей прийом часто використовували митці різних епох, зокрема Ш. Бодлер, С.Малларме, Е. По, О.Фет та багато ін.

В українській літературі теоретичне розуміння сугестії у поезії розкрив І.Франко в естетичному трактаті «Із секретів поетичної творчості», виданому в 1898 році у «Літературно-науковому віснику». На думку І. Франка, поет «задня доконання сугестії мусить...зворушити своє життя, напружити свою уяву, пережити все те, що хоче вилити в поетичному творі, пережити якнайповніше і найінтенсивніше, щоби пережите могло влитися в слова, якнайбільш відповідні дійсному переживанню» [8, 54]. Тобто, у літературі предметом сугестії є духовна сфера, внутрішні конфлікти, невлонні для раціональних мовних структур.

Прийом сугестії досить широко використовували у своїй творчості й українські поети-романтики ХІХ ст. Л.Боровиковський, А. Метлинський. В.Забіла, ранній Т. Шевченко та ін. Значну роль відігравала сугестія й у творчості символістів ХХ ст. (М. Вороний, О. Олесь, Г.Чупринка, Б. Лепкий, Д. Загул та ін.),

імпресіоністів (В. Еллан, В. Чумак), сюрреалістів (Б.-І. Антонич, Ф. Потушняк). До цього прийому зверталися у своїх прозових творах М.Коцюбинський (новелістика) та Ю. Яновський (романи «Майстер Корабля», «Чотири шаблі», «Вершники»). Сугестію широко використовували й відомі українські поети другої половини ХХ століття, зокрема В. Сосюра, Д. Павличко, М. Вінграновський, В.Голобородько, М. Бажан, Е. Андіївська, Л. Костенко та ін.

У мовознавстві обґрунтування терміну «сугестія» належить Д. Овсянико-Куликовському, який поглибив учення О. Потебні про форму. Хоча чіткого понятійного наповнення даний термін так і не набув.

Ще давньогрецький філософ Аристотель, розробивши вчення про внутрішній світ людини, вважав, що за допомогою мистецтва можна впливати на особистість, змінювати її, перетворювати. Це вчення, як відомо, отримало назву мімезис, центральним ядром якого є теорія катарсису, тобто «очищення», що виникає під впливом сценічного мистецтва. Це теж свого роду навіювання.

Поняття «сугестія» досить детально вивчається у психології. Учені-психологи наводять психологічну структуру сугестії, виділяючи такі її компоненти:

1)емоційно розпалена уява;

2)психологічна установка;

3)конформність, тобто, зміна в поведінці або думці людини під впливом реального чи уявного тиску з боку іншої людини або групи людей.

Як бачимо, усі компоненти спрямовані на те, щоб створити дещо нове у власній уяві, бути готовим виконати будь-яку діяльність, несвідомо наслідувати індивіда у соціальному мікросередовищі.

Отже, в основі сугестії лежить психологічний процес, під час якого за допомогою різних засобів вербального і невербального впливу у людини створюється певний настрій, стан чи виникає можливість спонукання до певних дій без використання фізичного примусу.

Французький філософ, критик і теоретик структуралізму Р. Барт вказував на те, що керувати свідомістю людей дуже легко, якщо правильно створити «семіологічну систему, яка претендує на те, щоб перетворитися на систему фактів» [1, 101]. Відповідно, най-

більш впливовим є вербальний вплив, що здійснюється за допомогою переконання, навіювання і спонукання (волевиявлення). Тому не дивно, що мовознавці вже давно звернули увагу на особливості психологічного сприйняття тексту. Цікавими є ґрунтовні наукові дослідження, в яких вивчається лінгвістичний аспект сугестії, а саме роботи С.Болтаєва, А. Бушева, Л.Ільницької, Л. Черепанової та багатьох інших вітчизняних і зарубіжних учених.

Слід підкреслити, що у процесі дослідження мовної реалізації сугестивного впливу на свідомість людини неможливо ігнорувати й інші складники комунікації. Аналіз не можна обмежити лише текстом, слід звернути також увагу не тільки на вербальні чи невербальні чинники, а й на паралінгвістичні (якість голосу, його діапазон, тональність) й екстралінгвістичні (включення у мову пауз, інших нелінгвістичних компонентів (покашлювання, сміх), темп мовлення) фактори.

Для реклами використовують різноманітні засоби розповсюдження, найбільш поширеними серед яких є: преса (газети, журнали), усіляка друкована продукція (каталоги, буклети, листівки, проспекти, брошури), радіо, телебачення, рекламні сувеніри, листи, телефонні дзвінки, виставки, ярмарки, транспорт, аудіореклама, комп'ютерна реклама. Аудиторія, що сприймає рекламу, теж різна: вона відрізняється не лише за віком, статтю, родом занять, а й частотністю охоплення (постійні чи випадкові читачі/відвідувачі/слухачі, місцеві жителі/приїжджі громадяни, туристи, запрошені гості, стабільні клієнти), користувачі Інтернет, чисельність яких неухильно зростає.

Існує багато класифікацій реклами, але найчастіше, враховуючи мету, у реальному житті використовуються три види рекламних звернень, а саме:

1.Інформативна реклама – відіграє важливу роль на початковій стадії просування товару, коли основна мета – створення первинного попиту. Наприклад:

Кращий бренд, краща ціна, кращі акції (реклама плитки керамічної групи «Атем», м. Полтава;) *Канікули за кордоном у мовній школі(у багатьох містах);* *Захистимо природу України разом! (реклама у Фельдман-парку, м. Харків);* *Ого! Знижки 18-20 травня!(магазин*

«Простор», м. Полтава). *Артек-Буковель – найкраще дітям!; «Лізак» бореться з інфекцією та сприяє усуненню запалення горла! (телебачення); «Мераліс» – могутній союз антибіотиків і моря! (телебачення).*

2. Реклама-переконавання. Цей вид реклами набуває особливої ваги на стадії конкурентної боротьби, коли компанія прагне створити стійкий попит на визначену марку товару. Більшість рекламних оголошень відносяться саме до цієї категорії. Наприклад:

Ідеальні сукні – тут! (м. Бориспіль); Ціна тижня! Супер ціна! (реклама авокадо у магазині «Сільпо»); Чиста вигода щодня! (магазин «Простор»). Жити краще біля води! Заселяємось навесні! (реклама від забудовника у м. Києві); Зміни сигарету на щось краще! (із журналу); У новий рік з новим авто!! CHERY – SAME TO ME! (із журналу) ” Твій дохід у твоїх руках! (із журналу); Коли усе пропало, VIASAT працює (телебачення);! Коли вам нежить заважає, «Евказолін» перемагає! (телебачення).

3. Реклама-нагадування особливо ефективна для добре відомих на ринку товарів. Її мета – нагадування про ту чи іншу фірму. Саме ця реклама потребує великої оригінальності, оскільки говорить про відомі речі чи фірми. Наприклад:

Завжди «Coca-Cola»!; Святкові знижки в ЕЛЬДОРАДО! Ділись святом з Coca-Cola! (м. Київ).

Зауважимо, що у рекламі з позитивним навіюванням часто використовуються синтаксичні конструкції із значенням спонукальної модальності. Наприклад:

Ризикуй, кохай, живи, дивись! Твої щирі серіали тільки на 1+1 з понеділка!; Дмитро Комаров разом з тобою підкорює світ! Не пропустим!; Скажи «так!» справжнім почуттям!; Що гадати? Краще «Аміксин» прийняти! (усі реклами з TV).

Зазначимо, що з метою привернути увагу клієнтів рекламісти використовують додаткові засоби впливу. Це можуть бути популярні артисти, які рекламують різні товари. Наприклад, цікавим є вибір менеджерів усесвітньо відомого бренду «Adidas», які у 2018 році для реклами кросівок своєї фірми використали пісню Ф. Сінатри «My way».

Прикладом позитивної сугестії можуть слугувати і використання однокореневих слів,

що підсилюють емоційність впливу, підвищують виразність тексту чи досить популярні нині слова-неологізми, що окреслюють сучасні реалії.. Наприклад:

Шатлуй з Uber! Шатлуй Києвом без пересадок! (слово «шатлуй» (від англ. shuttle – човник, рухатися туди й назад) виникло після того, як у 2019 році в Києві компанія Uber офіційно запустила сервіс спільних поїздок Uber Shuttle); **Суперсервіси COMFY – суперможливості** для покупців! (реклама в магазині «COMFY»); **Нові мегапропозиції** у «Фокстрот»! (реклама у магазині «Фокстрот»); **Ти – не ти, коли голодний! Не гальмуй. Снікерсуй!; Найпомідорніша** томатна паста! **Футболіємо** разом! (усі приклади із реклами на TV).

Зауважимо, що трапляються іноді й не досить продумані реклами. Наприклад: *Не поспішай! Ціни знижено назавжди* (магазин «Космо»). Такі варіанти не є допустимими, оскільки вони «розхолоджують» потенційних покупців.

Крім того є реклами, в яких зумисно вжито мовленнєві помилки, наприклад: *«Похудій!»* (реклама у Sport-life). Бажання надати рекламні комічного характеру є не досить вдалим, оскільки це можна зробити і чистою українською мовою («Схудни!»).

Тому надзвичайно важливою є робота над самими текстами реклами. Сучасні мовознавці виділяють низку особливостей, які слід враховувати при конструюванні речень з використанням прийомів сугестії. Зупинимось на найголовніших.

1. Конкретність і образність ключових слів. Використання слів, зміст яких конкретний і його досить легко зрозуміти чи уявити. Усе це істотно підвищує ефект навіювання. А абстрактні поняття, навпаки, різко їх знижують.

2. Конкретність і образність якостей того чи іншого товару. Як показує практика, чим вищим є ступінь абстракції, тим слабкіше навіювання. Отже, слід не просто вживати ключові слова зі своєрідним змістом, а й допомогти людині сформувати своє уявлення про принади товару.

3. Уникнення негативних часток не, ні. Психологи стверджують, що психіка людини пручається їм, насторожуючи, викликаючи сумніви.

4. **Мовна динаміка.** Це досить специфічний чинник і характерний він для радіо та теле-реклами. Основними прийомами, які викликають довіру слухача і здатні підвищити сугес-тію, є високий темп мови, м'якість голосу, його сила, багатство інтонацій, паузи, тембр голосу. Щодо останнього чинника, то, на думку пси-хологів, для успішної реклами слід використо-вувати чоловічий голос, низький, оксамитовий. Найкраще підходить баритон.

5. **Уплив звукосполученнями.** Це так зва-ні афірмації, тобто позитивні висловлювання. Вони позитивно налаштовують підсвідомість людини на виконання власних бажань, на сприйняття якихось явищ тощо. Відомо, що певні звукосполучення можуть призвести до трансного стану і застосовуються у практи-ках медитації або гіпнозу. Наведемо приклади таких афірмацій: *Наші серця відчинені для лю-бові; Ми відкриті для спілкування; Я виглядаю відмінно!; Vodafone єднає серця!*

6. **Персоніфікація.** Наприклад: *Памперс знає, чого малюк бажає! Rexona ніколи не зра-дить! Шлунок не зможе, Фестал допоможе!.*

Висновки. Поняття «реклама» і «сугес-тія» мають давню історію, що сягає сивої дав-нини. На сьогоднішній день немає єдності у визначенні терміна «реклама», оскільки по-няття сприймається як поліаспектне явище (соціальне, економічне, психологічне, лінгвіс-тичне, естетичне тощо).

Значну роль у рекламних зверненнях ві-діграє сугесція, що спирається на почуттєво-асоціативну складову людської свідомості. Безумовно, сугестивний вплив може призвес-ти до зниження усвідомленості, аналітичності та критичності сприйняття інформації. З цією метою широко використовується лінгвальний дискурс, що має тенденцію до функційно-стилістичної деформації, за допомогою якої маніпулюють свідомістю людини.

Список використаних джерел

1. Барт Р. Избранные работы: Семиотика: Поэтика: пер. с фр. / сост., общ. ред. и вступ. ст. Г. К. Косикова. Москва: Прогресс, 1994. 616 с.
2. Великий тлумачний словник сучасної української мови / уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел. Київ: Ірпінь : ВТФ «Перун», 2001. 1426 с.
3. Животко А. П. Історія української преси / упоряд., авт. іст.-біогр. нарисів та приміт. М. С. Тимошик. Київ: Наша культура і наука, 1999. 368 с.
4. Мокшанцев Р. И. Психология рекламы. Москва: ИНФРА-М, Новосибирск, 2003. 230 с.
5. Словник термінів / упорядник Р. Г. Іванченко Київ : Фонд сприяння розвитку книговидання та преси, 1998. 208 с.
6. Сорокіна Л. Є. Мовленнєва маніпуляція та інші види мовленнєвого впливу: термінологічне розмежування понять. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Філологія.* Одеса: Видавничий дім «Гельветика», 2014. Вип. 8. Т.2. С. 157–159.
7. Ученова В. В., Старых Н. В. История рекламы. Москва: ЮНИТИ, 1999. 259 с.
8. Франко І. Із секретів поетичної творчості. Збір. тв.: У 50 т. Київ: Наукова думка, 1981. Т. 31. С.45 – 119.

References

1. Bart, R. (1994). Izbrannye raboty: Semiotika: Poetika. (G.K. Kosikova, Trans) Moscow: Progress [in Russian].
2. Busel, V.T. (Eds.). (2001). Velikij tлумachnij slovník suchasnoyi ukrayinskoyi movi. Kyiv. Irpin: VTF «Perun» [in Ukrainian].
3. Zhivotko, A. P. (1999). Istoriya ukrayinskoyi presi. Kyiv: Nasha kultura i nauka [in Ukrainian].
4. Mokshancev, R. I. (2003). Psihologiya reklamy. Moscow: INFRA-M, Novosibirsk [in Russian].
5. Ivanchenko, R. G. (Eds.). (1998). Slovník terminiv. Kyiv: Fond spriyannya rozvitku knigovidannya ta presi [in Ukrainian].
6. Sorokina, L. Ye. (2014). Movlennyyeva manipulyaciya ta inshi vidi movlennyyevogo vplivu: terminologichne rozmezhuвання ponyat. Naukovij visnik Mizhnarodnogo humanitarnogo universitetu. Seriya: Filologiya. Odesa: Vidavnicij dim «Gelvetika». Vip. 8. T.2. [in Ukrainian].
7. Uchenova, V. V. & Saryh, N. V. (1999). Istoriya reklamy. Moscow: YUNITI [in Russian].
8. Franko, I. (1981). Iz sekretiv poetichnoyi tvorchosti. Zibr. tv.: U 50 t. Kyiv: Naukova dumka. T. 31. [in Ukrainian].

УДК 070.48:655.527-022.218«192/193»

Вакульчук Ольга Анатоліївна,
кандидат історичних наук,
завідувачка відділу пресознавства
Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського
o-vakulchuk@ukr.net
ORCID: 0000-0003-4171-3886

СТІННІ ГАЗЕТИ ЯК РІЗНОВИД РАДЯНСЬКИХ БАГАТОТИРАЖНИХ ВИДАНЬ (20-30 рр. XX ст.)

Мета роботи – охарактеризувати стінні газети як прототип і різновид окремого виду радянської газетної періодики – багатотиражних газет, які виникають у 20-х роках XX ст. і розвиваються у 30-х роках у системі друку СРСР та УСРР під час становлення тоталітарної системи. **Методологічним базисом** роботи обрано принцип історизму, методи – історико-хронологічний, порівняльний, джерелознавчого аналізу та синтезу. **Наукова новизна:** дослідження стінних газет як виду радянської періодики здійснюється вперше. **Висновки.** Стінні газети як явище радянської доби, оперативні інформаційні засоби виникли у 1920-х роках та отримали сприятливі умови для розвитку у 1930-х у системі друку СРСР та УСРР за ідеологічним сценарієм радянської влади. Підтримуючи розвиток стінних газет, радянська влада надавала цьому виду періодики роль знаряддя впливу на формування свідомості радянських людей і позиціонувала їх як форму активності, спрямовану на побудову соціалістичної держави та «соціалістичної демократії» і підтримку зміцнення та згуртованості колективів на виконання робочих завдань. Велика популярність стінних газет в умовах становлення тоталітарного режиму пояснювалася їх тісним зв'язком з колективами, котрі випускали ці газети і, попри необхідність дотримання ідеологічних настанов, матеріали стіннівок містили інформацію про повсякденне життя колективів, характеризувалися наявністю критичних, гумористичних і сатиричних текстів, наближених до життя людей, а також значного ілюстративного матеріалу.

Ключові слова: стінні газети, багатотиражні газети, преса, періодичність, УСРР.

Вакульчук Ольга Анатольевна,
кандидат исторических наук,
заведующая отделом прессоведения
Национальной библиотеки Украины имени В. И. Вернадского

СТЕННЫЕ ГАЗЕТЫ КАК РАЗНОВИДНОСТЬ СОВЕТСКИХ МНОГОТИРАЖНЫХ ИЗДАНИЙ (20–30 гг. XX ст.)

Цель работы – охарактеризовать стенные газеты как прототип и разновидность многотиражных газет – особого вида советской газетной периодики, возникших в системе печати СРСР и УССР в 1920-е годы и продолживших своё развитие в 1930-е – в период становления тоталитарной системы. **Методологическим базисом** работы стал принцип историзма, методы – историко-хронологический, сравнения, источниковедческого анализа и синтеза. **Научная новизна** состоит в том, что исследование стенных газет как вида советской периодики проводится впервые. **Выводы.** Стенные газеты как феномен советского времени, оперативные средства информации возникли в 1920-е гг. и получили благоприятные условия для существования в 1930-е в системе печати СССР и УССР и развивались по идеологическому сценарию советской власти. Поддерживая развитие стенных газет, советская власть отводила этому виду периодики роль орудия влияния на формирование сознания советских людей и позиционировала их как форму активности масс, направленную на строительство социалистического государства и «социалистической демократии».

поддержку укрепления и сплочения коллективов для выполнения производственных задач. Большая популярность стенных газет в условиях становления тоталитарного режима объясняется их тесной связью с коллективами, которые выпускали эти газеты и, несмотря на необходимость соблюдения идеологических установок, материалы стенгазет отражали повседневную жизнь коллективов, отличались наличием критических, юмористических и сатирических текстов из повседневной жизни членов коллектива, а также значительным количеством иллюстративного материала.

Ключевые слова: стенные газеты, многотиражные газеты, пресса, периодичность, УССР.

Vakulchuk Olha,
Head of Department,
Candidate of Historical Sciences
V. Vernadsky National Library of Ukraine

WALL NEWSPAPERS AS A TYPE OF SOVIET LARGE EDITIONS (20-30s of the XX century)

The purpose of the article is to characterize wall newspapers as a forerunner and form of a particular type of Soviet periodicals – mass-circulation newspapers that appeared in the 1920s and developed in the 1930s in the printed media of the USSR and the UkrSSR during the formation of the totalitarian system. The methodology of the paper is formed by the principle of historicism along with such methods as historical and chronological, comparative, source analysis, and synthesis. The scientific novelty of the paper results in the fact that the study of wall newspapers as a type of Soviet periodicals is carried out for the first time. Conclusions. Wall newspapers as a phenomenon of the Soviet era and operational media emerged in the 1920s and had favorable growth conditions in the 1930s in the printed media of the USSR and the UkrSSR inspired by the ideological scenario of the Soviet government. Supporting the development of wall newspapers, the Soviet government used this type of periodical as an instrument influencing the formation of the consciousness of the Soviet people. It was promoted as a form of activity aimed at creating a socialist state and “socialist democracy” and contributing to the strengthening and cohesion of teams to perform work tasks. The great popularity of wall newspapers in the context of the formation of a totalitarian regime was explained by their strong connection with the collectives issuing these newspapers. Despite the need to comply with ideological principles, wall newspaper contained information about the daily living of collectives, including critical, humorous, and satirical texts related to their lives, as well as significant illustrative material.

Key words: wall newspapers, large edition newspapers, press, periodicity, UkrSSR.

Актуальність теми дослідження. Стінні газети як специфічний вид преси набули найширшого розповсюдження і суспільного значення у радянські часи, процес їх становлення і розвитку припадає на 1920–1930 роки. Підтримуючи розвиток стінних газет, радянська влада надавала цьому виду періодики роль знаряддя впливу на формування свідомості радянських людей і трактувала їх як форму творчої активності мас, один з проявів «соціалістичної демократії». Стінні газети існували повсюдно – на підприємствах, у колгоспах, навчальних закладах, установах, військових частинах. Більшість газет, що виникали як стінні, пізніше переростали у багатотиражні видання. Нині на часі розкриття потенціалу цього сегменту періодики як історичного джерела, а також історико-

бібліографічне вивчення стінних і багатотиражних газет, адже залучення якомога більшої кількості джерел сприятиме відтворенню цілісної картини буття України у певний історичний період, зокрема, й 1920–1930-х роки.

Мета статті – охарактеризувати стінні газети як прототип і різновид окремого виду радянської газетної періодики – багатотиражних газет, які виникають у 20-х роках ХХ ст. і розвиваються у 30-х роках у системі друку СРСР та УСРР під час становлення тоталітарної системи.

Аналіз досліджень та публікацій. Стінні газети розглядалися вченими у різних аспектах: як форма прояву соціальної активності молоді (у роботах І. Старкової [2]), як один із видів низової преси у статтях Г. Зав'ялова [12].

Про харківські рукописні і друковані стіннівки у контексті культурно-освітнього розвитку УСРР у 20-і рр. XX ст. йдеться у дисертації К. Шпакович [6], студентську пресу Київського політехнічного інституту досліджувала Г. Лоза [4].

Виклад основного матеріалу. Стінна газета (стінгазета, стіннівка) є прототипом радянських багатотиражних газет, одним з розповсюджених видів інформаційних джерел, що існували з найдавніших часів та відображали діяльність різних колективів (трудового, студентського, учнівського, військового підрозділу тощо), надрукована на друкарській машинці, гектографі або написана від руки. Вона відображала основну діяльність колективу та вивішувалася на стіні або спеціальному стенді для оперативного інформування про події у колективі, підтримки «трудового ентузіазму», згуртованості колективів на виконання робочих завдань. За формою та змістом стінні газети близькі до багатотиражних, втім мають деякі відмінності [1]. Однією з особливостей стінних газет є їх тісний зв'язок з творчою активністю у відображенні повсякденного життя колективів.

Стіннівки не є винаходом радянської доби, вони як оперативні рукописні інформаційні засоби існували різних формах, починаючи з часів Давнього Риму. Однак найбільшої популярності стіннівки набули саме у радянський період, власне, вони були прообразом багатотиражних газет, проте останні не змогли їх витіснити, тому ці види преси співіснували паралельно, отримали найширші можливості для розвитку, оскільки не вимагали фінансових затрат і створювалися самими членами колективів. Більшість газет, що виникали як стінні, пізніше переростали у багатотиражні видання.

У роботах радянських істориків поява стінних газет розглядається як результат «творчої ініціативи передових робітників і червоноармійців», «творчої енергії мас». Вважається, що радянську традицію випуску стінгазет започатковано у Москві 28 жовтня 1918 р., коли вийшов перший номер газети РОСТА – «Российского телеграфного агентства». Вже до початку 1920 р. воно мало розгалужену структуру, що складалася з 68 губернських, 50 повітових відділень і понад 500 корпунктів. Окрім основної задачі – забезпечувати пресу і радіо оперативною інформацією, РОСТА видавало

газети, журнали, бюлетені, вісники тощо [2]. Губернські і повітові відділення РОСТА постачали інформацію до місцевих органів друку, а також самі видавали «Стінні газети РОСТА», які фактично були новим видом преси. Друкувалися вони на одній стороні і вивішувалися у вітринах або на стінах. Призначалися такі газети для масового читача, тому і готувалися з урахуванням цієї особливості: мали великий шрифт, яскраві, виразні заголовки, коротенькі статті.

Стінні газети можна було прочитати буквально на ходу, не зупиняючись і не витрачаючи часу. З цих стінгазет пізніше «виросли» популярні «Вікна сатири РОСТА» (в Україні – «УКРОСТА»). У 1920 р. вони випускалися у Миколаєві, Одесі, Полтаві, Харкові. Існували і відділення «УКРОСТА», зокрема, в Одесі – «ЮГРОСТА і «ОДУКРОСТА». «Вікон» в Одесі випущено понад 1000, вони супроводжувалися ілюстраціями, тексти для них писали радянські поети та письменники, зокрема Е. Багрицький, Ю. Олеша та ін. відомі автори [3, 77–78, 89].

У 1920-і рр. започатковано студентські стінгазети. Так, з травня 1923 р. веде свою історію стіннівка Київського політехнічного інституту «Новый путь», котра одразу завоювала популярність серед студентства і викладачів. Стіннівки в КПІ випускалися на всіх факультетах і навіть у більшості груп. Навколо газет гуртувався студентський актив. Безумовно, виходячи з радянської концепції ідеологічної ролі газети як пропагандиста і агітатора, значна увага приділялася партійному і комсомольському життю інституту, пропаганді марксистско-ленінських ідей, висвітленню партійного курсу, ідеологічному вихованню. Втім, особливою популярністю користувалися гумористичні і сатиричні матеріали, наближені до життя інституту. У 1934 р. з'явилася сатирична газета «Промывалка», над створенням якої працювали талановиті аматори: карикатуристи, фотографи, автори фейлетонів, гумористичних віршів і оповідань. Натхненні прикладом загальноінститутської «Промывалки», в КПІ з'явилися факультетські сатиричні стіннівки «Бегемот», «Индикатор», «Молния», «Шлакоиссигатель» [4, 1–3]. Такі газети існували не тільки у стінах навчального закладу, але й у студентських гуртожитках.

Стінгазети, як правило, випускалися з періодичністю 1–4 рази на місяць, виготовлялися на аркуші паперу формату А1 редакційною колегією, обраною на загальних зборах колективу, йому ж (колективу) редколегія звітувала про свою роботу. На початку 1920-х років стінгазети випускалися до свят або присвячувалися поточним справам, не було сформульовано і загальних вимог до їх оформлення та змісту.

Однак розвиток тоталітарної системи не залишив без уваги й стінні газети, про що свідчить резолюція XIII з'їзду РКП(б) про завдання друку і постанова Оргбюро ЦК РКП(б) «Про стінні газети» (грудень 1924 р.), де підкреслювалася роль стінгазет у системі друку СРСР як знаряддя впливу на маси і як форма активності цих мас. У постанові йдеться про керівництво, роль, зміст стінгазет, зокрема, виробничих, сільських, військових, студентських. Зверталася увага та тематику статей, вона мала бути безпосередньо пов'язана з діяльністю підприємства – виконанням виробничих завдань, інформуванням про технічні досягнення; у разі появи викривальних статей або статей про недоліки, стінгазета мала надати пропозиції щодо їх усунення; стінгазета на селі повинна була висвітлювати питання покращення сільського господарства, кооперації, підвищення культурного рівня села, захисту селян від «куркулів»; обов'язковим визначено і вміщення політичної інформації – «останніх новин». Зазначалося, що статті мають бути короткими і доступними масовому читачеві; керівництво роботою над стінною газетою покладалося на партійні комітети [5, 123–125]. Компартія оголосила стінні газети одним з проявів соціалістичної демократії; кожен робітник, службовець, колгоспник міг брати участь у роботі стіннівки свого підприємства.

У середині 1920-х рр. випуск стінгазет набуває масового характеру. Кожне підприємство, цех, бригада, ВНЗ, школа, клуб, театр, армійський підрозділ мали свою стінну газету, з середини 1920-х рр. їх кількість по всьому СРСР наближалася до 100 тис. Наприклад, лише у Харкові у цей період існувало 400 стіннівок, з них 90 – друкованих [6, 10]. Перша з харківських щоденних стінних газет виникла на заводі «Серп і молот», серед

інших харківських стіннівок варто назвати «Красные крылья», «Клич комсомольца», «К посевной кампании», «До праці», «Доброхотим» тощо. Друковані стінгазети випускалися на підприємствах Єнакієвого («Голос петровца»), Житомира («Красный вестник»), Кам'янець-Подільського («Голос праці»), Ізюму («Красный пахарь»), Катеринослава («Воздухофлот», «За серп и молот», «В добрый путь!»), Києва («Будильник», «Жовтень», «Голота», «Київський ярмарок», «Красный конвоір», «Красный печатник»), Коростеня («Красный край»), Корсуня («Єднання»), Могилів-Подільського («Клич комсомольца»), Ніжина («Воля і праця»), Одеси («Великий посев», «Красная гранка»), Охтирки («Единый сельхозналог»), Пирятина («Знання і праця»), Умані («Красный полиграфист»). Одна з перших заводських стінгазет з'явилася на Полтавському паровозоремонтному заводі.

Стіннівки широко розповсюджувалися, проникаючи у повсякденне життя не тільки колгоспів, радгоспів, машино-тракторних станцій (МТС), підприємств чи установ, але й окремих цехів, бригад, відділень. У періоди розгортання значних господарсько-політичних заходів з'являються численні «Блискавки», «Бойові листки», «Сатиричні сторінки», котрі випускаються щоденно, оперативно інформуючи про хід посівної та збиральної кампаній, про досвід ударників, викриваючи порушників трудової дисципліни і критикуючи вади у роботі. За сигналами стінної преси викривалися і усувалися недоліки, впроваджувалися новачки, розроблялися механізми заощадження коштів. Про популярність стіннівок свідчать зусилля, що прикладалися задля їх найширшого розповсюдження. Серед популярних заходів – конкурси всесоюзного, республіканського, міського та ін. рівнів. Чим далі існували стіннівки, тим більше вимог до них висувалося: «крім життя заводу чи цеху, треба в газеті висвітлювати життя країни» – писала у 1937 р. «Більшовицька зброя» [7]. Ця ж газета дорікає редколегіям стіннівок за відсутність критики, особливо щодо адміністрації, боязнь викривати недоліки, пасивне ставлення до роботи у стінгазеті тощо [8].

У 1920-х – 1930-х роках гостро відчувалася нестача фахівців, які б на належному

рівні готували газети, проблема професійної підготовки редакторів залишалася актуальною і наприкінці 1930-х рр. Так, у журналі «В помощь районной газете и многотиражке» (червень 1937 р.) зазначалося, що у складі редакторів більшість з недостатньою освітою та політичною підготовкою, тому партійні органи зобов'язані зайнятися організацією освіти редакторів стінних газет [9]. Деякі районні газети за власною ініціативою друкували спеціальні сторінки «На допомогу редактору стінної газети», де надавалися поради і містилися відповіді на основні питання, що виникали у процесі підготовки стінгазети, зокрема: як оволодіти технікою газетної справи, яким має бути заголовок і як працювати над підвищенням свого рівня знань. Так, досвідчені редактори радили використовувати короткі, чіткі, «політично грамотні» заголовки: «Якщо неграмотність у тексті неприпустима, то в заголовку вона є тричі неприпустимою», вміщувати у стінгазетах фотоілюстрації, малюнки, карикатури [10]. Для допомоги редакторам стінгазет організовувалися курси, практичні заняття, навчання, проводилася робота з авторами.

У процесі свого розвитку стіннівки часто перетворювалися на друковані багатотиражки, залишивши при цьому не тільки ту саму назву, але й валову нумерацію. Наприклад, «Аго-прес» – орган робітників та службовців київської фабрики взуття, «Блискавка трамваю» – орган робітників та службовців Одеського трамваю, «Вал» – орган партколективу і завкому Державного заводу «Інтернаціонал» (Запоріжжя) – багатотиражні газети, що спочатку існували як стінні і в подальшому зберегли їх валову нумерацію. Про такі перетворення часто писали самі багатотиражки. Наприклад, редакційна стаття «Як виросла наша стінгазета в багатотиражку» (газета робітників та службовців Київського заводу імені Артема «Молот») розкриває історію цього видання: однойменну стіннівку вирішено перетворити на друковану багатотиражку за ініціативою нової редколегії і парторганізації у червні 1929 р. Валова нумерація газети збереглася і велася від стінгазети з тією ж назвою – «Молот», що виходила на підприємстві з 1923 р.

Стінні газети перебували під постійною увагою і опікою з боку партійних органів, їм

відводилася роль органів «широкої самодіяльності мас» [11, 184]. З самого початку компартія розглядала стінні газети як важіль впливу на маси, важливу ділянку організаційної та ідеологічної роботи. В офіційних документах зазначалося: «партійные комитеты должны помогать, содействуя редакциям в организации семинариев для стенгазетчиков, бюро рецензий, выставок стенгазет и пр.» [11, 185]. Стіннівки поступово міцно затверджувалися в суспільно-політичному і виробничому житті підприємств, колгоспів, установ. Характеризуючи стіннівки, письменник М. Горький писав: «Создана совершенно своеобразная пресса, до пустяковых мелочей быта внимательная к жизни рабочих и крестьян. Может быть не меньшее культурное и политическое значение, чем большие газеты столиц имеют бесчисленные маленькие газетки, которые издаются рабочими фабрик, типографий, трамваев... газетки, в которых сами рабочие учатся писать по вопросам быта, вопросам развития продуктивности труда и где самокритика рабочих красноречиво говорит о повышении их чувства собственного достоинства, о росте их культурных запросов, о стремлении к знанию» [12, 3–4].

У 1930-х рр. стіннівки випускалися повсюдно. Часто ця робота виконувалася як обов'язкове «громадське навантаження». Про стінгазету Комуністичного газетного технікуму імені М. Островського згадує Юрій Шевельов: «Мав я «громадське навантаження». У технікумі я робив стінгазету. Виходила вона двічі на рік... статті й інші матеріали писав або збирав я: я наклеював їх шпальтами на великий аркуш паперу; хто вмів малювати, – робив малюнки, дружні шаржі, карикатури, що їх наліплювано між дописами, і все це вивішувалося на загальне читання. Завданням стінгазет було підносити ударників, висвітлювати їхній досвід і викривати «хвостистів», відсталіх і консервативних, але під моїм проводом наголос був на першому» [13, 271]. Пізніше, у 1950-і рр. практика «наліплювання» зображень на аркуш набула професійного підходу, коли редакція журналу «Перець» почала друкувати серії плакатів з малюнками, спеціально призначених для підготовки стінгазет. У редакційній «інструкції» з застосування таких малюнків зазначено, що їх «...треба вирі-

зувати з цього аркуша й наклеювати на стінні газети, «Бойові листки», сатиричні додатки до стінних газет. В тексти під карикатурами вписуйте прізвища конкретних винуватців... неподобства, людей, що стоять на заваді в успішному проведенні сільгоспробіт, порушують Статут сільгоспартілі» [14].

Наприкінці 1920-х – на початку 1930-х рр. міськкоматами, райкоматами КП(б)У, редакціями міських і районних газет складалися списки стінних і багатотиражних газет (окремо «робітничих», військових, виробничих цехових, залізничних, колгоспних, установ, хат-читалень тощо) по районах і надсилалися до відділу пропаганди і агітації ЦК КП(б)У (такі списки збереглися у Центральному державному архіву громадських об'єднань України, далі – ЦДА-ВО). Найчастіше це були статистичні дані, іноді, окрім кількості газет, надавався перелік назв. Наприклад, список стінгазет Артемівської округи, до якої входили Горлівський, Гришинський, Єнакіївський, Залізнянський, Костянтинівський, Лисичанський, Олександрівський, Петрівський райони (всього 15), містить розлогу інформацію щодо назв стіннівок, періодичності виходу, кількості екземплярів і робкорів, які беруть участь у цій роботі [15].

Більшість газет випускалися на заводах, шахтах і копальнях. Наприклад: на Горлівських копальнях №5 і №8 виходили стіннівки «Шахтёрское око», «Луч правды», «Юный коммунар»; на Гришинських шахтах №1 і №8 – «Юношеская мысль», «Юный комсомол», «Ленинец»; при Лисичанському заводі «Дон-сода» – «Голос содовца», «Вперёд», «Знамя ленинца»; при Петрівському робклубі – «Голос Ленина», «Красный клич», «Стрелка»; на залізничній станції Горлівка – «Транспорт», на станції Гришино – «Транспортник» та «Молодой транспортник»; на Залізнянському заводі імені Калініна – «Маяк молодёжи»; при Костянтинівському райсельбудинку – «Красный пахарь»; при Гришинському радгоспі «Горняк» – «Юный рабочий» тощо. Деякі стіннівки не мали назви [15].

Крім «загальних» стіннівок, що виходили на промислових підприємствах і будівництвах, у колгоспах і радгоспах, військових частинах, наукових установах, театрах, залізничних станціях, ліспромгоспах тощо, випускалися цехові,

бригадні, факультетські тощо; подекуди такі газети виготовлялися щоденно, як, наприклад, «Вагранка» – цехова стіннівка, що виходила на Харківському заводі «Серп і молот». Про цей різновид стінних газет на своїх сторінках пише «Тяговик» (Київ, 1929): «Сам факт, що в цеху є стінгазета, каже за політичне й культурне піднесення робітничої маси цього цеху. Редколегія газети «Тяговик», вітаючи гарний почин ... допоможе в керівництві й прикладе всіх зусиль, щоб стінгазету в цеху закріпити» [16].

На шахтах існували бригадні, т. зв. «підземні стінгазети», такі, як: «На штурм», «За уголь», «За механизацию», «Врубовка», «Непрерывный руб». На нараді редакторів підземних газет Кадіївського району спільно з редакцією газети «Пролетар», що відбулася у червні 1931 р., обговорювалося питання про перший досвід і перші результати роботи редакцій цих стіннівок. Відзначено, що шахтні бригадні стінні газети успішно ведуть боротьбу з симулянтами, прогульниками і ледарями і, як результат – прогулів поменшало, дисципліна покращилася і, відповідно, покращилися показники праці. Нарада завершилася висновками про необхідність виходу підземних газет у кожній зміні, збільшення їх кількості і покращення якості організації робкорівських бригад [17].

Вважалося, що стінгазети сприяють покращенню роботи підприємств, цехів, колгоспів, ВНЗ тощо. На сторінках стіннівок розгорталася кампанія проти прогулів, пияцтва, інших вад і недоліків, містилися огляди культурмасової роботи тощо. Іноді редактори стіннівок вдавалися до незвичайних заходів задля урізноманітнення роботи. Так, одна із заповідних газет влаштувала виставку бракованих речей і підготувала огляд «Музей браку» [18].

Про успіхи стінгазет у справі перевиховання прогульників, п'яниць і «відстаючих» писали навіть центральні газети. Так, «Коммунист» у № 99 за 1925 р. у рубриці «Газета на стене» надрукувала розповідь про сім'ю Соболевих – нещасну дружину і чоловіка-п'яницю. Жінка перебрала усі можливі засоби впливу – зверталася до керівництва заводу, у жінвідділ, але марно. І тут вночі вона згадала про стінгазету, «взяла олівець і почала писати: допоможіть, дорогий товаришу редактор». Напевно, це спрацювало, чоловік прийшов до-

дому тверезий, віддав «получку». А Соболева усім розповідала: «завком не допоміг, жінвідділ не допоміг, а стінгазета допомогла!» [19]. Додамо, що подібних матеріалів у тогочасних газетах можна знайти чимало.

Газета «Коммунист» у № 205 за 1924 р. у рубриці «По столбцам стенгазет» помістила матеріал про стіннівку харківського електромеханічного заводу (ВЕК) «Красный ток». Серед недоліків газети відзначено дрібний шрифт і нерозбірливість тексту, а велика за обсягом, малозрозуміла передова стаття не викликає бажання дочитати її до кінця. Зазначається, що писати треба маленькі статті, засновані на конкретних фактах, що мають місце на даному підприємстві, але головне – «писати розбірливо, так, щоб газету міг прочитати навіть лікнепник» (лікнеп – ліквідація неписьменності – *О.В.*). Далі йдеться про позитивні моменти у роботі газети, пов'язані зі змістом решти дописів щодо виробничих і побутових питань: «Немиті рушники і зниклі чашки відійшли далеко, їх замінили проблеми продуктивності праці, зменшення видатків, безгосподарність [20]. Про контроль стіннівок з боку центральних газет свідчить і надрукований у «Пролетарській правді» (№ 29 за 1930 р.) критичний матеріал про стінгазету київської штампувальної фабрики Металотресту, яка, за словами автора допису «пасе задніх у виробничому житті підприємства», не висвітлює «великі завдання, які розв'язує робітничая кляса, як... боротьба з втратами, виконання промфінплану...» [21]. Автор допису вважає, що до такого сумного стану призвело ігнорування газети з боку партосередку та завкому.

З розвитком стіннівок, вони вже не обмежувалися висвітленням окремих фактів з життя певного підприємства чи установи. Поволі ці газети починали вміщувати матеріали ширшого змісту: раціоналізація та покращення виробництва, індустріалізація, державна позика тощо. На початку 1920-х рр. стінна преса була наймасовішою.

Варто сказати, що наприкінці 1920-х рр. кількість стіннівок досягла такої кількості, що майже не піддавалася обліку. У 1928 р. під час підготовки Всеукраїнської робітничої наради, була спроба їх порахувати, проте вона виявилася невдалою: «Досі не можна

встановити точного числа стінгазет на Україні, бо загального, повного обліку не вдалося зробити» [22]. І нині порахувати кількість цих газет, облікувати їх, скласти бібліографію практично неможливо.

18 січня 1931 р. вийшла чергова постанова ЦК ВКП(б), де наголошується на необхідності розгортання мережі стінгазет у всіх колгоспах, радгоспах, МТС, у кожному населеному пункті за умови «обов'язкового забезпечення партійного керівництва ними» [5, 173]. Машино-тракторні станції масово розпочали свою роботу у 1929 р. після оприлюднення постанови Ради праці та оборони СРСР «Про організацію МТС» (5 червня 1929). На кінець літа 1929 р. в УСРР діяли 35 державних, кооперативних і колгоспних МТС. Для широкого розголосу настанови про необхідність і важливість діяльності МТС ЦК ВКП(б) 16 жовтня 1930 р. прийняв спеціальну постанову «Об освещении работы машинотракторных станций», у якій перед центральною і місцевою пресою чітко поставлене завдання широко висвітлювати роботу МТС, залучаючи до цієї справи маси низових працівників МТС та колгоспний актив, а редакціям газет «Правда», «Известия», Комсомольская правда», «Социалистическое земледелие» (орган Наркомземів СРСР та РРФСР, Колгоспцентру та Зернотресту) регулярно, раз на декаду, розмішувати матеріали про роботу «Всесоюзного центру машино-тракторних станцій» («Трактороцентр») та МТС. З розвитком МТС підвищувалася культура землеробства; керівництво держави розглядало МТС як найраціональнішу на той час форму технічного переоснащення сільського господарства і визначало провідну роль МТС у соціально-економічному розвитку села.

У січні 1933 р після пленуму ЦК ВКП(б) при МТС започатковано політвідділи, задача яких – партійний контроль в усіх галузях роботи колгоспів, радгоспів, МТС, у тому числі, і випуску газет. За даними дослідника аграрних відносин в Україні В. І. Марочка у 1932 р. діяло 592 МТС. Можна припустити, що кількість стінних газет дорівнювала або перевищувала кількість МТС, адже стіннівки випускалися і в окремих бригадах.

Стіннівки були дуже популярні і надалі. Для їх підтримки і популяризації з 60-х ро-

ків випускалися серії плакатів «На допомогу стінгазетам». Здебільшого – це карикатури, що готувалися групою художників-сатириків, які співпрацювали з відомим українським ілюстрованим сатирично-гумористичним журналом «Перець», який видавався у Харкові з 1922 р. Серії таких плакатів випускалися для робкорів і сількорів, котрі використовували їх «на місцях» при підготовці стінгазет [23, 25]. У 1970-ті роки стінгазети набули такої популярності, що їх кількість сягала майже 2 млн. включно з оперативними додатками до них – «бойовими», «сатиричними» листками, «блискавками» тощо. Велика радянська енциклопедія зазначає, що у процесі виготовлення стінних газет у цей період задіяні десятки мільйонів людей як автори чи учасники роб-сількорівських рейдів [24, 483].

Висновки. Стіннівки як явище радянської доби, оперативні інформаційні засоби виникли у 20-х роках ХХ ст. та розвивається у 30-х роках у системі друку СРСР та УСРР за ідеологічним сценарієм радянської влади.

Стінні газета як «низова преса» набули значення одного з дієвих засобів впливу радянської влади на масову свідомість пересічних громадян, вони відігравали роль знаряддя пропаганди ідей компартії, «виховання трудящих у дусі соціалістичної свідомості», «високих моральних якостей радянської людини» на прикладах з повсякденного життя свого підприємства, радгоспу, колгоспу, школи, університету, установи чи організації. Стіннівки розвивали форму активності, спрямовану на підтримку зміцнення та згуртованості колективів для виконання виробничих завдань. Велика популярність стінних газет в умовах становлення тоталітарного режиму пояснювалася їх тісним зв'язком з колективами, які випускали ці газети, і які, попри наявність обов'язкового ідеологічного матеріалу, містили інформацію про повсякденне життя колективів, містили привабливі матеріали критичного, гумористичного і сатиричного характеру, наближені до життя колективів, значний ілюстративний матеріал.

Список використаних джерел

1. Вакульчук О. А. Багатотиражні газети України: створення, функціонування, характерні особливості. Рукописна та книжкова спадщина України, 2018. Вип. 22. С. 67–82.
2. Старкова И. Стенная газета как форма проявления и средство развития социальной активности молодежи Удмуртии в 20-е гг. XX в. Учёные записки Казанского гос. университета. Том 151. Кн. 5. Ч. 2. Казань, 2009. С. 191–200.
3. Бутник-Сиверский Б. С. Советский плакат эпохи гражданской войны. 1918–1921. Москва, 1960. 695 с.
4. Лоза Галина. Студентська преса Київського політехнічного інституту (1923–1937). Вісник Книжкової палати, 2011. № 7. С. 1–3.
5. О партийной и советской печати, радиовещании и телевидении. Москва, 1972. 635 с.
6. Шпакович К. В. Культурно-освітній розвиток УСРР 1920-х рр. (за матеріалами Харківської періодики). Автореф. дис. ... канд. іст. наук. Київ, 2016. 20 с.
7. Лушчак. Не цікава стінгазета. Більшовицька зброя, 1937. 27 лютого.
8. Азархіна Р. Кушова нарада редколегій стінгазет. Більшовицька зброя, 1937. 6 березня.
9. Попов П. По-большевистски руководит низовой печатью. В помощь районной газете и многотиражке, 1937. №3.
10. Я–Й. В помощь редактору стенной газеты. В помощь районной газете и многотиражке, 1937. № 2.
11. Советская печать в документах. Москва, 1961. 560 с.
12. Завьялов Г. Стенная и многотиражная печать. Алма-Ата, 1957. 60 с.
13. Шевельов Ю. Я – мене-мені... (і навкруги). Спогади. 1. В Україні. Харків, 2017. 695 с.
14. Плакат з фондів Відділу образотворчого мистецтва НБУВ.
15. Список издаваемых стенных газет по Артёмовскому округу. ЦДАГО, ф. 1, оп. 20, спр. 7515: арк. 16–18.
16. Максименко. Вітаємо цехові стінгазети. Тяговик, 1929. 7 листопада.
17. ЦДАГО, ф. 1, оп. 20, спр. 4184, арк. 166–170.
18. ЦДАГО, ф. 1, оп. 20, спр. 2699, арк. 133.

19. Фельдман. Стенгазета помогла. Коммунист. Харьков, 1925. 5 мая.
20. М. М. По столбцам стенгазет. Коммунист, 1924. 7 сентября.
21. І. Ф-с. Ігнорують стінгазету. Пролетарська правда, 1930. 5 лютого.
22. ЦДАГО, ф. 1. оп. 20, спр. 2699, арк. 132.
23. Галькевич Т., Донець О. Український друкований плакат 1950–1964 рр. з фондів НБУВ : каталог. Вип. 1. Київ, 2014. 424 с. : іл.
24. П. А. Чернущенко. Стенная газета. БСЭ. Москва, 1975. Т. 24. С. 483.

References

1. Vakulchuk O. A. (2018) Mass-circulation newspapers of Ukraine: creation, functioning, peculiarities. Manuscript and book heritage of Ukraine, Issue 22, 67–82. [in Ukrainian].
2. Starkova I. (2009) Wall newspaper as a form of manifestation and mean of developing the social activity of the youth of Udmurtia in the 1920s of the XX century. Scientific notes of the Kazan State University. Volume 151, Book. 5, Chapter 2, Kazan, 191–200. [in Russian]
3. Butnik-Siversky B.S. (1960) Soviet poster of the Civil War era. 1918–1921. Moscow, 695 p. [in Russian]
4. Loza Halyna. (2011) Student Press of the Kyiv Polytechnic Institute (1923–1937). Bulletin of the Book Chamber, № 7, 1–3. [in Ukrainian].
5. On the party and Soviet press, radio and television. Moscow, 1972. 635 p.
6. Shpakovych K.V. (2016) Cultural and educational development of the UkrSSR in the 1920s (according to the Kharkiv periodicals). Author's ref. dis. ... Cand. Of Historical Sciences. Kyiv, 20 p. [in Ukrainian].
7. Lushchik. (1937). Not interesting wall newspaper. Bolshevik weapons,. February 27 [in Russian].
8. Azarkhina R. (1937). Industry meeting of the editorial boards of wall newspapers. Bolshevik weapons, March 6 [in Russian].
9. Popov P. (1937). How to lead the grassroots press in a Bolshevik. A guide for the district newspaper and mass-circulation periodicals, №3[in Russian].
10. І – J. (1937). A guide for the editor of the wall newspaper. A guide for the district newspaper and mass-circulation periodicals, 2. [in Russian].
11. Soviet press in documents. (1961). Moscow, [in Russian].
12. Zavyalov G. (1957). Wall and mass printing. Alma-Ata [in Russian].
13. Shevelyov Y. (2017) I - me-me... (and around). Memoirs. 1. In Ukraine. Kharkiv [in Ukrainian].
14. Poster from the archives of the Department of Fine Arts of V. Vernadsky National Library of Ukraine.
15. List of published wall newspapers in the Artyomovsky district. Central State Archive of Public Associations, f. 1, op. 20, file no. 7515: p. 16–18.
16. Maksimenko. Congratulations to the workshop wall newspapers. Tyahovyk, 1929. November 7.
17. Central State Archive of Public Associations, f. 1, op. 20, file no. 4184, p. 166–170.
18. Central State Archive of Public Associations, f.1.op. 20, file no. 2699, p. 133.
19. Feldman. The wall newspaper helped. Communist. Kharkiv, 1925. May 5.
20. М. М. In the columns of the wall newspapers. Communist, 1924. September 7.
21. І. F-s. Ignoring the wall newspaper. Proletarian Truth, 1930. February 5.
22. Central State Archive of Public Associations, f. 1, op. 20, file no. 2699, p.132
23. Halkevych T., Donets O. The Ukrainian printed poster of 1950–1964s from the archived of V. Vernadsky National Library of Ukraine: catalogue. Issue 1. Kyiv, 2014. 424 p. : il. [in Ukrainian].
24. P. A. Chernushchenko. Wall newspaper. GSE. Moscow, 1975. V. 24. p. 483.